

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE
HUKUKİ ARAÇLAR:
2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEK İDARİ YARGI KARARLARI
ÜZERİNDEN BİR İNCELEME
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İNAN

HAZIRLAYAN
Alper AYDIN

MALATYA - 2021

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE
HUKUKİ ARAÇLAR:
2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEK İDARİ YARGI
KARARLARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN:

Alper AYDIN

DANIŞMAN:

Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İNAN

MALATYA - 2021

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Hukuki Araçlar: 2010 - 2020 Dönemlerinden Seçilmiş Örnek İdari Yargı Kararları Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve aykırı bir yardıma başvurulmaksızın, tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bölüm eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

.../.../2021

ALPER AYDIN

ÖNSÖZ

Çevre hukukuna olan ilgimin ve konunun idari yargı kararlarına yansımaları pratiğinin anlamlandırılması çabasının sonucunda yapılan çalışma ile Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu eser ortaya çıkmıştır.

Çevre, tüm insanlığın ortak mirasıdır. Bu nedenle, çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara sürdürülebilir bir çevre bırakılması herkesin ödevidir. Sürdürülebilir bir çevre için çevrenin korunması ve geliştirilmesi gerekir. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için de bir çok araç bulunmaktadır. Bu araçlar içerisindeki en önemli araç, hukuki araçlardır. Bu yüzden, bu çalışma ile öncelikle hukuki araçlar incelenmiş ve daha sonra da idari yargı kararları üzerinde hukuki araçlar irdelenmiştir. Söz konusu bu çalışma, teori ile uygulamayı bütünleştiren ve idari yargının görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bir anlayış ile yapılmıştır.

Son olarak, bu çalışma için beni yönlendiren ve çalışmada benden yardımlarını hiç esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İNAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca, bu çalışmaya verdiğim emek ve zaman için bana destek olan kıymetli eşim Gözde GÜL AYDIN'a; çalışma için neşe kaynağım olan canım oğlum Yiğit AYDIN'a da teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın herkes için faydalı olması dileğiyle...

ÖZET

Çevre, insanın, var olduğundan beri içerisinde yaşadığı, bir unsuru olduğu ve sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu bir kavram ve olgudur. İnsan – çevre ilişkisi, insanın var olduğu andan itibaren süregelen bir ilişkidir. Bu ilişkide, iki taraf da birbirini etkilemekte ise de insan, daha fazla bir şekilde çevreyi etkilemiş ve değiştirmiştir. İnsan faaliyetlerinden etkilenen çevre, olumsuz insan faaliyetlerinin etkisini ilk zamanlarda kendi sistemi içerisinde idare edebilmiş ve çevrenin üzerinde olumsuz bir durum ortaya çıkmamıştır. Fakat, olumsuz insan faaliyetlerinin yoğunluğunun artması ile uzun dönemde artık çevre, bu olumsuz faaliyetlerin etkilerini kendi sistemi içerisinde idare edememiş ve çevresel sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevresel sorunlara rağmen insan, ilk zamanlarda bu sorunlara ve çevre konusuna kayıtsız kalmayı başarabilmiştir. Fakat, ne zaman ki çevre sorunları, sürdürülemez hale gelmeye ve insan yaşamı ile ekonomik hayatı olumsuz etkilemeye başlamış, işte o zaman çevre sorunları ve çevre konusu insanın gündemine girmeye başlamıştır.

Bununla birlikte, çevre sorunlarının çözümü, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için çeşitli çözümler ve araçlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu çözüm ve araçlardan birisi de hukuki araçlar olmuştur.

Bu çalışmada, çevre ile ilgili genel açıklamalar yapıldıktan sonra çevre ile ilgili hukuki araçlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırmanın teorik kesimini oluşturan kavram ve kuramlar tarihsel yöntemle, teorilerin pratikteki karşılığı ise betimsel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Daha sonra ise, çevrenin korunması ve geliştirilmesi açısından incelenen hukuki araçların yargı kararları ile nitel analizi yapılmıştır. Sonuç olarak da hukuki araçların ve yargı kararlarının Türkiye’deki durumu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevrenin korunması ve geliştirilmesi, hukuki araçlar, idari yargı kararları.

ABSTRACT

The environment is a concept and phenomenon in which a person has existed since the beginning of time, has an element, and is constantly in contact with. The human-environment relationship has continued since the existence of humans. Even though both parties in this interaction have an impact on each other, individuals have had a greater impact on and transformed the environment. In the early days, the environment, which had been impacted by human activities, was able to control the impacts of harmful human activities within its own system, and no unfavorable scenario arose. However, when the intensity of negative human activities increased, the environment was unable to manage the effects of these negative activities within its own system, and long-term environmental issues began to emerge. Despite environmental issues, people in the early days managed to remain unconcerned about these issues and the environment. When environmental problems became unsustainable and had a negative impact on human and economic life, environmental concerns and issues began to rise to the top of people's agendas.

Meanwhile, many methods and technologies for solving environmental problems, protecting the environment, and developing it have begun to be developed. One of these solutions and tools has been legal tools.

In this study, after providing general environmental explanations, legal instruments relating to the environment were investigated in depth. The historical approach is used to deal with the theoretical conceptions and theories, while the descriptive research method is used to deal with the practical equivalents of the theories. After that, judicial decisions were used to conduct a qualitative study of the legal instruments reviewed in terms of environmental protection and development. As a result, Turkey's legislative instruments and judicial decisions have been assessed.

Keywords: Environment, environmental protection and improvement, legal instruments, administrative court decisions.

TÜRKİYE’DE ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE
HUKUKİ ARAÇLAR:
2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEK İDARİ YARGI KARARLARI
ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Denencesi ve Yöntemi	1
1.3. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	2
1.4. Kavram Tanımları	3
1.5. Sunuş Sırası.....	3
2. ÇEVRE HAKKINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE GENEL AÇIKLAMALAR.....	5
2.1. Çevre Kavramı	5
2.2. Çevre Hukuku	6
2.3. Çevre – Ekonomi İkilemi.....	7
2.4. Çevreyle İlgili Uluslararası Konferanslar ve Gelişmeler.....	8
2.5. Çevre Kirliliği ve Sorunları	10
3. ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR.....	12
3.1. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinin Tarihi	12
3.2. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinin Gerekliliği	14

3.3. Çevre Eğitimi ve Bilincinin Önemi	15
3.4. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerin Önemi.....	17
4. ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE HUKUKSAL ARAÇLAR....	19
4.1. Çevre Hakkı Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi.....	19
4.1.1. Çevre Hakkı ve Tarihsel Gelişimi.....	19
4.1.2. Çevre Hakkının Unsurları	21
4.1.2.1. Çevre Hakkının Konusu.....	22
4.1.2.2. Çevre Hakkının Tarafları	22
4.1.2.3. Çevre Hakkının Muhatabı.....	22
4.1.3. Türkiye’de Çevre Hakkının Gelişimi.....	23
4.1.3.1. Anayasal Gelişmeler	23
4.1.3.2. Yasal Gelişmeler	24
4.1.4. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Hakkının Önemi	25
4.2. Çevre Hukuku İlkeleri Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi	26
4.2.1. Çevre Hukukunun Temel İlkeleri.....	26
4.2.1.1. Kirleten Öder İlkesi	26
4.2.1.2. Önleme İlkesi	28
4.2.1.3. İhtiyat İlkesi	28
4.2.1.4. Sürdürülebilirlik İlkesi.....	29
4.2.1.5. Geliştirme İlkesi.....	30
4.2.1.6. Katılma İlkesi.....	31
4.2.2. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Hukuku İlkelerinin Önemi....	32
4.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi.....	33
4.3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesinin Kuramsal Temelleri	33
4.3.1.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Kavramı ve Dayanakları	34
4.3.1.2. Çevresel Etki Değerlendirmesinin Özellikleri	35
4.3.1.3. Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Gelişimi	37
4.3.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Mevzuatı	38
4.3.2.1. Anayasada Çevresel Etki Değerlendirmesi.....	38
4.3.2.2. Kanunda Çevresel Etki Değerlendirmesi.....	39
4.3.2.3. Yönetmeliklerde Çevresel Etki Değerlendirmesi	39
4.3.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yapılan Haller	40

4.3.4. Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları.....	41
4.3.4.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu ve Olumsuz Kararları	41
4.3.4.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir ve Gerekli Değildir Kararları ...	42
4.3.5. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevresel Etki Değerlendirmesinin Önemi.....	43
4.4. İdari Yaptırımlar Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi	43
4.4.1. İdari Yaptırım Kavramı	43
4.4.2. Çevresel İdari Yaptırımlar.....	44
4.4.2.1. Çevre Kanununda İdari Yaptırımlar.....	45
4.4.2.1.1. İdari Para Cezası	45
4.4.2.1.2. Faaliyet Durdurma Yaptırımı	46
4.4.2.1.3. Eski Hale Getirme Yaptırımı.....	46
4.4.2.2. Kabahatler Kanununda İdari Yaptırımlar.....	47
4.4.2.3. Diğer Kanunlarda İdari Yaptırımlar	48
4.4.3. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde İdari Yaptırımların Önemi	48
4.5. Çevre Vergileri Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi.....	48
4.5.1. Vergi Kavramı	49
4.5.2. Çevre Vergisi Kavramı ve Gelişim Süreci	50
4.5.3. Türkiye’de Uygulanan Çevre Vergileri.....	51
4.5.3.1. Doğrudan Düzenlemeler	51
4.5.3.1.1. Çevre Temizlik Vergisi.....	51
4.5.3.1.2. Katı Atık Bedeli	54
4.5.3.1.3. Atık Su Bedeli	55
4.5.3.1.4. Plastik Poşet Bedeli	56
4.5.3.2. Dolaylı Düzenlemeler	57
4.5.3.2.1. Motorlu Taşıtlar Vergisi	57
4.5.3.2.2. Özel Tüketim Vergisi	59
4.5.3.2.3. Konaklama Vergisi.....	61
4.5.4. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Vergilerinin Önemi	62
4.6. Çevre Davaları Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi.....	63
4.6.1. Genel Olarak Dava Açma Ehliyeti.....	64
4.6.2. Çevre Davalarında Dava Açma Ehliyeti	65
4.6.3. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Davalarının Önemi	66

5. HUKUKİ ARAÇLARIN 2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEK İDARİ YARGI KARARLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	67
5.1. Çevre Hakkına Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi	67
5.2. Çevre Hukuku İlkelerine Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi.....	69
5.3. Çevresel Etki Değerlendirmesine Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi	71
5.3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararlarına Karşı Açılan Davalarda Verilen Kararların İncelenmesi	72
5.3.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararlarına Karşı Açılan Davalarda Verilen Kararların İncelenmesi	75
5.4. Çevresel İdari Yaptırımlara Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi	78
5.4.1. İdari Para Cezaları İle İlgili Kararların İncelenmesi.....	79
5.4.2. Faaliyet Durdurma Yaptırımı İle İlgili Kararların İncelenmesi	82
5.4.3. Eski Hale Getirme Yaptırımı İle İlgili Kararların İncelenmesi	84
5.5. Çevre Vergilerine Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi	85
5.6. Çevre Davalarına Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi	87
5.6.1. Baroların Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi	88
5.6.2. Derneklerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi	92
5.6.3. Zilyetlerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi	94
5.6.4. Maliklerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi	95
5.6.5. Meslek Odalarının Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi	96
5.6.6. Bireylerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi.....	98
5.6.7. Belediye Meclis Üyelerinin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi.....	99
6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	102
KAYNAKÇA	107

**TÜRKİYE’DE ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE HUKUKİ
ARAÇLAR:
2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEK İDARİ YARGI KARARLARI
ÜZERİNDEN BİR İNCELEME**

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Araştırmanın bu başlığı altında, araştırmanın konusu ve amacı, denencesi ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ile sunuş sırası hakkında bilgiler yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Ekosistemde yaşayan tüm canlılar çevre üzerinde etkide bulunmakta ise de en fazla etki sahibi olan canlı, insandır. Çevre üzerinde en fazla olumsuz etkide bulunan canlı da insandır. 21. yüzyılda çevrenin sürdürülebilirliği çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu nedenle, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için çeşitli araçlar geliştirilmiştir ve bu araçlardan birisi de hukuki araçlar olmuştur. Hukuki araçlar, çevrenin hukuk yoluyla korunması ve geliştirilmesi için geliştirilmiş yöntemlerdir.

Bu çerçevede, araştırmanın konusu kapsamında, Türkiye’de hukuki araçlar, çevrenin korunması ve geliştirilmesi açısından incelenmektedir. Araştırmanın amacı kapsamında ise, söz konusu hukuki araçların yargı kararları ile nitel analizi yapılmaktadır.

Hukuki araçlarla ilgili çok çalışma olmaması ve yapılan bu çalışmanın da yargı kararları üzerinden yapılması nedeniyle, çalışma, özgün bir nitelik taşımaktadır.

1.2. Araştırmanın Denencesi ve Yöntemi

Bu araştırma aşağıda sunulan iki denenceye dayandırılmaktadır:

Denence 1: Çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile hukuki araçlar arasında bir ilişki vardır.

Çevre ile ilgili hukuki araçlar: çevre hakkı, çevre hukuku ilkeleri, çevresel etki değerlendirmesi, çevresel idari yaptırımlar, çevre vergileri ve çevre davalarıdır. Söz konusu hukuki araçlar çevrenin korunması ve geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Denence 2: Çevre - ekonomi ikileminde daha çok çevreye ağırlık veren tercihsel tutum ile hukuki araçlara ilişkin olarak verilen 2010 – 2020 dönemlerine ait idari yargı kararları arasında bir ilişki vardır.

Hukuki araçlara ilişkin olarak verilen 2010 – 2020 dönemlerine ait idari yargı kararları incelendiğinde, idari yargının, çevre – ekonomi ikileminde daha çok çevreye ağırlık veren tercihsel bir tutum takındığı görülmektedir.

Araştırmanın hazırlanmasında, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın teorik kesimini oluşturan kavram ve kuramların ortaya çıkışından günümüze kadarki tarihsel gelişim süreci incelenmektedir. Söz konusu teorilerin pratikteki karşılığı betimsel araştırma yöntemiyle ele alınmaktadır.

1.3. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu tez çalışması kapsamında, ilk olarak basılı yayınlardan ve elektronik ortamda literatür taraması yoluyla bilgi toplanmıştır. Bu çerçevede ulaşılan bilimsel makaleler, tezler, kitaplar, yasal ve kurumsal belgeler ile diğer yazılı kaynaklar incelenmiştir. Literatür taraması ve ikincil veri analizi sonucunda elde edilen bilgi ve bulgular, niceliksel ve niteliksel çözümleme teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir.

“Türkiye’de Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Hukuki Araçlar: 2010 – 2020 Dönemlerinden Seçilmiş Örnek İdari Yargı Kararları Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı bu araştırmanın hazırlanmasında basılı yayınlar ve elektronik ortamda yazılı kaynak taraması yoluyla bilgi toplanmıştır. Bu kapsamda lisansüstü tezler, bilimsel makaleler, süreli yayınlar, raporlar, hukuki metinler incelenerek çözümlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında, Ulusal Yargı Ağı Projesi üzerinden konuya dair idari yargı kararları araştırılmış ve güncel olarak Ulusal Yargı Ağı Projesinde 2010 ve sonrasına ilişkin kararların bulunduğu görülmüştür. Buna göre, söz konusu sistemde 2010 – 2020 dönemlerine ilişkin olarak konuyla ilgili 4.243 tane idari yargı kararı bulunduğu tespit edilmiş olup, bu kararlardan 383 tanesi Ulusal Yargı Ağı Projesi üzerinden incelenmiştir. Aynı konu

başlıklarına örnek teşkil etmesi açısından ise, seçilen 46 tane idari yargı kararına işbu çalışmada yer verilmiştir.

1.4. Kavram Tanımları

Bu başlık altında, araştırmada kullanılan kavramlar tanımlanmıştır. Bu kavramlar ise şunlardır:

Çevre: Canlıların hayatları süresince ilişkilerini devam ettirdikleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde yer aldıkları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır (2872 sayılı Çevre Kanunu).

Çevre Hakkı: Çevre sorunlarının algılanması ve çevreyi koruyacak bir hukuki araçtır.

Sürdürülebilir Kalkınma: Bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılamak için gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama imkanını riske atmayan kalkınmadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED): Gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalardır (2872 sayılı Çevre Kanunu).

Çevre Hukuku: Çevreyi korumaya ve çevre kirliliğini önlemeye dair cezai ve idari yaptırımlar öngörmek suretiyle çevresel tahribatın önüne geçen, çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine dair düzenlemeler getiren bir hukuk disiplini.

Çevresel İdari Yaptırım: Çevrenin korunması, çevreyi tahrip edeceklerin caydırılması ve çevresel zararların giderilmesi amacıyla getirilen idari yaptırımlardır.

Çevre Vergisi: Çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren ürünlerin üretim maliyetini artıran ve bu şekilde ürün fiyatının yükselmesine yol açmak suretiyle tüketici tercihlerini etkileyen ve ürünün çevre üzerindeki olumsuz etkisini azaltan; çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren kişilerin katlanmadıkları maliyetlere katlanmalarını sağlayan vergilerdir.

1.5. Sunuş Sırası

Araştırmanın sunuş sırası şöyledir:

Araştırma altı bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümü “ARAşTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR” başlığını taşımaktadır. Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın konusu ve amacı, denencesi ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ile sunuş sırası yer almaktadır.

“ÇEVRE HAKKINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE GENEL AÇIKLAMALAR” başlıklı ikinci bölümde çevre kavramı, çevre hukuku, çevre – ekonomi ikilemi, çevreyle ilgili uluslararası konferanslar ve gelişmeler, çevre kirliliği ve sorunları anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde “ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİşTİRİLMESİ HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR” başlığı altında çevrenin korunması ve geliştirilmesinin tarihi ile gerekliliği, çevre eğitimi ve bilincinin önemi, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önemi incelenmektedir.

Dördüncü bölümde “ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİşTİRİLMESİNDE HUKUKSAL ARAÇLAR” başlığı altında çevre hakkı, çevre hukuku ilkeleri, çevresel etki değerlendirmesi, idari yaptırımlar, çevre vergileri ve çevre davaları yoluyla çevrenin korunması ve geliştirilmesi tartışılmaktadır.

Beşinci bölümde “HUKUKİ ARAÇLARIN 2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİş ÖRNEK İDARİ YARGI KARARLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ” başlığı altında çevre hakkına, çevre hukuku ilkelerine, çevresel etki değerlendirmesine, çevresel idari yaptırımlara, çevre vergilerine ve çevre davalarına dair idari yargı kararları incelenmektedir.

“GENEL DEğerLENDİRME VE SONUÇ” başlığı altındaki son bölümde ise araştırma hakkında genel bir değerlendirme yapılarak çalışmaya son verilmektedir.

2. ÇEVRE HAKKINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE GENEL AÇIKLAMALAR

Araştırmanın bu başlığı altında çevre kavramı, çevre hukuku, çevre – ekonomi ikilemi, çevreyle ilgili uluslararası konferanslar ve gelişmeler, çevre kirliliği ve sorunları anlatılmaktadır.

2.1. Çevre Kavramı

Çevre, çeşitli bilim dallarının alanına girdiğinden çok boyutlu bir kavramdır. Literatürde farklı çevre tanımları bulunmaktadır. Her bilim dalı kendi açısından çevreyi tanımlamaktadır. Bu nedenle, ortak bir çevre tanımım üzerinde uzlaşamadığı için tek bir çevre tanımı bulunmamaktadır.

Çevre kavramı, Kentbilim Terimleri Sözlüğünde; “Kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel (maddi ve manevi olmayan) gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel (biyolojik), iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü” (Keleş, 1998; 32) olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer tanıma göre ise çevre, insan dışında kalan canlıların yaşamlarını devam ettirdiği ortam olan hava, su, toprak ve iklimle olan ilişkiler bütünüdür (Keleş ve Hamamcı, 1993; 22). Yapılan tanımlarda bireyin kendi dışında her şey çevre kavramına dahil edildiği (Tursun, 2010; 6) sonucu ortaya çıkmaktadır. Ertürk (2009; 29) konuya benzer bir bakış açısıyla yaklaşarak çevre kavramını, tüm canlıların hayatları boyunca ilişkilerini devam ettirdikleri ve kendileri dışında kalan ortam olarak tanımlanmaktadır.

İnsan merkezli bakış açısı ile çevre, doğal çevre ve yapay çevre diye bir ayrıma da tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda; meydana gelmesinde insanlığın müdahalesinin olmadığı çevreye doğal çevre, insanın kendi istekleri doğrultusunda değiştirmiş olduğu çevreye yapay çevre adı verilmektedir (Turgut, 2001; 75; Kayan, 2018; 484).

Genel bir tanımlamaya göre çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen veya belirli bir sürede dolaylı ya da dolaysız bir şekilde etkide bulunabilen fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal faktörlerin toplamıdır. Çevre kavramını bu şekilde tanımladığımızda, çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmamaktadır (Keleş ve Ertan, 2002; 81).

Son olarak, çok farklı bir tanımlamaya göre çevre, insan ve doğanın kesişme noktasında yer alır. İnsan doğaya muhtaç ve onsuz yapamaz iken; doğa, insan olmadan da

var olabilen bir unsurdur. Bu iki unsur da birbirine karşı hem etken hem de edilgen bir konuma sahiptir. Buna göre de çevre, söz konusu iki aktörün etkileşiminin sürekliliğidir (Yıldırım ve C. Marın, 2004; 15).

Bu noktada çevreyi meydana getiren unsurların incelenmesi gerekmektedir. Çevre, canlı ve cansız varlıklardan meydana gelmektedir. Tıraş (2012; 64)'ında belirttiği gibi, çevrenin canlı öğeleri, insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikroorganizmalardır. Cansız öğeler ise iklim, hava, su ve yerkürenin yapısıdır. Canlı ve cansız öğelerin bütünü çevreyi oluşturmakta ve bu öğeler birbiriyle sürekli ilişki içerisinde bulunmaktadır.

2.2. Çevre Hukuku

Çevre ve insan arasındaki ilişki, insanın varolduğu andan beri süregelen doğal bir ilişkidir. Bu ilişki, ilk zamanlar dengeli bir ilişki iken, insanın yerleşik hayata geçtiği zamandan itibaren ise sürekli olarak çevre aleyhine bozulmaktadır. Bu bozulma, hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme gibi faktörler ile giderek daha büyük boyutlara ulaşmıştır (Ertürk, 2009; 1). Bu bozulmanın bir noktadan sonra çevresel sorunları ortaya çıkarması ilerleyen süreçte çevre sorunlarının boyutlarının giderek artması ve sınır tanımama özelliğinin fark edilmeye başlanmasıyla, çevre sorunlarına dair çözümler üretilmiştir. İşte, bu çözümlerden birisi de çevre hukukunun ortaya çıkışı olmuştur.

Hukuk, devletin cebir kullanma gücünden kuvvet bulan, toplumun ve bireyin yararını korumayı hedefleyen, insanlara haklar tanıyan ve sorumluluklar yükleyen, sistematik bir düzen şeklidir. Hukuk, insan ihtiyaçlarından ortaya çıktığı için aynı zamanda sorunlara çözüm üreten de bir yapıdır.

Çevre ile ilgili sorunlar ortaya çıkınca bu durum hukuk alanına da yansımıştır ve çevresel konuların hukuk ile düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda da çevre hukuku ortaya çıkmıştır. Çevre hukukunu doğuran asıl sebep ise sanayileşme ve daha sonra da teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan çevresel tahribatlar olmuştur. Bu nedenle, çevre hukukunun amacı, çevrenin kirlenmesini ve bozulmasını önleyerek çevreyi korumak ve geliştirmektir. Bundan dolayı da çevre hukuku bağımsız bir disiplin haline gelmiştir (Turgut, 2001; 100).

Sosyal hayat çeşitli ilişkiler ağına dönüşüp insan ihtiyaçları artınca insanın çevreyle etkileşimi de artmıştır ve bu etkileşim daha çok, insanın çevreyi tüketmesi olarak gerçekleşmiştir. Bu tüketimin boyutları artınca ortaya çevre sorunları çıktığı gibi çevrenin korunması ihtiyacı da hasıl olmuştur. Bunun sonucu olarak, çevrenin hukuk yoluyla korunması düşüncesinden hareketle çevre hukuku ortaya çıkmıştır.

Hukuk, esas olarak kamu hukuku ve özel hukuk diye iki ana dala ayrılmaktadır. Hukukun özel hukuk dalı, bireysel çıkarlar ile etkileşimleri düzenleyen ve kişi iradelerinin genel olarak egemen olduğu bir alan iken; kamu hukuku, kamusal ilişkiler ile çıkarları düzenleyen ve devlet müdahalesinin yoğun olduğu bir alandır. Kamusal çıkar ve değerleri koruyan, devletin müdahalesinin çok fazla olduğu bir hukuk dalı olan çevre hukuku, kamu hukukunun bir dalıdır. Bu kapsamda, çevresel düzenlemelerin genel olarak yer aldığı çevre kanunları, emredici ve yaptırımlı olmaktadır (Keleş, 1997; 321).

Çevre hukuku çevreyi koruyan ve kirlenmeyi önleyen düzenlemeler getirir. Ayrıca, çevre hukuku, çevrenin zarar görmesi halinde bu zararı gidermenin yollarını gösteren ve zarara sebebiyet verenler hakkında uygulanacak cezai ve idari yaptırımları düzenleyen bir hukuk disiplini olma özelliği de gösterir (Göksel, 2004; 11).

2.3. Çevre – Ekonomi İkilemi

İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için bir yandan çevrenin varlığına ve sürdürülmesine ihtiyaç duyması, bir yandan da ekonomik faaliyetler yapmak zorunda olması, çevre – ekonomi ikilemini doğurmuş ve çevrenin korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü, sürdürülebilir bir çevre ve ekonomi için çevrenin korunması bir zarurettir.

Öte yandan, ekonomik faaliyetlerle ilgilenen ekonomi bilimi, kıt kaynaklarla sınırsız insan taleplerini karşılayabilmek, birey açısından faydayı, firma açısından ise karı ve sonuç olarak da toplumsal faydayı maksimum yapabilmek amacıyla hareket eden bir bilim dalıdır. Ekonomik faaliyetler kapsamında üretim ve tüketim faaliyetleri yapılmakta ve bu faaliyetler sonucunda da çevre kirlenebilmektedir. Üretim için doğal kaynaklar kullanılmakta ve bunun sonucu olarak da hem doğal kaynaklar azalmakta hem de üretim ve tüketim sonucu oluşan atıklar yüzünden meydana gelen kirlilikten dolayı çevresel maliyetler artmaktadır. Çevre unsuru, ekonomi bilimi ile çok fazla ilişkili olmasına karşın, çevre sorunları ve çevrenin

kirlenmesi konuları uzunca bir zaman ekonomi bilimi içerisinde yer almamıştır (Ulucak ve Erdem, 2012; 80).

Ekonomik faaliyetler için tüketilen doğal kaynaklar sınırsız değildir ve ekonomik faaliyetlerin büyük çoğunluğu çevresel zararlara yol açmaktadır. Ayrıca, gelecek kuşakların da yararlanma haklarının korunabilmesi için çevrenin ve ekonominin sürdürülebilir olması gereklidir. Sürdürülebilir çevre ve ekonomi kavramının ortaya çıkışında, çevre – ekonomi ikilemi etkili olmuştur. Çevrenin artık mevcut yükü kaldıramayacağının görülmesi üzerine, sürdürülebilir ekonomi modelleri arayışları başlamıştır. Hem toplumsal hem de ekonomik süreçte çevre, önemli bir unsurdur (Kılıç, 2012; 204). Sürdürülebilir ekonominin ana hedefi, ekonomik yaklaşımların çevre ile bağını kurmaktır. Çünkü, daha önceki ekonomik yaklaşımlar, çevreyi dışlayan yaklaşımlar olmuştur. Oysa, sürdürülebilir ekonomi ile çevre – ekonomi ilişkisi kurulmuştur (Saçlı, 2017; 6).

İnsan, bir yandan, kalkınmak ve refah seviyesini yükseltmek için ekonomik yatırımlar yapmak, üretmek ve tüketmek zorunda iken; öte yandan, içinde varolduğu ekosistemin devamı için çevreyi korumak ve geliştirmek zorundadır. Gelecek nesillere sürdürülebilir bir çevre devretmek, insanın en büyük sorumluluklarından biridir. İşte bu durum, çevre – ekonomi ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, bu ikilemin çözümü için sürdürülebilir çevre oluşturmak suretiyle ekonomik kalkınma hedeflenmektedir.

2.4. Çevreyle İlgili Uluslararası Konferanslar ve Gelişmeler

Çevre sorunları ilk zamanlar sadece küçük çaplı çevre kirliliğinden ibaret iken, sanayi devrimi ile birlikte, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sorunun boyutu büyümüş ve toplumsal hayatı etkiler konumuna gelmiştir. Nükleer atıklar, bitki örtüsünün tahrip olması, hayvan türlerinin azalması, küresel ısınma, doğal kaynakların azalması gibi çevresel sorunlar, insan hayatını tehdit eder hale gelince uluslararası alanda ilgi görmüş ve konuşulmaya başlanmıştır (Sevinç, 2009;13).

Uluslararası alandan önce ulusal alanlarda çevre konusu dikkat çekmeye başlamış ve çevreye karşı toplumsal ilgi artmaya başlamıştır. Bu kapsamda, İngiltere’de daha 1865 yılında yeşilin korunması için dernek kurulmuş ve bu tarihlerde ABD’de de buna benzer

gönüllü kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Fakat, 1960'lı yıllarda çevreci hareketlerin ortaya çıkması ile asıl olarak çevre ulusal önem kazanmıştır (Yıldırım ve Marın, 2004; 331).

Bunun sonucu olarak çevresel konular uluslararası alanda da dikkat çekmiş ve çevre ile ilgili düzenlemeler ilk defa 1972 yılında Birleşmiş Milletler (BM) girişimiyle kabul edilen Stockholm Konferansı ile gerçekleşmiştir. Bu Konferans neticesinde, çevre hakkı dolaylı olarak kabul edilmiştir. Konferans sonunda kabul edilen “Stockholm Bildirgesi” ile insan ve insanın çevresi ile ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin ekonomik gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine değinilmiş, işbirliği ve dayanışma vurgulanmıştır. Ayrıca, dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşamının insanlığın temel hakkı olduğu konusunun altı çizilmiş, şu anda mevcut çevrede yaşamını devam ettiren şimdiki kuşakların gelecek kuşaklar adına sorumluluklarının varlığından açık bir şekilde söz edilmiştir. Böylece çevre hakkı, hem bir hak hem de bir ödev olarak düzenlenmiştir (Bozkurt, 2019; 57).

Daha sonra 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma diğer adıyla Rio Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans sonrasında yayımlanan Rio Bildirgesi ile çevre konusunda 27 ilke belirlenmiştir. Bu ilkeler üzerinden genel olarak sürdürülebilir kalkınma vurgulanmıştır.

Bu gelişmelerden on yıl sonra Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, diğer adıyla Johannesburg Konferansı 2002 yılında BM tarafından Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenmiştir. Rio+10 Zirvesi olarak da adlandırılan bu Konferansın amacı, Rio Konferansında kabul edilen, ancak uygulamaya geçirilmeyen ilkelerin yürürlüğe alınması için gereken önlemleri tespit etmek ve gerçekleştirilmesine ilişkin yeni konuları tartışmak olmuştur. Konferans sonunda kabul edilen, Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Johannesburg Bildirgesi ve Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Uygulama Planı yürürlüğe girmiştir. Rio Konferansından 20 yıl sonra gerçekleştirilen ve Rio+20 Zirvesi olarak da anılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı 20-22 Haziran 2012 tarihinde Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilmiştir. Bu konferans ile sürdürülebilir kalkınma konusu tekrar gündeme gelmiştir (Bozkurt, 2019; 61-62).

Aralık 1997'de Japonya'nın Kyoto şehrinde toplanan 3. Taraflar Konferansında Kyoto protokolü kabul edilmiş ve böylece 2000 yılından itibaren sera gazı salınımlarının azaltılması

hedeflenmiştir. Kasım 2001’de yapılan Marakeş Toplantısında da Kyoto Protokolünün ne şekilde uygulanacağı konuşulmuş ve Marakeş sözleşmesi kabul edilmiştir (Sönmezoğlu ve Erler Bayır, 2012; 267).

2.5. Çevre Kirliliği ve Sorunları

Çevre kirliliği, çevrenin doğal düzenini bozan ve çevre üzerinde tahribatlar ortaya çıkaran durumlar sonucunda oluşur. Oluşum türlerine göre kirlenme ise hava, su, deniz, toprak, bitki, katı atık, nükleer ve gürültü kirliliğinden meydana gelir (Ertürk, 2009; 127). Çevre kirliliği meydana getiren bu durumlara da çevre sorunları denilir. Çevre sorunları, çeşitli insan faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan çevresel zararların bir sonucudur. Hava, su ve toprağın zaman içerisinde niteliğini yitirmesi, yaşam koşulları değişen ve aşırı tüketime tabi tutulan hayvan ve bitkilerin yok olma riski ile yüz yüze gelmesi, insan tarihinin kültürel mirası olan unsurların kişisel çıkarlara feda edilmesi gibi olaylar ve durumlar çevre sorunlarının ciddilik boyutunu zamanla toplumun gözleri önüne sermiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005; 99).

Çevre sorunları, zamanla meydana gelen birikim sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu birikim, insan davranışlarından kaynaklanmaktadır (Miser, 2010; 133). Bu birikimde birden fazla kuşağın sorumluluğu vardır. Çevrenin bozulması sonucunda oluşan tahribat ile zamanla çevrenin unsurlarında ve niteliğinde değişme meydana gelmiştir. İnsan faaliyetleri sonucunda çevre üzerinde meydana gelen zararlar, ilk zamanlarda çevre tarafından tolere edilebilmiş ve çevre kendisini yenileyebildiği için bu zararlar çok önemsenmemiştir. Fakat, çevresel kirliliğin artıp inanılmaz boyutlara ulaşması ile büyük çevresel tahribatlar oluşmuş ve meydana gelen çevre sorunları önemsenmek zorunda kalınmıştır (Keleş vd., 2012; 36). Çünkü çevre sorunları bu dönemden itibaren artık küresel boyutlara ulaşmış olup, sınır tanımadan insan sağlığı ve hayatını da tehdit eder hale gelmiştir.

Aslında insanoğlu var olduğu andan itibaren doğa ile bir mücadele hali içerisindeydi. Bu mücadele sonunda insanoğlu doğaya hükmetme çabası içinde olmuştur. Doğaya hükmetmekle birlikte insanoğlu çevreyi tüketmeye başlamıştır. İnsan yaşam koşullarının iyileşmesi, ömrünün uzaması ile Dünya nüfusu artmıştır. Bu artışla birlikte de çevre üzerinde baskı meydana gelmiştir. Sanayi devrimi ve teknolojik gelişmeler ile birlikte inanılmaz

boyutlara varan bu yükü artık çevre taşıyamaz hale gelmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da çevresel tahribatlar ortaya çıkmış ve çevre kirliliği küresel bir sorun teşkil eder olmuştur (Tursun, 2010; 7). Küreselleşme olgusunun da etkisiyle çevre sorunları, 1970'lerden itibaren uluslararası boyutta tartışılır hale gelmiştir.

İnsanın çevre üzerindeki etkileri olumsuz olarak devam etmektedir. Bu olumsuz etkiler ciddi boyutlara ulaşmış ve acilen çözülmesi gereken çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, artık mevcut iktisadi büyüme ve nüfus artışı sürdürülebilir değildir (Diamond, 2019; 33). Yıldırım ve Marın (2004; 189)'ın da belirttiği gibi, çevre kirliliğinin önlenmesi için iktisadi büyüme ve nüfus artışının kontrollü olması gerekmektedir. Çünkü, iktisadi büyüme ile çevre arasında karşılıklı ve sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişkide iktisadi büyüme neden iken, çevre sorunları ise bir sonuçtur. Buna göre, çevre sorunlarının temelinde iktisadi büyüme vardır. Üretim ve tüketim döngüsü büyüdükçe ekonomi büyümekte ve ekonomi büyüdükçe de çevre sorunları artmaktadır.

İnsan ve çevre arasındaki ilişki, önemli bir düzeyi geçerek gezegenin tahribatına yol açmıştır. Gezegende meydana gelen bu tahribat, bugün, toplumun yaşamını ve geleceğini tehdit etmektedir. İnsanın gezegende yarattığı tahribat önlenemediği için çevre sorunları meydana gelmiştir ve bugün dahi küresel çapta bu sorunlar ile mücadele edilmektedir. Çevre sorunlarından önemli bazı sorun başlıkları şunlardır (Foster, 2013; 11): aşırı nüfus artışı, ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, türlerin yok oluşu, asit yağmurları, ormansızlaşma, sulak alanların yok olması, çölleşme, kıtlık, yeraltı sularının çekilmesi, zehirli atıklar.

Çevre sorunlarını birbirinden ayrı olarak inceleyip değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü, nedenler ve sonuçlar açısından çevre sorunları birbirlerinin içerisine geçmiş karmaşık sorunlardır (Turgut, 2001; 8). Çevre sorunlarının karmaşık olması ve büyük boyutlara ulaşan sorunlar teşkil etmesi nedeniyle, bu sorunların çözümü için ulusal politikalar yeterli olmamış ve uluslararası mekanizmalar da devreye girmiştir. Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının giderilmesi için uluslararası işbirliğinin kaçınılmaz olduğu idrak edilmiş ve çevre ile ilgili düzenlemeler uluslararası metinlere de girmiştir. Çünkü, çevre sorunları ulusal sınırları aştığı için bunun çözümü de ancak uluslararası işbirliğiyle mümkündür (Güneş, 2012; 83).

3. ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

Araştırmanın bu başlığı altında çevrenin korunması ve geliştirilmesinin tarihi ile gerekliliği, çevre eğitimi ve bilincinin önemi, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önemi incelenmektedir.

3.1. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinin Tarihi

İnsan, her ne kadar varolduğu andan itibaren çevreye müdahale etmiş ve çevresel tahribata varan fiillerde bulunmuş ise de; çevre üzerinde meydana gelen zararlar, birikimsel olarak uzun vadede meydana geldiği için, insan, ancak çevresel zararların kendi yaşamına zarar vermeye başladığını anladığı zaman, çevrenin korunması ve geliştirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Bu nedenle, çevrenin korunması ve geliştirilmesinin tarihi, çok eski değildir.

Uluslararası alanda çevre, 1970’li yılların başında popüler hale gelmiş ve ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümü ile çevrenin korunması için uluslararası toplantılar yapıp metinler hazırlanmıştır (Bozkurt, 2010; 2). Bu yılların başında İtalya’da ortaya çıkan bir grup (Roma Kulübü), ekonomik büyümenin yaratacağı çevresel sorunlara dikkat çekerek 1972 yılında “Büyümenin Sınırları” adıyla bir rapor yayımlamışlardır (Budak, 2000; 113). Bundan sonra, aynı yılda, çevre ile ilgili düzenlemeler ilk defa Birleşmiş Milletler (BM) girişimiyle kabul edilen Stockholm Konferansı ile gerçekleşmiş ve konferans sonunda kabul edilen “Stockholm Bildirgesi” ile çevre konusunda düzenlemeler getirilmiştir. Daha sonra 1992 yılında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma diğer adıyla Rio Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans sonrasında yayımlanan Rio Bildirgesi ile çevre konusunda ilkeler belirlenmiştir. Bu gelişmelerden on yıl sonra Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 2002 yılında BM tarafından Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde düzenlenmiştir. Rio Konferansından da 20 yıl sonra gerçekleştirilen ve Rio+20 Zirvesi olarak anılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı 20-22 Haziran 2012 tarihinde Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilmiştir (Özçelik ve Barut, 2017; 3).

Türkiye’de de çevrenin korunması ve geliştirilmesine dair tarihi gelişmeler, uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle paralel ilerlemiştir. Fakat, Türkiye’de çevrenin korunması ve geliştirilmesine dair açıklamalara geçmeden önce, Osmanlı’da çevre

konusundaki yaklaşıma da değinmek gerekir. Osmanlı, şeriat ile yönetilen bir devlet olduğu için İslam'daki çevre anlayışından da bahsetmek şarttır. İslama göre, bütün varlıklar gibi insan da çevrenin bir değeridir. Allah, herşeyi bir dengeye göre yarattığı için insana da bu dengenin (çevrenin) korunması için sorumluluk yüklemiştir. İnsanın çevreden faydalanma hakkı vardır ama çevrenin dengesini bozmamak şartıyla (Kayıkçı, 2014; 26). Osmanlı da İslamın çevre mantığı ile hareket etmiş ve çevrenin korunması ile geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almış ve düzenlemeleri, bulunduğu çağın elverdiği ölçüde yapmıştır (Yediyıldız, 2008; 149). Osmanlı Devleti'nde çevre ile ilgili yapılan düzenlemeler sonucunda çevre hukukunun kaynakları şunlar olmuştur: Fetvalar, Kanunnameler, Padişah İrade ve Fermanları, Divan-I Hümayun Kararları, Nizamnameler, Şer'iyye Sicilleri (Akgündüz, 2009; 134). Osmanlı dönemi çevre konuları ve sorunları genel olarak su kaynaklarının muhafazası, mekan temizliği, muhtaç hayvanların bakımı, katı atıkların toplanması, salgın hastalık tedbirleri gibi hususlardır. Merkezi yönetim, şehir yönetimi ve vakıflar bu çevre sorunlarının çözümü için uğraşmıştır. Özellikle vakıflar, bu konularda çok fazla hizmette bulunmuştur (Yörük, 2016; 364). Osmanlı döneminde büyük çevre sorunları yaşanmadığı için çevre hassasiyeti sadece, günlük ihtiyaçların giderilmesi ve temizlik gibi konularda oluşmuş ve bunların çözümü için uğraşılmıştır.

1923 – 1960 yılları arasında Türkiye'de önemli çevre politikası gelişmelerinden bahsetmek mümkün değildir. Cumhuriyetin bu erken dönemlerinde ülke, (ekonomi, kalkınma, savunma vb. gibi) daha önemli konularla uğraşmaktaydı. Çevre bilincinin de henüz oluşmadığı bu dönemlerde çevre ile ilgili konular, diğer bakanlıklara yan görev olarak verilmiştir. Bu yıllarda çevre ile ilgili özel bir birim bulunmamaktadır (Bozkurt, 2016; 97). 1960'lı yılların başlarında planlı kalkınma dönemine giren Türkiye'de ilk iki beş yıllık kalkınma planlarında çevre kavramına yer verilmemiştir. Çevre ile ilgili konulara ilk kez, 3. beş yıllık kalkınma planında (1973 – 1977) yer verilir. Çünkü, 1970'li yıllar, çevre konusunun ilk kez uluslararası platformlarda popüler olduğu zamanlardır. Türkiye, uluslararası gelişmeleri izleyen bir ülke olduğu için 1972 yılında Stockholm'de toplanan Dünya Çevre Konferansı'na bir bildiri ile dahil olmuştur. Daha sonra, Türkiye'de çevre konusuna ilgi artmaya başlayarak 1978'de Çevre Müsteşarlığı kurulmuş ve 1982 Anayasası'nda çevre ile ilgili madde yer almıştır. Daha sonra ise, 1983 yılında Çevre Kanunu çıkarılmış olup; aynı

yıllarda Milli Parklar, Boğaziçi, Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunları yasalaştırılmış ve 1991 yılında da Çevre Bakanlığı kurulmuştur (Keleş, 1997; 257).

Türkiye’de 1970’li yıllardan itibaren, sanayi yatırımlarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin telafi edilmesi konusunda, yatırımdan önce çevresel etki değerlendirmesi yapılmasına dair fikir birliği meydana gelmiş ve ÇED, 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda yer alan 10. maddede kendisine yer bulmuştur. Fakat, ÇED’in uygulamaya geçmesi ancak, 1993 yılında çıkarılan yönetmelikle mümkün olmuştur (Görmez, 2007; 176).

2000’li yılların başından itibaren Türkiye, Avrupa Birliği’ne üyelik süreci kapsamında ulusal çevre mevzuatını, AB mevzuatına uygun hale getirmeye çalışmıştır. Ayrıca, çevre ile ilgili konulara dair Beş Yıllık Kalkınma Planları, Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Raporu, Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Strateji ve Eylem Planı, Çölleşme Eylem Planı, Ulusal Emisyon Raporu, Çevre Operasyonel Programı gibi düzenlemeler yapılmıştır (Turgut, 2009;45).

3.2. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinin Gerekliliği

İnsan, varolduğu andan itibaren çevre ile etkileşime girmiştir. Bu etkileşim ile birlikte hem insan çevreyi değiştirmiş hem de çevre insanı değiştirmiştir. Fakat, bu etkileşim sürecinde daha çok, insan, çevreyi değiştirmiştir (Bilgili, 2017; 559). Varolduğundan beridir etkileşim içinde olduğu çevre içerisinde yer alan insan, çevreyi kendi menfaatleri için kullandığı, çevresel düzene müdahale ettiği ve kendisi dışında yer alan doğal nesneleri sadece kendisine yararlı olduğu için değerli saydığından dolayı çevre üzerinde olumsuz durumlar meydana getirmiştir (Des Jardins, 2006;72).

Çevre üzerinde meydana gelen bu olumsuz durumlar, yüzyıllar önce, çevrenin yapısını etkileyip bozamamış ve çevre kendi doğal döngüsünü sürdürüp koruyabilmiştir. Fakat, daha sonra meydana gelen iki önemli gelişme sonucunda, insanoğlunun çevre üzerindeki baskısı inanılmaz yıkıcı boyutlara varmıştır. Bu gelişmelerden birincisinde, insan, tarımsal faaliyetleri nedeniyle yerleşik yaşama geçmiş ve bu nedenle çevreye daha fazla müdahale eder konuma gelmiştir. İkincisinde ise 18. Yüzyılda yaşanan sanayileşme ile insanın çevre üzerindeki baskısı artmış ve giderek kontrol edilemez noktalara ulaşmıştır (Muşmul ve

Yaman, 2018; 84). Günümüzde ise  evre sorunları bölgesel bir sorun olmaktan çıkarak küresel boyutlara ulaşmıştır.

Bu durumun doğal bir sonucu olarak zamanla  evre üzerinde tahribatlar oluşmuştur. Bu tahribatların ciddi boyutlara ulaşması, insan sağlığı ve yaşamı ile diğer canlıların yaşamı üzerinde önemli risk ve zararlara yol açmıştır. Bunların tek nedeni, insan faaliyetleri ile çevrenin bilinçsizce ve sınırsız bir şekilde t k tilmeye çalışılmasıdır. Bu faaliyetleri oluşturan en önemli ve en büyük kısım ise ekonomik faaliyetlerdir.

 evre, insanlığın ortak mirası olarak kabul edildiği için tüm insanlığın ortak meselesidir. Çünkü,  evre sorunları ulusal sınırları aşmakta ve uluslararası bir boyut kazanabilmektedir. Bu nedenle, çevrenin korunması için uluslararası işbirlikleri geliştirilmiştir ve  evre korumaya dair düzenlemeler ulusal hukuklarda yer aldığı gibi uluslararası hukukta da kendisine yer bulmuştur (Dogaru, 2013; 1).

3.3.  evre Eğitimi ve Bilincinin  nemi

 nsan ve  evre arasındaki ilişkinin giderek daha da sorunlu hale gelmesi,  evre eğitimine gereksinim durumunu ortaya çıkarmıştır. Sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışı gibi unsurların etkisi ile çevrenin niteliği bozulunca, insan sağlığı da bozulmaya başlamıştır. Buna göre, insanın sağlıklı yaşamı ile  evre arasında doğrusal bir ilişki olduğundan, sağlıklı bir yaşam ve  evre için  evre eğitimi araç olarak kullanılmaya başlanılmıştır (Miser, 2010; 2).

 nsan yaşamına anlam katan eğitim, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde de çok önemli bir role sahiptir. Çevresel konularda eğitim anlamına gelen  evre eğitimi, insan yaşamı boyunca devam eden bir eğitimdir.  evre eğitimi ile insanın çevreye duyarlı biri olması sağlanmak suretiyle  evre bilinci oluşturulur ve çevresel farkındalık meydana getirilir. Bu sayede, insan, çevreyi koruyan ve geliştiren bir varlık haline gelmiş olur.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesine dair çeşitli araçlar bulunmaktadır. Bu araçlardan en önemli olanlardan birisi de  evre eğitimidir. Çünkü, çevrenin ve  evre sorunlarının karmaşık bir hali vardır. Bu karmaşık durumun anlaşılması için  evre eğitimi gerekir.  evre eğitimi, insanın hem yaşamını sürdürmesine hem de çevrenin korunmasına hizmet eder.  nsan yaşamının kaliteli olabilmesi için çevrenin sağlıklı ve dengeli olması

gerekir. Sağlıklı ve de dengeli bir evre için de öncelikle insanın bu koşulun gerçekleşmesinin gerekliliğine inanması gerekir. evre eğitimi ile bu bilince ulaşan insan, sağlıklı ve dengeli bir çevreye kavuşur (Kayaer, 2012; 54).

evre sorunları genel olarak insanların alışkanlıkları, yaşam stilleri, düşünceleri, inançları, kültürleri ile siyasal ve ekonomik sistemlerinden kaynaklanır. evre eğitimi sayesinde, bu unsurlardaki değişimin önemi kavratılabilir ve evre bilinci oluşturulabilir. evre eğitimi ile oluşan evre bilinci sayesinde, insanların tercihsel tutumları evre lehine değişebilir ve çevresel konuda oluşacak bir kamuoyu ile de siyasal karar alma mekanizmaları etkilenererek evre lehine siyasal tutumlar meydana getirilebilir (Miser, 2010; 13).

evre eğitimi ile hedeflenen, çevresel bilgilerin öğretilmesi ile birlikte bu bilgilerin kullanılması ve geliştirilmesidir. Aynı zamanda, evre eğitimi sadece okulda verilen derslerle eğitimden ibaret değildir. Okulda verilen evre eğitimi çok önemli olmakla birlikte, bu eğitimin okuldan önce ailede başlaması ve okuldan sonraki yaşam boyunca da devam etmesi gerekir. Ayrıca, hedeflendiği gibi, evre eğitimi alan kişinin öğrendiği bilgileri kullanıp hayatına uygulanması da çok önemlidir (Ertürk, 2011; 423).

evre eğitiminin hedefine ulaşabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir: Katılımcılık, bütünsellik, sorgulayıcılık, doğa merkezli eğitim, esneklik, verimlilik. evre eğitimi; katılım esasına dayanmalı ve herkesin katılıma hiyerarşik düzen olmaksızın imkan sağlanmalı, olaylar sosyal ve kültürel boyutlarıyla birlikte ele alınmalı, doğaya karşı davranışlara dair sorgulama esas kılınmalı, doğa temelli olmalı, insan merkezli olmamalı, esnek bir programa dayanmalı ve verimliliği sağlayacak hususlar belirlenmelidir (Yıldırım ve C. Marın, 2004; 586).

evre eğitimi kapsamında kişiler; evre hakkına sahip olduğu ve bu haklarını kullanmaları, evre ödevlerini yerine getirmeleri, çevresel yurttaşlık kapsamında çevresel kararlara katılmaları, evre sorunlarının çözümünde katılımcı bir birey olmaları, evre sorunlarının sadece evre kirlenmesinden ibaret olmadığı ve bunların toplumsal sorunlardan da kaynaklandığı, sağlıklı ve dengeli bir evre için mücadele etmeleri, evre sorunlarının ancak demokratikleşme ile çözülebileceği konularında bilinçlendirilmelidir (Keleş, 1997; 328).

Çevre eğitimin bir parçası da çevre hukuku eğitimidir. Çevre hukuku çevrenin korunmasında çok önemli bir araç olduğu için bireylere çevre hukuku eğitimi de verilmelidir. Çevre hukuku eğitimi ile birey, çevreyi ve çevre sorunlarını daha iyi kavrayarak hukuksal araçları kullanma ve dahası hukuksal olarak çevre kurallarına uyum sağlama yoluna girecektir (Kayaer, 2012; 56).

3.4. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerin Önemi

İnsan ve çevre arasındaki ilişkide dengeler çevre aleyhine bozulmaya başlayınca, çevrenin kendini koruma ve yenileme mekanizması yetersiz kalmış ve çevre dönülmesi zor bir yıkım sürecine girmiştir (Baykal, 2008; 4). Bu yıkım sürecinin durdurulması ve çevrenin kendini koruma ve yenileme mekanizmasının iyileştirilmesi için çözümler aranmış ve bu çözümlerden birisi de bilimsel ve teknolojik gelişmeler olmuştur.

Çevrenin korunması için çevre kirliliği meydana getirmeyecek yeni teknolojilere her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Ekoteknoloji, çevre dostu teknoloji, temiz teknoloji vb. isimlerle adlandırılan bu yeni teknolojik ürünlerin temel özelliği, eski kirletici teknolojilere alternatif olup çevreyi en az şekilde kirletmek veya hiç kirletmemektir. Bilimsel alanda yaşanan gelişmeler ile zaman geçtikçe daha çevreci teknolojiler meydana çıkmakta ve bu gelişmeler ile de son çıkan teknolojiden önceki teknolojinin aslında çevreci olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu teknolojilerin çevreci olma özelliği zamana ve bilimsel gelişmelere göre değişmektedir (Turgut, 2001; 421).

Çevre sorunlarının artması ve etkisinin genişlemesi ile çevresel konular üzerinde bilimsel çalışmalar artmış ve teknolojik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da bilimsel ve teknolojik gelişmeler, çevrenin korunmasında ve geliştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bununla birlikte, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, çevrenin tahrip edilmesinde de ilk zamanlarda önemli bir payı olmuştur. Çünkü bilimsel ve teknolojik gelişmeler için yapılan çalışmalar sonucunda çevre kirliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu çalışmalar yüzünden çevresel kaynaklar aşırı bir biçimde tüketilmeye başlanılmıştır. Bundan dolayı, modern bilim ve teknolojinin bir yandan da çevresel tahribata yol açtığı söylenebilir (Özkalp, 1992; 403).

Bu nedenle, bilimsel ve teknolojik gelişmeler hem çevresel sorun kaynağı olmuşlardır hem de çevresel sorunların çözümü için bir araç olarak kullanılmışlardır. Modern teknoloji için yapılan bilimsel çalışmalar ile aslında çevresel kirlilik oluşmakta ise de, evre dostu teknolojiler ile çevrenin korunması ve geliştirilmesi de sağlanmaktadır.

4. ÇEVRENİN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE HUKUKSAL ARAÇLAR

Araştırmanın bu başlığı altında çevre hakkı, çevre hukuku ilkeleri, çevresel etki değerlendirmesi, idari yaptırımlar, çevre vergileri ve çevre davaları yoluyla çevrenin korunması ve geliştirilmesi tartışılmaktadır.

4.1. Çevre Hakkı Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

Çevre hukuku kapsamında her insan, çevre hakkına sahip olmuştur. Çevre hakkı, her şeyden önce temel bir insan hakkıdır. Ancak, diğer haklardan farklı olarak aynı zamanda hak sahibine ödev yükleyen bir haktır. Üçüncü kuşak bir dayanışma hakkı olan çevre hakkı, çevrenin korunmasında etkili bir araçtır.

Araştırmanın bu bölümünde, çevre hakkı ile ilgili detaylı incelemeler yapılmakta ve çevre hakkının çevrenin korunmasındaki önemi açıklanmaktadır.

4.1.1. Çevre Hakkı ve Tarihsel Gelişimi

İnsanın doğa ve doğal kaynaklar ile ilişkisinde, doğanın meydana getirdiği ve sürdürdüğü düzene aşırı insan müdahalesi ve çevreye verilen tahribatlar, çevre üzerinde ağır sonuçlara yol açmıştır. Bu ağır sonuçların farkına varılması ile de çevrenin korunması ve geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Keleş, 1997; 66). Bu ihtiyacın giderilmesi ve çevrenin hukuksal değerlere kavuşturulması için ise çevre hukuku ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ve daha sonra da teknolojik gelişmeler sonucunda çevresel tahribatlar inanılmaz boyutlara varmıştır. Bu nedenle, çevre hukuku ile çevrenin kirlenmesi ve bozulması önlenerek çevreyi korumak ve geliştirmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda da genel olarak çevre hukuku içerisinde çevre hakkı kavramı gündeme gelmiştir.

Etkili bir sistemler bütünü olan hukuk, çevre sorunlarının çözümü ve önlenmesi için de kullanılmış ve söz konusu sorunlara hukuksal çözümler geliştirilmeye başlanmıştır. Hukuk sistemindeki hiyerarşik normlar düzeninde en üstte anayasa yer aldığından, çevre hakkının bir insan hakkı olarak anayasada yer alması ile çevresel sorunların çözüleceği düşünülmüştür. Bu nedenle, ulusal ve uluslararası alanda çevre hakkının anayasal bir hak olarak tanınması uzun mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir (Turgut, 2001; 131).

Çevre hakkı, bir insan hakkıdır. İnsan hakları da doğuştan gelen ve insanın maddi, manevi gelişimini amaçlayan haklardır. Bu hakka sahip olmak için insan olmak yeterlidir.

Bu haklar ayrıca, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır (Dadak, 2015; 311). Çevre hakkı, üçüncü kuşak, diğer bir anlamda dayanışma haklarından. Birinci ve ikinci kuşak hakların yetersiz kalması sonucunda ortaya üçüncü kuşak haklar çıkmıştır (Kaboğlu, 1992; 5). Çevre hakkı, çevre sorunlarının algılanması ve çevreyi koruyacak bir hukuki araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre hakkının da içinde yer aldığı üçüncü kuşak haklar, bugün hala oluşum halindedir. Fakat, pozitif hukuklarda yer alan haklardır. Çevre hakkı ayrıca, yaşam hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. 1982 Anayasa'sının 56. maddesinde çevre hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olarak tanımlanmıştır (Saygılı, 2007; 254).

Birinci kuşak haklar olan klasik haklar, kişi özgürlüğü ve siyasal hakları içermektedir. Bu haklara negatif statü hakları, koruyucu haklar da denir. Bu hakların temel özelliği, kimsenin karışmayacağı, dokunmayacağı haklardır. Bu haklar ile oluşan alan, bireye özeldir. Devlete düşen görev, bu alana karışmamaktır. Yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, konut dokunulmazlığı gibi haklar bu haklara örnek olarak verilebilir.

Kişi hakları ve siyasal haklar olarak da nitelendirilen birinci kuşak hakların tanınmasından ve bir çok ülkenin pozitif hukukuna girmesinden sonra bu hakların yetersiz kaldığı ve bu hak ve özgürlüklerin sadece teorik planda kaldığı anlaşılmıştır (Bozkurt, 2019; 14). Çünkü, bu haklar özgürlük haklarıdır ve devlete negatif yükümlülük yükler. Oysa, bu hakları kullanmak için belirli bir ekonomik düzey gerekmektedir. Bu dönemde ise, bir çok kesim yoksullukla boğuşmaktadır. Dolayısıyla soyut özgürlüklerin tek başına bir anlamı olmamış, insanlara bu soyut özgürlükleri kullanabilmek için somut haklar vermek gerekmiştir. Basit bir örnek vermek gerekirse, konut dokunulmazlığı çok önemli bir haktır ama konutu olmayan birisi için bu hakkın hiçbir önemi yoktur. Bu nedenle, konut hakkı ortaya çıkmıştır. Bu gibi haklara ikinci kuşak haklar denilmektedir. Diğer bir isimle, ekonomik haklar veya sosyal haklar denilmektedir. Bu hakların kullanılması için devletin aktif olarak müdahalesi gerekmiştir. Çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi bu hakların kullanılabilmesi için devlet ekonomik görevlerini yerine getirmelidir. Bu nedenle, bu haklara, isteme hakkı da denilmektedir.

Üçüncü kuşak insan hakları, diğer bir deyişle dayanışma hakları sınıflandırması ise ilk olarak United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından yapılmıştır. Bu haklar arasında çevre hakkı ile

birlikte kalkınma hakkı, barış hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı da yer almıştır. Üçüncü kuşak haklar, devlete yüklediği gibi bireye de ödev yükleyen haklardır. Çevre hakkı, bireylere çevrelerinde olup biten ve çevreyi etkileyen olaylar hakkında bilgi edinme, çevreyle ilgili karar alma süreçlerine katılma ve bozulan çevrenin eski hale getirilmesini isteme gibi hakları vermektedir (Kayserilioğlu, 2006; 6-9).

Üçüncü kuşak insan hakları, kollektif boyutu olan haklardır. Dayanışma hakları da denen bu haklar, bilimsel gelişme sonucunda Dünya’da ortaya çıkan sorunlar sebebiyle doğmuştur. Çevre ve çevre sorunları ulusal sınırlar içerisinde kalmayıp birden fazla ülkeyi hatta tüm Dünyayı etkileyen sorunlardır. Bu nedenle, çevre ile ilgili olarak tüm insanlığın dayanışma göstermesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, çevre hakkının öznesi olarak bireyin yanında topluluklar, halklar, hatta devletler de bulunur. Çevre hakkı da bir dayanışma hakkı olarak topluluk halinde yaşam anlayışını yansıtır. Çevre hakkında da bireyle birlikte topluluklar da hak sahibidir (Dadak, 2015; 313).

Çevre hakkı aynı zamanda ödev teşkil ettiği için ödev sahibinin, çevreyi tahrip etmemesi ve korunmak için gerekli önlemleri alması gerekir. Söz konusu ödevin hem pasif hem de aktif yönleri vardır. Pasif ödev kapsamında kişi, mevzuat hükümlerine uyarak çevreyi tahrip edecek davranışlardan kaçınmalıdır. Aktif ödev kapsamında ise kişi, hem bireysel olarak hem de kollektif olarak; çevrenin korunup geliştirilmesine, çevresel tahribat yaratacak olan siyasi politika ve idari işlemlerin önlenmesine katkıda bulunmalıdır. Bu katkı, idari, yargısal, siyasi vb. yollarla yapılabilir (Turgut, 2001; 165).

Çevre hakkı, sağlık hakkı ve yaşam hakkı ile ilişkili bir haktır. Çünkü, sağlıklı bir yaşam için temiz çevre şarttır. Ayrıca, yaşam hakkının sağlanması için çevre hakkı ön koşuldur. Çevre, insanoğlunun ortak değeridir ve korunup gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir değerdir. Çevre hakkı, anayasal bir hak olarak tanındığında, doğal çevre de korunup kollanması gereken bir değer olacaktır. Böylece, çevreyi korumak ve geliştirmek için gereken önlemleri almak devletin yasal yükümlülüğü olacaktır (Dadak, 2015; 315).

4.1.2. Çevre Hakkının Unsurları

Çevre hakkı, üçüncü kuşak haklar arasında yer aldığı için diğer klasik insan haklarından farklılık arz etmektedir. Bu farklılık kendisini özellikle konusu, tarafları ve muhatabında gösterir.

Çevre hakkının içeriğini, çevreyi koruma ve kirliliği önleme ödevi oluşturmakla birlikte; çevresel bilgi edinme, katılma ve başvuru hakları da çevre hakkı kapsamında yer almaktadır.

4.1.2.1. Çevre Hakkının Konusu

Çevrenin kendisi bizzat çevre hakkının konusudur. Çevre hakkının amacı ise çevrenin kirlenmesini ve bozulmasını önlemek suretiyle çevreyi korumak ve geliştirmektir. Çevre hakkının konusunu anlamak için öncelikle çevreyi anlamak gerekir.

Çevre, canlıların hayatları boyunca ilişkilerini devam ettirdikleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde yer aldıkları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmıştır. Buna göre çevre hakkının konusu, canlıların hayatını etkileşim içinde devam ettirdikleri ortamdır. Çevre hakkının konusu, insanın yaşam çevresidir (Kuzu, 1997; 157).

Çevre hakkının konusu Semiz (2014; 10) ‘in de ifade ettiği üzere; onu meydana getiren ekolojik açıdan dengeli çevre; toprak, su, hava, iklim, bitki örtüsü, biyolojik çeşitlilik, kültür ve tabiat kaynakları başta olmak üzere çevrenin tüm öğelerinin doğal düzenlerinin muhafaza edildiği ve kirlenmediği bir çevreyi kapsamaktadır.

4.1.2.2. Çevre Hakkının Tarafları

Çevre hakkının tarafları, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak için çevreyi koruma ve sürdürmeye dair haktan yararlanacak olanlar ile bu hakkın sağlanabilmesi için sorumlu olan aktörlerden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı olarak üçüncü kuşak hak olan çevre hakkında, hak ve ödev unsurları iç içe geçmiştir. Bu itibarla, hak sahibi ile ödev yükleneni ayırmak zordur. Çünkü, bunlar genelde aynı aktörde toplanmıştır.

Çevre hakkının sahibi, bu hakkın yararlanıcısı olan kişilerdir. Bu kişiler de herkestir. Bunun içinde bireyler yer aldığı gibi özel hukuk tüzel kişileri de yer alır. Hatta uluslararası alanda devletler de çevre hakkının sahibidir. Dahası, insan dışında yer alan canlıların bile çevre hakkına sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, diğer haklardan farklı olarak, gelecek kuşaklar da çevre hakkının sahibidir (Dadak, 2015; 316).

4.1.2.3. Çevre Hakkının Muhatabı

Çevre hakkının muhatabı, çevreyle ilgili ödev sahibi olan taraftır (Özdek, 1993; 127). Çevre hakkı aynı zamanda ödev doğurduğu için çevre hakkının sahibi ile muhatabı genelde

aynı kişi olmaktadır. Fakat, bu durum gelecek kuşaklar için farklıdır. Gelecek kuşaklara şimdiden sorumluluk yüklenemeyeceği için onlar ödev sahibi değildirler. Bu nedenle, çevre hakkı sahibi oldukları halde gelecek kuşaklar, çevre hakkının muhatabı değildirler. Bu kapsamda, gelecek kuşaklar hariç herkes çevre hakkının muhatabıdır. Çevre hakkının muhatapları, ödev sahibidir ve çevre ile ilgili sorumlulukları bulunmaktadır. En büyük sorumluluk da gelecek kuşaklara karşıdır.

Bu konuda herkesin sorumluluğunun boyutu aynı değildir. Çevre ile ilgili en büyük sorumluluk ve ödev sahibi, devlettir. Çünkü, devlet, kamu gücüne sahip ve çok büyük bir aygıttır. Bu nedenle, devletin çevreyi koruma ve geliştirme, çevre kirliliğini önleme ve çevre sorunlarını giderme gibi ödevleri vardır. Devlet, bir bütün olarak çevre ile ilgili sorumluluk sahibidir.

Çevre hakkı sahibi olan bireyin de çevre ile ilgili ödevleri vardır. Bireyin ödevleri de çevreyi kirletmemek, çevreyi kirleteni yetkililere bildirmek, çevreyi korumak ve geliştirmektir. Tabi ki bireyin sorumluluğu birey olmasından dolayı devlete göre çok daha azdır.

4.1.3. Türkiye’de Çevre Hakkının Gelişimi

Çevre hakkı, çevre sorunlarının algılanması ve çevreyi koruyacak bir hukuki araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde, çevre hakkının gelişimine dair Anayasal ve yasal gelişmeler anlatılmaktadır.

4.1.3.1. Anayasal Gelişmeler

Kendisinden önceki Anayasalarda olduğu gibi 1961 Anayasasında da çevre hakkı ile ilgili doğrudan bir düzenleme yer almamıştır. Fakat, söz konusu 1961 Anayasasında Devlete, herkesin beden ve ruh sağlığı içerisinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamak ödevi yüklenmiştir.

Anayasal boyutta çevre konusunda ve çevre hakkı ile ilgili ilk düzenlemeler, 1982 Anayasa’sında yapılmıştır. Çevre hakkı ile ilgili ilk düzenleme, 1982 Anayasa’sının 56. maddesinde yer almıştır. Bu düzenlemeye göre “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” Buna göre, Türkiye’de çevre hakkı, anayasal

bir haktır. Fakat, çevre hakkı, söz konusu düzenlemede yaşam hakkı ile bağlantı kurularak dolaylı bir şekilde düzenlenmiştir (Gürseler, 2008; 200).

1982 Anayasa'sının 56. maddesinde çevre, hem hak hem de ödev olarak düzenlenmiştir. Devletin çevre ile ilgili yükümlülükleri olduğu gibi vatandaşlara da çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek gibi çevresel ödevler yüklenmiştir (Çiçek, 2012; 358).

Çevre hakkının Anayasada “Sosyal ve Ekonomik Haklar” başlığı altında düzenlenmesi, çevre hakkını bazı kısıtlamalara tabi tutulma riski ile karşı karşıya getirmektedir. Buna göre, Anayasanın 65. maddesine göre Devlet, sosyal ve ekonomik ödevlerini, ödevin amacına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirecektir. Bu nedenle, Devlet, mali kaynaklarının yetersizliğini ileri sürerek çevresel ödevlerini yerine getirmekten kaçınabilir (Olgun ve Işık, 2017; 44).

Anayasa'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar kısmında düzenlenen çevre hakkının yanında, çeşitli maddelerinde de dolaylı olarak çevre ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bunlardan bazıları, Anayasa'nın 35. maddesinde yer alan mülkiyet hakkı, 43. maddesinde yer alan kıyılarla ilgili düzenleme, 44. maddesindeki toprak mülkiyeti, 45. maddesindeki tarım ve hayvancılıkla ilgili düzenleme, 57. maddesindeki konut hakkı, 63. maddesindeki tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına dair düzenleme ve 169. maddesindeki ormanların korunmasına dair düzenlemedir.

Çevre hakkı, pozitif statü haklarından. Çünkü, çevre hakkının gerçekleşmesi için Devletin aktif olarak çalışması ve çevre ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca, çevresel usuli haklardan olan bilgi edinme hakkı da Anayasa'nın 74. maddesinde yer almaktadır.

4.1.3.2. Yasal Gelişmeler

1982 Anayasa'sında ilk defa çevre ile ilgili düzenlemelerin yer alması ve çevre hakkının tanınması sonucunda 09/08/1983 tarihinde, 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı; bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak olarak belirtilmiştir.

Sürdürülebilir çevre, gelecek kuşakların kullanacağı kaynakların niceliğini ve niteliğini değiştirmeden bugünkü ve gelecekteki kuşakların çevresel değerlerinin korunması ve geliştirilmesi anlamına gelir. Sürdürülebilir kalkınma ise, bugünkü ve gelecekteki kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel ve ekonomik faktörler arasında denge kurulmak suretiyle gerçekleşen ekonomik kalkınmayı ifade etmektedir (Çiçek, 2012; 360).

Çevre hakkının önemli dayanaklarından olan ve çevresel usuli haklardan olan çevresel bilgi edinme hakkı, uluslararası alanda ilk defa Aarhus Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Bu sözleşme ile çevresel bilgi edinme hakkı vatandaşlık, milliyet ve ikametgâh ayrımı yapılmaksızın herkese tanınmıştır. Bu durum, Türkiye için uygun olmadığından dolayı Türkiye, Aarhus Sözleşmesine taraf olmamıştır. Fakat, kendi iç hukukunda yaptığı düzenlemelerle Türkiye, çevresel bilgi edinme hakkını sadece kendi vatandaşlarına tanımıştır. Bu kapsamda, 09/10/2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile bilgi edinme hakkı kabul edilmiştir. Bu hak içerisinde, çevresel konularda bilgi edinme hakkı da vardır. Ayrıca, bilgi edinme hakkı anayasal bir haktır. Çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkı, 2872 sayılı Çevre Kanunu ile de tanınmıştır.

4.1.4. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Hakkının Önemi

Öncelikle, çevre hakkı, anayasal bir hak olduğu için herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Fakat, bu hakkın, anayasal bir hak olması yeterli olmayıp, uygulamaya da geçirilmesi için gerekli iş ve işlemlerin yapılması gerekir.

Buna göre, öncelikle herkes, çevreye zarar verecek iş ve işlemler ile davranışlardan kaçınmalıdır. Bu noktada ise en büyük ödev devlete düşmektedir. Ayrıca, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için idari, siyasi, yargısal vb. başvuru araçlarının da çevre hakkı sahibine tanınması gerekir. Çünkü çevre hakkına sadece mevzuatta yer verilmesi yeterli olmayıp, bu hakkın kullanılması için gerekli araçlara da hak sahiplerinin ulaşabilir olması gerekir. Bu kapsamda, çevre hakkına sahip olan herkes, çevresel konularda bilgi edinme, karar alma mekanizmalarına katılma ve dava açma hakkına da sahip olmalıdır. Çevre hakkının bir

unsuru olan bu hakların da Anayasada yer alması, çevre hakkının çevrenin korunması ve geliştirilmesindeki önemini artıracaktır.

Bu durumda, çevre hakkına sahip olan, çevre ödevi bilinci bulunan, çevresel konularda karar alma mekanizmalarına katılım imkanı sağlanan ve söz konusu başvuru araçlarını kullanabilen herkes, çevre hakkı kapsamında çevrenin korunması ve geliştirilmesi için; çevreye zarar verebilecek davranışlardan kaçınacak, çevreyi koruyacak eylemler içerisinde bulunacak, çevresel konularda siyasi karar alma mekanizmalarını çevre lehine etkileyecek, çevresel kamuoyu oluşturacak, çevrenin korunması için de idari ve yargısal başvuru yollarını kullanacaktır. Bu nedenle, çevre hakkı, çevrenin korunması ve geliştirilmesine hizmet eden önemli bir hukuki araçtır.

4.2. Çevre Hukuku İlkeleri Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

Çevrenin kirlenmesini ve bozulmasını önleyerek çevreyi korumak ve geliştirmek için çevre hukukunda temel ilkeler oluşmuştur. Bu ilkeler, çevre ile ilgili yapılacak düzenlemeler ve alınacak kararlarda yol gösterici olur. Zamanla oluşan bu ilkeler, hukuksal metinlerde yer almak suretiyle çevre hukukunun ayrılmaz bir parçası olmuşlardır.

Araştırmanın bu alt başlığında, çevre hukuku ilkeleri ve çevrenin korunmasında söz konusu ilkelerin önemi anlatılmaktadır.

4.2.1. Çevre Hukukunun Temel İlkeleri

Çevre hukukunun temel ilkeleri; kirleten öder ilkesi, önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, sürdürülebilirlik ilkesi, geliştirme ilkesi ve katılma ilkesidir. Bu ilkeler birbirini destekleyen ve tamamlayan ilkelere sahiptir. Bu nedenle, söz konusu ilkelerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Söz konusu ilkeler çevre hukukunun temelini teşkil etmektedir. Çünkü, bu ilkeler sayesinde çevre hukuku gelişip bugünkü düzeyine erişmiştir.

4.2.1.1. Kirleten Öder İlkesi

Yapılan inceleme ve araştırmalar sonrasında çevresel kirliliğin giderilmesinin toplumsal maliyetinin çok yüksek olduğu anlaşıncaya, çevreye olan iktisadi yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkan kirleten öder ilkesi, çevre sorunlarının çözümünde kullanılan bir araç ve ilke olmuştur (Erişgin, 2005; 22). Buna göre, kirleten öder ilkesi, çevre hukukunun ilk ilkesi olarak 1972 yılında ortaya atılmıştır. Bu yıllarda çevresel konularda önleme ilkesi

değil de, çevresel zararın ortaya çıkmasından sonra buna sebep olanın zararı giderme ve eski hale getirme yükümlülüğü gereğince kirletenin bu maliyete katlanması kabul edilmiştir. Daha sonra bu ilke, önleme ilkesine de hizmet etmeye başlamıştır. (Saygılı, 2007; 249-252).

Kirleten öder ilkesi, çevrenin korunması amacıyla, çevreyi kirletenin kendisinin bizzat kirletme maliyetini karşılamasını ifade eder. Bu ilke ile amaçlanan, fiyat ve maliyet mekanizması aracılığıyla çevresel kaynakların piyasada daha iyi dağılımını sağlamak ve üretim araçları gibi çevresel kaynakları da ekonomik bir kullanım değerine ulaştırmaktır (Miser, 2010; 89).

Kirleten öder ilkesi uyarınca kirletenin, çevreyi kirletmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan duruma ilişkin olarak katlanmak zorunda olduğu iki tür maliyet vardır. Çevreyi kirletmesinin kirletene maliyetlerinden birisi kirliliğin giderilmesi için yapılması gereken giderler iken, diğeri ise kirlenme nedeniyle bireylerin malvarlığında ve kişilik haklarında meydana gelen zararların giderilmesi için katlanılmak zorunda kalınan maliyetlerdir.

Tüm çağdaş hukuk sistemlerinde olduğu gibi Türk Hukuk Sistemi'nde de çevreyi kirletenin cezai ve hukuki sorumluluğu ile kirleten öder ilkesi kabul edilmiştir. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ilke olarak 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 3/g. maddesinde kabul edilmiştir. Bu ilkeye göre, kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır; kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.

Kirletenin sorumluluğuna dair esas düzenleme ise söz konusu Kanun'un 28. maddesinde yapılmıştır. Buna göre, çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Bu düzenleme ile Türk Hukuk Sistemi'nde çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna dair kusursuz sorumluluk ilkesi benimsenmiştir.

Çevreyi kirletenin cezai sorumluluğu ise 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiştir. Ceza hukukunda kusursuz sorumluluk kabul edilmediği için söz konusu

sorumluluk, ilgili Kanunun 181. maddesinde “Çevrenin Kasten Kirletilmesi” ve 182. maddesinde “Çevrenin Taksirle Kirletilmesi” şeklinde hükme bağlanmıştır.

4.2.1.2. Önleme İlkesi

Çevre sorunlarının çözümü girişiminde ilk uygulanan yöntemler, çevre üzerinde meydana gelen olumsuz etkilerin telafi edilmesine yöneliktir. Fakat, daha sonra, çevrenin bozulmasına yol açan bazı olumsuz etkilerin yıllar sonra ortaya çıkabildiği ve bu sorunların çoğunun telafisinin mümkün olmadığı anlaşıldı. Bunun sonucu olarak da önleme ilkesinin öneminin farkına varıldı ve bu ilke çevre hukukunun temel ilkelerinden birisi olageldi (Miser, 2010; 88).

“Önlemek, tedavi etmekten iyidir” sloganından hareket eden önleme ilkesi, uzun dönemde ekonomik bakımdan yarar getiren bir ilkedir. Çünkü, çevresel zararlar uzun vadede ortaya çıktığı zaman, bu zararların onarılması ekonomik olarak büyük maliyetler ortaya çıkarır. Bu nedenle, önleme ilkesi ve bu ilkeyi uygulamaya geçiren araçlar, hem ulusal hem de uluslararası hukuki metinlerde kendisine yer bulmuştur (Turgut, 2001; 204).

Önleme ilkesi kapsamında esas olan, çevre ile ilgili olumsuz durumların daha ortaya çıkmadan önlenmesidir. Çevreyi kirlettikten sonra eski hale getirmek çok zor, hatta çoğunlukla imkansız olduğu için önleme ilkesi hayata geçirilmiştir. Çevreyi kirlettikten sonra eski hale getirmek bazen mümkün olsa da bu, çok maliyetli bir iştir. Bu nedenle, kirlilik ortaya çıkmadan önlenmelidir.

En önemli ilkelerden biri olan önleme ilkesi, çevre ile ilgili kanuni metinlerin de dayanağıdır. Söz konusu kanuni metinlerde bu ilkenin hayata geçirilmesi için çevresel etki değerlendirmesi, planlar, yasaklar gibi araçlar öngörülmüştür (Göksel, 2004; 15).

Türkiye’de önleme ilkesine hizmet eden hukuki araçlar, ÇED, çevresel idari yaptırımlar, çevre vergileri ve çevre davalarıdır. Söz konusu araçlar, aşağıda ayrı başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenmektedir.

4.2.1.3. İhtiyat İlkesi

İhtiyat ilkesinin ortaya çıkmasının nedeni, bilimin, çeşitli çevresel sorunlar karşısında belirgin veri ve sonuçları ortaya koymaktan uzak oluşudur. Çevresel konulardaki bilimsel belirsizlik durumu bu ilkeyi ortaya çıkarmıştır. Bilimsel belirsizlikler, siyasi karar alma

mekanizmalarını da etkilemiş ve çevresel sorunların çözümü önünde bir engel ve siyasi karar alma mekanizmaları için bahane olmuştur. Bunun sonucu olarak, çevreye dair önlemlerin; sadece bilimsel bulguların olduğu durumda değil, belirsizlik olan durumlarda da alınması gerektiğine dair ihtiyat ilkesi önem kazanmıştır (Miser, 2010; 90).

Bu ilke uyarınca, çevresel konularda bilimsel bir belirsizlik varsa bu durumda çevrenin korunması tercih edilecektir. Ayrıca, çevreyi korumak için alınacak tedbirlerden, tedbir alınmasına dair bilimsel bir belirlilik bulunmadığı gerekçesi ile kaçınılamayacaktır. Yani, çevresel konularda herşeyden önce ihtiyatlı davranılacaktır. Bu kapsamda, riskli durumlar bilimsel olarak kanıtlanmamış olsa bile ihtiyat ilkesi gereğince çevreye karşı olumsuzluklar bertaraf edilebilecektir. (Saygılı, 2007; 244).

İhtiyat ilkesi, çevre hukuku ilkeleri arasında henüz yenidir ve zamanla gelişmektedir. Bu ilkenin özü, artık bilimsel belirsizliklerin, çevreyi korumak için pasif kalınmasına gerekçe teşkil etmeyeceğidir. Bu ilke sayesinde, çevre sorunları karşısında pasif kalan yönetim ve karar alma mekanizmaları harekete geçirilebilecektir (Turgut, 2001; 382).

Türkiye’de ihtiyat ilkesine hizmet eden araç ÇED’dir. ÇED raporu hazırlanırken, çevresel konularda bilimsel bir belirsizlik varsa bu durumda çevrenin korunması tercih edilir ve çevreyi korumak için alınacak tedbirler belirlenir.

4.2.1.4. Sürdürülebilirlik İlkesi

Sürdürülebilirlik ilk olarak 1987 tarihli ve Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan “Ortak Geleceğimiz” (Brundtland Raporu) adlı raporda yer almış bir kavramdır. Raporda sürdürülebilir kalkınma, bugünkü kuşakların taleplerini karşılamak için gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanağını riske atmayan kalkınma olarak tanımlanmıştır (Yaş, 2018; 30).

Kalkınma için kullanılan kaynakların (hammadde, enerji gibi) çoğu, doğal kaynaklardır ve bunlar çevrenin unsurlarıdır. Çevrenin bir parçası olan bu doğal kaynaklar, ekonomik yatırım ve kalkınma için kullanılınca hem tükenmekte hem de çevresel hayat üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Doğal kaynakların çoğunun arzı sınırlıdır, yani doğada sınırsız bir şekilde bulunmazlar. Bu nedenle, bunların sürdürülebilir olması önemlidir. Bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınma ile kastedilen de aslında doğal kaynakların, gelecek

nesillerin de faydalanma hakkını ortadan kaldırmadan ve çevreyi tahrip etmeden kullanılmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi Türk hukuk sisteminde de kabul edilmiştir ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 3/c. ve 3/d. maddesinde yer almıştır. Bu düzenlemelerde, “Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlara, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetme yükümlülüğü getirilmiş olup; yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisinin sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirilmesi esası benimsenmesi” hükümleri yer almıştır.

Ayrıca, söz konusu Kanunun 2. maddesinde, sürdürülebilir çevre, “Gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci” olarak tanımlanmış iken; sürdürülebilir kalkınma ise, “Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme” olarak tanımlanmıştır.

4.2.1.5. Geliştirme İlkesi

Çevrenin korunması tek başına yeterli bir durum olmayıp, sağlıklı ve dengeli bir çevre için çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi de gerekmektedir. Geliştirme ilkesi de bu duruma hizmet etmektedir.

Anayasa'nın 56. maddesi, çevreyi geliştirmeyi hem devlete hem de vatandaşa ödev olarak yüklemiştir. Bu nedenle, söz konusu ilke aynı zamanda anayasal bir ilkedir. Bu ilke çevre mevzuatında da yer almaktadır. 2872 sayılı Çevre Kanunu çevre koruma ile ilgili yaptığı tanımda, çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi durumuna da yer vermektedir. Buna göre, çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi çevrenin korunmasının ayrılmaz bir parçasıdır (Kayaer, 2012; 163).

Çevre korumadan, sadece çevreye zarar veren durumların önlenmesi halinin anlaşılması gerekir. Çevre koruma, hem çevrenin zararlar ve tahribatlara karşı korunması

hem de bozulan çevrenin eski hale getirilmesi ve mevcut çevresel durumların iyileştirilip geliştirilmesidir. Ancak, bu durumda tam olarak çevre korunmuş olur.

Hukuki bir araç olarak çevrenin geliştirilmesi ilkesi anayasal ve yasal düzenlemelerde yer almıştır. Bu şekilde, geliştirme ilkesi diğer ilkelerin ayrılmaz bir parçası olarak çevrenin korunmasında önemli bir hukuki araç olmuştur.

4.2.1.6. Katılma İlkesi

Katılma ilkesi; çevrenin korunması ve geliştirilmesinde başat aktörlerden olan çevreci birey, grup, dernek ve diğer örgütlerin; çevre sorunlarının gündeme getirilmesi ve çözümü, çevre hukukunun gelişimi, çevrenin korunması için yapılması gereken eylem planları ve çevresel karar alma durumları gibi konularda etkinliği sağlayan bir ilkedir (Miser, 2010; 91).

Uluslararası düzeyde çevre konularına katılım konusu ilk olarak 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Konferansın sonunda 26 ilkeden oluşan Stockholm Bildirgesi'nin 19. ilkesinde çevre konularına katılım yer almaktadır. Daha sonra 1992 yılında Brezilya'nın Rio kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma (Rio) Konferansı sonucunda oluşan Rio Bildirgesinin 10 ilkesinde, kamuoyu bilgilendirilmesi ve katılım ilkeleri benimsenmiştir. 25 Haziran 1998 tarihinde Danimarka'nın Aarhus kentinde düzenlenen AB 4. Çevre Bakanları Konferansı'nda imzaya sunulup 31 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren Aarhus Sözleşmesinde de çevresel konularda bilgi ve belgelere erişim, halkın katılımı ve yargıya erişime ilişkin düzenlemeler yer almıştır (Turgut, 2001; 270).

Tüm bunlarla birlikte temsili demokrasinin zayıflaması ile artık daha çok doğrudan demokrasi araçları kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıdan demokrasi artık sadece seçimden seçime oy kullanmak olarak görülmemekte, yönetilenler daha çok yönetenlere müdahale etmektedir. Halk, çeşitli araçlarla karar alma mekanizmalarına dahil olmaktadır.

Çevre konuları, yerelde yaşayan herkesi ilgilendirmektedir. Hatta, bazı çevre konuları yereli aşmakta ve ulusal sınırlar içerisinde yaşayan herkesi ilgilendirmektedir. Dahası, bazı çevre konuları, ulusal sınırları bile aşmaktadır. Bu nedenle, herkesi bu kadar çok etkileyen ve ilgilendiren konu, sadece karar alma mekanizmasının başındaki yönetenlere bırakılamaz.

Bunun bir sonucu olarak çevresel konulardaki karar alma süreçlerine yönetilenlerin de dahil edilmesi gereği doğmuştur.

Çevresel konularda karar alma mekanizmalarına halkın katılımı uygulaması ÇED sürecinde yer almaktadır. Buna göre, bu süreçteki halkın katılımı, ÇED sürecine giren proje, projenin amacı ve hedefi hakkında halkı bilgilendirmek, halkın görüş ve önerilerini almak için yapılan halkın katılımı toplantısı sürecini ifade eder. Faaliyetin yapılacağı yerdeki yerel halkın rızasının alınması, onların proje konusunda ikna edilmesi ve proje dökümanlarına ulaşmaları önem arz eder (Alıca, 2011;110).

ÇED sürecine tabi ekonomik proje, çevreyi etkilediği kadar yerel halkın hayatını da etkilemektedir. Söz konusu proje, yörede yaşayan yerel halkın sosyal ve ekonomik hayatını değiştirmektedir. Bu nedenle, halkın ÇED sürecine katılımı çok önemlidir. Ayrıca, bu katılım, şekli kalmamalı ve etkili bir katılım olmalıdır. Böyle bir katılım, hem yerel demokrasinin geliştiğini gösterir hem de ÇED sürecini başarılı kılar.

25/11/2014 tarih ve 29186 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ÇED Yönetmeliğine göre, “Halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nca yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği Valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte halkın katılımı toplantısı düzenlenir. Toplantıda halkın proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, soru ve önerilerinin alınması sağlanır.”

Ayrıca, halkın katılımı çevrenin korunması noktasında da sağlanmaktadır. Çevre korunmasına katılım, bilgi edinme ve idari başvuru yoluyla olabileceği gibi yargısal başvuru yoluyla da olabilir. Buna göre, 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 30. maddesinde yer alan hüküm uyarınca, “Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir. Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına da sahiptir. Ayrıca, çevreye zararlı idari işlem ve eylemlerle ilgili çevre davaları da açılabilir.”

4.2.2. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Hukuku İlkelerinin Önemi

Çevre hukukunun temel ilkeleri olan kirleten öder ilkesi, önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, sürdürülebilirlik ilkesi, geliştirme ilkesi ve katılma ilkesi sayesinde çevre hukuku gelişmiş

ve önemli bir hukuk dalı olmuştur. Çevre hukuku da bir hukuk dalı olarak çevreyi korur ve geliştirir. Söz konusu ilkeler, hem bireylere hem de devlete çevresel konularda yol gösterir.

Çevre hukukunun bu temel ilkeleri ışığında çevre mevzuatı meydana getirildiğinde, çevre politikaları oluşturulduğunda ve bireylerin çevreyle ilgili hal ve hareketleri ortaya çıktığı zaman ancak çevre korunmuş ve geliştirilmiş olur. Bu nedenle, çevrenin korunması ve geliştirilmesine hizmet eden bu ilkeler zamanla daha da gelişmekte ve yeni ilkeler de ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu ilkelerin, çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacına hizmet edebilmesi için bu ilkelerin mevzuatta yer alması ve bu ilkelerin uygulamaya geçirilmesini sağlayacak araçların da kullanılması gerekir. Ayrıca, söz konusu ilkelerin sadece mevzuatta yer alması yeterli olmayıp, bu ilkelerin uygulayıcılar tarafından dikkate alınması ve yargısal kararlarda da uygulanması gerekmektedir.

4.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

ÇED, çevre ile ekonomi arasında denge kurmaya çalışan hukuki bir araçtır. Çevre ve ekonominin birlikte ve birbirine zarar vermeden gidebilmesi için ÇED süreci çok önemlidir. ÇED, ekonomik faaliyetin çevresel zararları henüz ortaya çıkmadan önce bu zararları öngören ve önleyen veya en aza indiren bir süreç olduğu için çevre ile ekonomiyi uzlaştırır ve bunlar arasında denge sağlar.

ÇED, çevrenin korunması ve sürdürülmesi durumu ile ekonomik faaliyetler/yatırım projeleri arasında dengeyi sağlayan bir terazidir. ÇED ile amaçlanan, gelecek nesillere temiz bir çevre yani sürdürülebilir bir çevre bırakmak suretiyle ekonomik faaliyetler yapmak ve yatırım projelerini hayata geçirebilmektir.

Araştırmanın bu kısmında, ÇED konusu ayrıntılı bir şekilde incelenecek olup, ÇED'in çevrenin korunmasındaki önemi irdelenip anlatılmaktadır.

4.3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesinin Kuramsal Temelleri

ÇED, çevre koruma ve geliştirme politikası ile hukukunda dünya çapında kabul görmüş bir uygulamadır (Turgut, 2001; 465). Çevrenin korunması ve geliştirilmesi hususunda önemli bir hukuki araç olan ÇED, aşağıda yer verilen başlıklar ile kavram ve dayanakları, özellikleri ve tarihsel gelişimi açısından incelenmektedir.

4.3.1.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Kavramı ve Dayanakları

İnsan faaliyetlerinin çoğu çevre üzerinde olumsuz etki meydana getirir. Bu faaliyetlerden çevre üzerinde en büyük olumsuzluk meydana getireni ise ekonomik faaliyetlerdir. Ekonomik faaliyetler sonucunda çevre kirlendikten sonra çevreyi eski haline getirmek hem çok maliyetlidir hem de çok zordur, hatta bazen imkansızdır.

Bu nedenle, önceleri çevre kirliliğinin giderilmesi için çalışılırken artık kirlilik oluşmadan önlem alınmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede, ekonomik faaliyetin çevre üzerinde meydana getirmesi muhtemel olumsuz durumların tespiti yapılması ve olumsuz durumlar henüz ortaya çıkmadan bunların önlenmesi için ÇED sürecini işletmek ve bu kapsamda rapor hazırlamak gereği doğmuştur (Demiral ve Evin, 2014).

ÇED kavramı ile ilgili çok sayıda tanım bulunmakla birlikte üzerinde uzlaşılan ortak bir tanım bulunmamaktadır. Fakat, ÇED kavramına dair 2872 sayılı Çevre Kanunun'da yasal bir tanımlama bulunmaktadır. Bu tanımlamaya göre ÇED, “Gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları” tanımlar.

ÇED, bir yatırım projesinin önemli çevresel etkilerinin belirlendiği bir süreçtir. Bu nedenle ÇED, yatırım ile ilgili karar vericilere doğru karar verme imkanı sağlar. ÇED ile hem ekonomik kalkınma sağlanır hem de kalkınmanın çevre üzerindeki olumsuz etkileri tahmin edilerek önlenir. Bununla birlikte, her ekonomik faaliyet için ÇED gerekmez. ÇED’in hangi ekonomik faaliyetler için gerekli olduğu ise tartışmalıdır. Genel olarak çimento, fabrika, otoyollar, demiryolları, havaalanları, atık su üretim tesisleri, maden ocakları gibi ekonomik faaliyetler için ÇED süreci işletilmektedir (Alıca, 2011;98).

İssı’nın (1989; 103) da belirttiği gibi ÇED, ekonomik bir faaliyetin çevre üzerinde meydana getireceği dışsallıkların ölçülmesi, tespiti ve bunun zararlı sonuçlarının önlenmesi için görüşlerin bildirildiği bir rapor çalışmasıdır.

ÇED, çevre üzerindeki olumsuz insan etkilerini tahmin edip, daha bu olumsuz etki oluşmadan bunu önleyen ve sağlıklı/sürdürülebilir bir çevre için ekonomik faaliyetin çevresel etkisini izleyip değerlendirip sonuca bağlayan bir süreçtir, rapordur ve belgedir.

ÇED, belirli bir projenin çevre üzerindeki sürekli veya geçici etkilerinin belirlendiği, karar verme sürecini destekleyen bir süreçtir. ÇED sürecinin işlevi, karar verme mekanizmalarının sağlıklı karar vermesi için projenin çevresel etkilerini göstermektir. Paydaşlar ve halkın sürece katılması, projeyi optimal çözüme kavuşturur (Dervişoğlu, 2010; 118).

Çevrenin korunması ve geliştirilmesinin temel araçlarından birisi olan ÇED, çevre sorunlarını önleyici bir yaklaşımı içermektedir. Buna göre bu süreçte ÇED, çevresel olumsuz etkilerin belirlenmesinden daha ziyade, çevresel etkilerin planlanan ekonomik faaliyetin hayata geçirilmesini etkileme süreci olmasıdır. ÇED, bu yönüyle de rapordan başka, çevre ve ekonomik faaliyet üzerinde etkili olan bir koruma aracıdır (Örçen Güler, 2019; 199).

4.3.1.2. Çevresel Etki Değerlendirmesinin Özellikleri

ÇED'in bir çok özelliği bulunmaktadır. ÇED'in en önemli özelliği, çevre hukuku ilkelerinden olan "önleme ilkesine" hizmet etmesidir. ÇED, öngörü sağlar ve bu sayede çevre ile ilgili olumsuzluklar ortaya çıkmadan önlenmiş olur. Ayrıca ÇED ile sürece halkın katılımı sağlanır. Böylece hem demokratik ve şeffaf bir süreç işletilmiş olur hem de çevre hakkı kapsamında herkesin usuli hakları kullanması gerçekleşir. ÇED ile çevre kirliliği önlenmek ve çevre korunmak suretiyle kamu düzeninin sağlanmasına da katkı sağlanmaktadır.

ÇED, ekonomik bir faaliyetin çevre üzerinde meydana getirmesi olası olan olumlu ve olumsuz etkilerini, söz konusu etkiler daha çevre üzerinde oluşmadan bir öngörü sağlar. ÇED, çevre hukuku ilkelerinden olan "önleme ilkesini", öngörü sağlayarak hayat geçirir ve bu ilkeye hizmet eder.

Ekonomik faaliyetin çevre üzerindeki etkilerinin öngörülebilmesi için öncelikle ihtimallerin belirlenmesi gerekmektedir. İhtimallerin değerlendirilmesi, ÇED sürecinin içinde yer alır. İhtimaller ortaya konulmak suretiyle ekonomik faaliyet hakkında karar verilecektir. İhtimaller belirlenerek çevre ile ilgili riskler de belirlenmiş olur. İhtimaller ve riskler, matematik gibi disiplinler kullanılmak suretiyle belirlenir (Saygılı, 2007; 27).

ÇED'in en önemli özelliklerinden birisi, katılımcı bir süreç olmasıdır. Sadece karar alma mekanizması olan idare tarafından tek yanlı olarak yürütülmeyen sürece ilgililer, bilim insanları ve halk da katılım sağlamaktadır. Katılım ile ilerleyen sürecin sonucunda da ÇED ile ilgili nihai karar ortaya çıkmaktadır.

Katılım özelliği sayesinde ÇED süreci ve bu süreç sonunda alınan karar, demokratikleşmektedir. İlgililerin, bilim insanlarının ve halkın, idare yanında bu sürece katılması ÇED'i hem bilimselleştirmekte hem de bu süreç sonunda ortaya çıkan sonucun benimsenme durumunu da etkilemektedir.

ÇED sürecine katılım için süreçle ilgili bilgi ve belgelere erişim hakkının yanı sıra şeffaflık durumunun bulunması gerekir. Katılımın sağlıklı bir şekilde işlemesi için sürece katılacak olan kişilerin çevre ve proje ile ilgili konulardan bilgi sahibi olması gerekir. Aarhus Sözleşmesi ile çevresel bilgi ve belgelere erişim hakkı ve çevresel konulardaki sürece halkın katılımı hakkı ilk defa uluslararası alanda kabul edilmiştir. Söz konusu sözleşmeyi Türkiye, çeşitli çekinceler ileri sürerek imzalamamış olup sözleşmeye taraf olmamıştır (Güneş, 2013; 26-29).

Türkiye, Aarhus Sözleşmesini imzalamamış ama bilgi edinme hakkına 09/10/2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile ulusal mevzuatında yer vermiştir. Bu hak içerisinde çevresel konularda bilgi edinme hakkı da vardır. Ayrıca, bilgi edinme hakkı anayasal bir haktır. Çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkı, 2872 sayılı Çevre Kanunu ile de tanınmıştır. Son olarak, yürürlükteki ÇED yönetmeliğinde de halkın bilgilendirilmesine dair hükümler yer almaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de ÇED sürecinde bilgi - belgelere erişim hakkı bulunmaktadır. Bu hakkın varlığı da halkın katılımını işlevsel hale getirmekte, dolayısıyla da halkın katılımı ile süreç demokratik bir şekilde ilerlemektedir.

ÇED, çevrenin korunmasını sağlayan bir araçtır. Çevre koruma hizmeti de kamu hizmetidir. Bu anlamda, ÇED sürecinde aslında idare (yetkili kamu kurum ve kuruluşları), bir kamu hizmeti ifa etmektedir. Ayrıca ÇED ile kamu düzeni de sağlanmış olur. Kamu düzeni, bireylerin güvenle, huzurla ve sağlıklı yaşamaları durumudur. İdare, kamu düzenini sağlamak için kolluk yetkisini kullanır ve icrai kararlar alıp yaptırımlar uygulayabilir (Saygılı, 2007; 20).

4.3.1.3. Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Gelişimi

ÇED, çevrenin korunmasında hukuki bir araç olarak ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Çevre Politikası Kanununda (National Environmental Policy Act (NEPA)) yer almıştır. NEPA, 01/01/1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra birçok ülkede uygulanmaya başlanan ÇED, Türkiye'de ise 1990'lı yıllarda uygulanmaya başlanmıştır. Bu açıdan, Türkiye biraz gecikmiştir. Fakat, gecikme aslında uygulamadan kaynaklanmıştır. Çünkü, 07/02/1993 tarihinde yürürlüğe giren ÇED yönetmeliği ile uygulama başlamasına rağmen, 1983 tarihli Çevre Kanunu'nda ÇED'e dair düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak o zaman hemen çıkarılması düşünülen ÇED yönetmeliği, ülkenin o zamanki kalkınma hamlelerinin devamı için gecikmiştir. 10 yıllık bu gecikme çevrenin korunması açısından ülke için bir kayıptır (Karaman, 2016; 2).

05/06/1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm' de "İnsan ve Çevre" konferansı yapılmıştır. Bu konferansın sonucunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'in kurulmasına karar verilmiş ve Stockholm Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu konferansın sonuç bildirgesine göre; Dünyanın birçok yerinde giderek önemli boyutlara ulaşan çevre sorunları tüm insanlığı tehdit eden bir problem haline gelmiştir ve insanlığın bu ortak problemine ancak koordineli bir çalışma ile ortak çözümler getirilebilecektir. Uluslararası alanda ÇED ilk defa, 07/04/1982 tarihinde yürürlüğe giren Antartika Deniz Canlı Kaynaklarının Korunmasına İlişkin Sözleşmede yer almıştır. Söz konusu sözleşmede ÇED'den bahsedilmekte ve avlanma seviyesinde ve metotlarında yapılacak değişikliklerin çevresel etkilerinin değerlendirilmesinin yapılması zorunlu kılınmaktadır (Saygılı, 2007; 83).

1992 Rio metinlerinde de ÇED yer almaktadır. Rio Bildirgesinde açıkça ÇED'den bahsedilmektedir. Buna göre bir araç olarak ÇED, çevre üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek muhtemel faaliyetlerde ele alınmalıdır.

Çevre konusunda uluslararası alanda yaşanan gelişmelere Avrupa Birliği de uyum sağlamış ve Avrupa Topluluğu Konseyi tarafından 1985 yılında 85/337 sayılı direktif çıkarılmıştır. Bu direktif ile çevresel kirliliğin önlenmesi hedeflenmiştir. Söz konusu Direktif, çevre üzerinde önemli ve büyük etkiler meydana getirmesi olası olan kamu ve özel yatırım projeleri ile ilgili olarak projeye idare tarafından izin verilmeden önce projenin çevresel etkilerinin değerlendirilmesi ile idare, proje sahibi ve halkın etkileşim içinde olması gereken

bir süreci şart koşmuştur. Avrupa Topluluğu Konseyi direktifi sonrasında üye ÷lkelerde mevzuatlarını buna göre değiştirmiştir. Fransa'ya baktığımız zaman söz konusu Direktif öncesinde bile ulusal mevzuatında ÇED ile ilgili düzenlemeler bulunduğu gör÷lmektedir. Fransa'da 1976 tarihli Doğa Koruma Kanunu ile proje ve yatırımlarda çevreyi gözetme kuralı benimsenmiştir. Ayrıca, bu Kanun ile çevresel etki etütü ve envanteri zorunlu kılınmıştır. Daha sonra 1993 tarihinde çıkan bir kararname ile kamusal ve özel tüm projeler için ÇED yapılması kabul edilmiştir. Birleşik Krallıkta ise ÇED ile ilgili düzenleme, AB ÇED Direktifi sonrası çıkarılmıştır. Böylece, çevresel kaynaklar koruma altına alınmış ve Birleşik Krallıkta ÇED mevzuatı düzenlenmiştir. Almanya'ya bakacak olursak, burada çevrenin korunması 1994 yılında anayasal bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bundan önce de 01/08/1990 tarihinde, ÇED kanunu yürürlüğe girmiştir. Fakat ÇED kanunu tam anlamıyla ancak 2001 yılında uygulanmaya başlanmıştır. ÇED sürecine tabi projeler kanun eklerinde listelenmiştir (Turgut, 2001; 471-474).

4.3.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Mevzuatı

1982 Anayasa'sında, çevre ile ilgili düzenlemeler yer almakla birlikte ÇED ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, ÇED süreci ile doğrudan ilgili olarak yapılan ilk yasal düzenleme, 11/08/1983 tarihinde yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunun'da yer almaktadır. Bundan yaklaşık 10 yıl sonra da 07/02/1993 tarihinde ilk defa bir ÇED yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik, defalarca değişikliğe uğramış ve 1997 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1997 yılında ikinci, 2002 yılında üçüncü, 2003 yılında dördüncü, 2008 yılında beşinci, 2013 yılında altıncı ÇED yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Yedinci ve son ÇED yönetmeliği ise 25/11/2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve halen uygulanmaktadır.

4.3.2.1. Anayasada Çevresel Etki Değerlendirmesi

1982 Anayasa'sının 56. maddesinde, çevre ile ilgili düzenleme yer almaktadır. Buna göre, herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Buna göre Türkiye'de çevre hakkı, anayasal bir haktır.

Çevre hakkı, çevre sorunlarının algılanması ve çevreyi koruyacak bir hukuki araç olarak ortaya çıkmıştır. Çevre hakkı, üçüncü kuşak, diğer bir anlamda dayanışma

haklarındandır. Birinci ve ikinci kuşak hakların yetersiz kalması sonucunda üçüncü kuşak haklar ortaya çıkmıştır. Bu haklar bugün bile oluşum halindedir. Fakat, üçüncü kuşak hakların çoğu, bugün pozitif hukukta yer almaktadır.

Çevre hakkı, yaşam hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. 1982 Anayasa'sının 56. maddesinde çevre hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olarak tanımlanmıştır. Söz konusu hükümde çevre, hem hak hem de ödev olarak düzenlenmiştir. Devletin çevre ile ilgili yükümlülükleri olduğu gibi vatandaşlara da çevresel ödevler yüklenmiştir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek gibi.

Anayasa'da, ÇED ile ilgili doğrudan bir hüküm yer almamaktadır. Fakat, Anayasa'da, çevre kirlenmesini önlemek ödev olarak sayıldığı için Devletin, bu ödevi yerine getirmesi gerekir. İşte bu doğrultuda uygulamaya geçirilen ÇED'in de zaten en önemli amacı, çevre kirliliğini önlemektir.

4.3.2.2. Kanunda Çevresel Etki Değerlendirmesi

ÇED'in kanuni dayanağı, 2872 sayılı Çevre Kanunu 10. maddedir. Söz konusu düzenlemeye göre, ÇED Olumlu Kararı veya ÇED Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça söz konusu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez. Bu maddeye dayanılarak ÇED Yönetmeliği çıkarılmış ve ayrıntılı düzenlemeler yönetmelikte yapılmıştır.

ÇED ile ilgili idari yaptırımlara dair kanuni düzenlemeler de 2872 sayılı Çevre Kanunu ile yapılmıştır. Söz konusu Kanun'un 15. maddesine göre, ÇED incelemesi yapılmaksızın başlanan faaliyetler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından; proje tanıtım dosyası hazırlanmaksızın başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülkî amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulacaktır. Ayrıca Kanun'un 20. maddesine göre de, ÇED sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere idari para cezası verilecektir ve bu durumlarda ayrıca yatırımcı, faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlü olacaktır.

4.3.2.3. Yönetmeliklerde Çevresel Etki Değerlendirmesi

07/02/1993 tarihinde 21489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yönetmelik, ilk ÇED Yönetmeliğidir. Bu yönetmelik, basit bir işleyişe sahiptir ve dar

kapsamlıdır. Bu yönetmelikte, ÇED sürecine tabi projeler, sektörel bazda belirlenmiş ve proje kapasitesi göz önüne alınmamıştır. Projenin üzerine kurulacağı alan, bu yönetmelikte bir kriter olarak belirlenmiştir. İkinci ÇED yönetmeliği, 23/06/1997 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte, 1993 yönetmeliğinden farklı olarak ÇED sürecinde alternatiflerin değerlendirilmesi hususu yer almamıştır. Bu yönetmelik ile ÇED sürecinde proje kapasiteleri de göz önüne alınmış ve projenin kurulacağı alan kriter olmaktan çıkarılmıştır. Üçüncü ÇED yönetmeliği, 06/06/2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte çevresel etki, sadece projeye göre değil projenin kurulacağı alana göre de tanımlanmıştır. Bu yönetmeliğin ek listeleri, Avrupa Birliği Direktifi esas alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca halkın katılımı toplantısı daha etkin hale getirilmiştir. Dördüncü ÇED yönetmeliği, 16/12/2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik ile ÇED süreci kısaltılmak istenmiştir. Ayrıca, bu yönetmelik ile bir anlamda af getirilerek ÇED yönetmeliği hükümlerine uymayan proje sahiplerine kolaylık sağlamıştır (Serter, 2006; 50).

2008 yılında beşinci, 2013 yılında altıncı ÇED yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Yedinci ve son ÇED yönetmeliği ise 25/11/2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve halen uygulanmaktadır. 25/11/2014 tarihinde yürürlüğe giren son ÇED yönetmeliğinde, listeleme yöntemi benimsenmiş ve hangi faaliyetlerin ÇED sürecine tabi olduğu listelerde gösterilmiştir. Listeler incelendiğinde faaliyetler arasında önemine göre sıralama yapıldığı ve daha önemli faaliyetlerin, yani çevre üzerinde olumsuz etki meydana getirme olasılığı yüksek olanların, EK – I’de ve diğerlerinin de EK – II’de gösterildiği anlaşılmaktadır.

4.3.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yapılan Haller

Bütün ekonomik faaliyetler, ÇED sürecine tabi değildir. Çevresel açıdan olumsuz etki doğurabilecek kapsamlı projeler, ÇED sürecine tabidir. Bunun takdiri de yasama organına ve yürütme organına aittir. Fakat, bu takdir, sınırsız bir yetki değildir ve yargı organının denetimine tabidir. Yasama organı olan TBMM, 2872 Çevre Kanunu 10. maddede yaptığı değişiklikle petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetlerini, ÇED’in kapsamı dışına çıkarmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi, söz konusu faaliyetlerin, biyolojik çeşitlilik üzerinde ya da doğada değişiklikler meydana getirebileceği ve bu değişikliklerin uzun dönemli etkilerinin olabileceğini belirtmek suretiyle mevcut çevresel risklerin ortadan

kaldırılabilmesi ve önlenebilmesi için ÇED'in öngörülmesinin, zorunlu olduğunu kabul edip söz konusu Yasa hükmünü iptal etmiştir.

2872 sayılı Çevre Kanunu 10. maddesine göre ÇED'e tâbi projeler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenmektedir. Buna istinaden çıkarılan ÇED yönetmeliği ile hangi faaliyetlerin ÇED sürecine tabi olduğu belirlenmiştir. Yönetmeliğin eklerinde ÇED'e tabi projeler yer almakta olup, Ek-1'de "Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi", Ek-2'de ise "Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak projeler Listesi" düzenlenmiştir.

25/11/2014 tarihinde yürürlüğe giren son ÇED yönetmeliğine göre, Ek 1 listesinde yer alan projeler enerji santralleri, otoyollar, rafineriler, havaalanları, yat limanları, barajlar, tehlikeli atıkların bertarafı, jeotermal kaynaklar gibi büyük ölçekli ekonomik projeler olup çevre üzerinde olumsuz etki yapma olasılıkları yüksek ekonomik faaliyetlerdir. Bu projeler için ÇED raporu hazırlanması zorunludur.

Ek 2 listesinde yer alan projeler ise Ek 1 listesinde yer alan projelere göre daha küçük ölçekli projelerdir. Bu projelerin, ÇED sürecine tabi olup olmayacağı çevresel etkilerine bağlıdır. Bu projeler, ÇED raporu hazırlanmasının gerekli olup olmadığının belirlenmesi için seçme – eleme sürecine tabidir.

4.3.4. Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları

Türkiye'de ÇED kararları, kesin ve icrai bir idari işlem olduğundan dolayı yetkili kamusal idare tarafından alınmaktadır. Bu yetkili idare, genel olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmakla birlikte bazen yetki devrinden dolayı valilikler de olabilmektedir. Bu kararlar, çevre ile ilgili çok büyük önem arz ettiği için aşağıda ayrı başlıklar altında incelenmektedir.

4.3.4.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu ve Olumsuz Kararları

ÇED raporu, yukarıda yer verilen aşamalar bittikten sonra nihai bir hal alır ve proje sahibi tarafından Bakanlığa sunulur. Bu aşamada da Bakanlıkça artık karar verilmesi gerekmektedir. Buradaki ÇED raporu, bir bilirkişi raporudur ve idareye yol gösterir. İdare, ÇED raporu ile doğrudan bağlı değildir. Nihai karar yetkisi idareye aittir. İdare, ÇED raporundan farklı bir karar verebilir. Tabiki idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı

yolu açık olduğu için ÇED ile ilgili olarak alınan kararlara karşı da idari yargıda dava açılabilir.

Bakanlık, ÇED raporu geldikten sonra karar vermeden önce halkın da son kez görüş ve önerilerini alır. Fakat, buradaki görüş ve öneriler, idareyi bağlayıcı değildir. Çünkü, idare, re'sen karar alma yetkisine sahiptir. Yani, Bakanlık, halkın görüşünden farklı bir karar alabilir. Bakanlığın, ÇED raporu gelip süreç tamamlandıktan sonra verebileceği iki çeşit karar vardır: “ÇED Olumlu Kararı” veya “ÇED Olumsuz Kararı”.

Yönetmeliğe göre “ÇED Olumlu Kararı”: “ÇED Raporu hakkında Komisyon tarafından yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin, alınacak önlemler sonucu ilgili mevzuat ve bilimsel esaslara göre kabul edilebilir düzeylerde olduğunun belirlenmesi üzerine projenin gerçekleşmesinde çevre açısından sakınca görülmediğini belirten Bakanlık kararını” ifade eder. Yani, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri, alınacak önlemler sonucunda kabul edilebilir düzeylerde oluyor ve projenin gerçekleşmesinde çevre açısından sakınca görülüyorsa ÇED olumlu kararı alınabilir.

Yönetmeliğe göre “ÇED Olumsuz Kararı” ise: “ÇED Raporu hakkında Komisyonca yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri nedeniyle gerçekleştirilmesinde çevre açısından sakınca görüldüğünü belirten Bakanlık kararını” ifade eder. Yani, proje, çevre üzerinde olumsuz etkiler meydana getirecek ve bunlara ait çevresel sakıncalar önceden önlenemeyecekse ÇED olumsuz kararı alınmalıdır.

4.3.4.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir ve Gerekli Değildir Kararları

Daha önce belirtildiği gibi ÇED Yönetmeliğinin Ek-2 listesinde yer alan projeler, seçme - eleme kriterlerine tabidir. Bu projeler, Ek 1 listesinde yer alan projelere göre küçük ölçekli projelerdir. Bu projeler, ÇED sürecine tabi olup olmayacağı yönünden çevresel etkilerinin belirlenmesi önemli olduğu için seçme – eleme sürecine tabidir. Bu projeler için "ÇED Gereklidir" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınması gerekir. "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilen projeler için ÇED süreci işlemez. "ÇED Gereklidir" kararı verilen projeler için ise ÇED süreci başlatılır ve aşamaları işletilir.

4.3.5. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevresel Etki Değerlendirmesinin Önemi

ÇED, ekonomik bir faaliyete ilişkin olarak yapılan, söz konusu faaliyet daha hayata geçirilmeden önce faaliyetin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini tespit eden ve bu etkileri önleyen veya en aza indiren bir süreç olduğu için çevreyi koruyan çok önemli bir hukuki araçtır.

Çevre hukuku ilkelerinden olan “önleme ilkesine” hizmet eden ÇED, çevre ile ilgili olumsuzlukları daha ortaya çıkmadan önlediği ve halkın çevresel konulardaki karar alma mekanizmalarına katılımı sağladığı için çevreyi korur ve geliştirir.

ÇED sürecinin çevreyi koruması ve geliştirmesi için ÇED sadece bir rapordan ibaret olarak görülmemeli ve karar alma mekanizmaları tarafından, ÇED sürecinde elde edilen bilimsel veriler ve tavsiyeler mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu şekilde ancak ÇED, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde etkili bir araç olur. Aksi takdirde, karar alma mekanizmaları tarafından dikkate alınmayan bir ÇED süreci, rapor veya tavsiye olmaktan öteye gidemez.

4.4. İdari Yaptırımlar Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

İdari yaptırımlar ile hem çevrenin korunması, hem de çevresel tahribatın onarılması sağlanır. Çünkü, idari yaptırımlar, caydırıcılık etkisine sahip olduğu gibi aynı zamanda çevrenin iyileştirilmesinin maliyetini de finanse ederler. Bu nedenle, çevre hukuku açısından idari yaptırımlar çok önemli bir araç ve konudur.

Söz konusu idari yaptırımlar, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ve diğer ilgili mevzuat hükümlerinde düzenlenmiştir (Üçışık, 2013; 293). Buna göre, araştırmanın bu kısmında idari yaptırımlar incelenmek suretiyle çevresel idari yaptırımların, çevrenin korunmasındaki önemi ayrıntılı olarak irdelenip anlatılmaktadır.

4.4.1. İdari Yaptırım Kavramı

İnsan, sosyal bir varlıktır. Bu nedenle de toplu halde yaşamak zorundadır. Toplu halde yaşam ise belirli kuralları gerektirir. Bu kurallar ile toplum düzeni sağlanır. Toplum düzeni ile ilgili değişik kurallar vardır: Din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları, hukuk kuralları gibi. Fakat, bunlar arasında en etkili olanı hukuk kurallarıdır. Çünkü, hukuk kuralları etkin, caydırıcı ve cezalandırıcı olması için belirli müeyyidelere bağlanmış kurallardır. Bu müeyyideler kamu gücü ile tesis edilir. Söz konusu müeyyideler ikiye ayrılmaktadır. Toplum

düzenini daha fazla sarsıcı olan fiiller cezai yaptırıma bağlanmış iken daha az sarsıcı olanlar idari yaptırımlara bağlanmıştır. Ceza yaptırımları da kendi içerisinde özgürlüğü bağlayıcı hapis cezaları ve adli para cezaları olmak üzere ikiye ayrılır. Konumuz olmadığı için bu kısım incelenmeyecektir. Araştırma açısından önem arz eden kısım, idari yaptırımlardır.

Yaptırım kavramı, hukuk kurallarının emir ve yasaklarına uymamanın sonucu olarak uygulanan bir karşılığı ifade etmektedir. İdari yaptırım kavramı ise, idari düzeni bozan kişilere karşı idarece re'sen uygulanan yaptırımlar şeklinde tanımlanır. Bir idari işlem olmakla birlikte, klasik idari işlemlerden fark arz eder. Çünkü idari yaptırımlar, caydırıcılık ve cezalandırıcılık özelliğine sahiptir (Hatipoğlu, 2016; 86).

İdari yaptırımlar, mahkeme kararı olmadan doğrudan idare tarafından uygulanırlar. Mahkeme kararı olmaksızın böyle bir yaptırım yetkisinin idareye verilmesi, idarenin hızlı hareket etme ve etkili olma ihtiyacından doğmuştur. Böylece idari yaptırım tehdidi kişiler üzerinde etkili olacaktır (Oğurlu, 2000; 37). Arada mahkeme kararı olmaması hukuk devleti ilkesini zedelemeyiz. Çünkü idari yaptırımlar sonuç olarak bir idari işlem olduğu için idari yargıda dava konusu edilebilmektedirler.

4.4.2. Çevresel İdari Yaptırımlar

İnsan faaliyetleri içerisinde genel olarak çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren faaliyetler, ekonomik faaliyetlerdir. Bu sebeple, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde meydana getireceği olumsuz etkilerin önceden bilinip tespit edilmesi ve olumsuz etkilerin daha ortaya çıkmadan önlenmesi gerekmektedir. Çünkü, ekonomik faaliyetler sonucunda çevre kirlendikten sonra çevreyi eski haline getirmek maliyetli bir işittir. Çevresel tahribatın boyutuna göre bazen çevreyi eski haline getirmek imkansız da olabilmektedir. İşte bu durumu önlemek için uygulamaya geçirilmiş en önemli araçlardan birisi de idari yaptırımlardır. İdari yaptırımlar ile çevrenin korunması, çevreyi tahrip edeceklerin caydırılması ve çevresel zararların giderilmesi amaçlanır.

İdari yaptırımlar, idare hukuku kurallarına göre idare tarafından re'sen ve mahkeme kararı olmaksızın, sadece kanundan kaynaklanan yetkiye istinaden uygulanan müeyyidelerdir. Çevre söz konusu olunca çevrenin korunması ve düzenin sağlanması için de idari yaptırımlar uygulanmaktadır. 2872 sayılı Çevre Kanunu ve çevreyle ilgili diğer mevzuat hükümlerinde bu düzenlemeler yer almaktadır (Erol, 2012; 89). İdari yaptırımlar idare

hukuku içinde yer alır ve idare hukuku da dinamik özelliğe sahip içtihadî bir disiplindir. Bu nedenle, çevre kirliliğinin önlenmesinde idare hukuku ve uygulamaları çok etkili olmaktadır (Ulusoy, “Tarih Yok”;140).

Çevre hakkının sahibi herkes olduğu gibi muhatabı da herkeştir. Çünkü çevre hakkı aynı zamanda bir ödevdir. Bu nedenle, çevresel idari yaptırımların muhatabı da herkesdir. Buna tüzel kişiler de dahildir. Nitekim, 2872 sayılı Çevre Kanun’unda kirleten olarak gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de sayılmıştır (Özkaya Özlüer, 2015; 166). Çevrenin kirlenmesinin önlenmesinde ve çevrenin korunup geliştirilmesinde idari yaptırımlar önemli bir araç olmaktadır. Türkiye’de de bu amaca hizmet eden idari yaptırımlar vardır.

4.4.2.1. Çevre Kanununda İdari Yaptırımlar

2872 sayılı Çevre Kanunu’nda çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Söz konusu Kanunda “Çevre Korunmasına İlişkin Önlemler ve Yasaklar” ana başlığı altında kirletme yasağı, çevrenin korunması, çevresel etki değerlendirilmesi, izin alma – arıtma – bertaraf etme yükümlülüğü, denetim – bilgi verme – bildirim yükümlülüğü, tehlikeli kimyasallar – atıklar, gürültü, faaliyetlerin durdurulması ile ilgili düzenlemelere yer verildikten sonra cezai hükümler düzenlenmiştir. Bu cezai hükümlerde yer alan idari yaptırımlar ile çevrenin korunması amaçlanmaktadır.

4.4.2.1.1. İdari Para Cezası

İdari para cezası, bir idari mali yaptırımdır. Burada yaptırımın ön plana çıkan özelliği mali olması, yani, belirli bir paranın Devlet hazinesine ödenmesi şeklinde bir yaptırım uygulanmasıdır. İdari para cezalarının yanında uygulamada bir de adli para cezaları vardır ama bu ikisi birbirinden çok farklıdır. Araştırmanın konusu olmadığı için adli para cezalarına değinilmeyecektir. İdari para cezalarının özelliklerini saymak gerekirse; mahkeme kararı olmaksızın re’sen idare tarafından uygulanan idari bir işlemdir, bunlara karşı idari yargıda dava açılır, idare hukuku kurallarına tabidirler ve adli sicile işlenmezler. İdari para cezası ile her ne kadar Devlet hazinesine para girse de idari para cezalarının mali amacı yoktur. Yani burada amaç, idari para cezası ile gelir elde etmek değildir. İdari para cezasının amacı kamu düzenini korumaktır. Çevre ile ilgili olarak uygulanan idari para cezasının amacı ise çevreyi korumak, çevreyi kirlletmeyi önlemek ve çevreye zarar verenlere mali külfet yüklemektir.

2872 sayılı Çevre Kanunu 20. maddesinde idari nitelikte cezalar düzenlenmiştir. Söz konusu maddede genel olarak hava kirliliği, gürültü kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, arıtma ve bertaraf, çevresel etki değerlendirmesi süreci gibi çevre kirliliğine dair fiiler düzenlenmiş ve karşılığında kesilecek para cezaları hükme bağlanmıştır. Söz konusu para cezaları ile amaçlanan çevre kirliliğini önlemek ve kirlenen çevreyi eski hale getirmek için gereken maliyetlerin finansmanını sağlamaktır.

4.4.2.1.2. Faaliyet Durdurma Yaptırımı

Faaliyet durdurma yaptırımı, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 15. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Kanun ve yönetmeliklere aykırı davranışlara öncelikle aykırı faaliyeti düzeltmek için en fazla bir yıllık süre verilir. Buna rağmen aykırılık giderilmez ise söz konusu faaliyet durdurulur. Çevre ve insan sağlığı yönünden tehlikeli faaliyet süresiz durdurulur. Ayrıca, ÇED incelemesi yapılmaksızın başlanan faaliyetler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından; proje tanıtım dosyası hazırlanmaksızın başlanan faaliyetler ise, mahallin en büyük mülkî amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur.

Faaliyet durdurma yaptırımı ile ilgili düzenlemeler ÇED Yönetmeliğinde de yer almaktadır. Buna göre de, “ÇED Olumlu” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararı alınmadan başlanılan faaliyetler süresiz durdurulur. Bu kararlar alınmadan da faaliyete devam etmeye izin verilmez. Ayrıca, bu kararlar alınmaz ise proje sahibi faaliyet alanını eski haline getirmek zorundadır.

ÇED ile ilgili proje sahibinin sorumluluğu “Yatırımın İzlenmesi ve Kontrol Edilmesi” aşamasında da devam etmektedir. Bu aşamada proje sahibinin taahhütlerine uymadığı tespit edilirse öncelikle bir yılı aşmamak üzere proje sahibine süre verilir. Bu süre sonunda taahhüt edilen hususlara hala uyulmamış olursa yatırım durdurulur. Yükümlülükler yerine getirilmedikçe de bu durdurma kararı kaldırılmaz.

Faaliyet durdurma yaptırımı ile amaçlanan, kanun ve yönetmeliğe aykırılığın giderilmesi için ilgiliye süre vermek ve çevreye ve insan sağlığına zarar veren faaliyetlere engel olmaktır.

4.4.2.1.3. Eski Hale Getirme Yaptırımı

ÇED sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere yapılan proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası

verileceğinden yukarıda bahsedilmişti. Burada asıl önemli olan, bu para cezası yanında proje sahibine faaliyet alanını “eski hale getirme” yükümlülüğünün de yüklenmesidir. Eski hale getirme ile kast edilen, proje sonucunda çevresel tahribat ortaya çıkmış ise bu zararın giderilmesi ve proje alanındaki çevresel durumun projeden önceki haline aynen getirilmesidir.

Bu durum bazı hallerde mümkün olmakla birlikte bazı hallerde imkansız olabilir. Çünkü, çevreyi eski haline getirmek hem maliyetli hem de bazen madden imkansız olabilir. Bu yüzden, çevre hukukunda önleme ilkesi ve ÇED ortaya çıkmıştır.

Bu konuya dair bir örnek vermek gerekirse, proje alanında bulunan yüzlerce ağacın kesilmiş olduğunu varsayalım. Artık bu ağaçları aynen yerine getirmek zaten imkansızdır. Fakat, yine de “eski hale getirme” sorumluluğu kapsamında proje sahibi tarafından alanın ağaçlandırılması gerekir. Bu halde, söz konusu alan eski haline gelmemiş olsa bile çevresel zarar bir ölçüde giderilmiş ve çevresel iyileşme sağlanmış olur.

4.4.2.2. Kabahatler Kanununda İdari Yaptırımlar

5237 sayılı TCK’dan önce yürürlükte olan kanunda bulunan cürüm – kabahat ayrımı yeni TCK ile kaldırılmış ve 5237 sayılı TCK’da suçlar düzenlenip kabahatler ile ilgili de 5326 sayılı Kabahatler Kanunu çıkarılmıştır. (Özkaya Özlüer, 2008; 117). Söz konusu Kanunda; “Toplum düzenini, genel ahlâkı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumak amacıyla; a) Kabahatlere ilişkin genel ilkeler, b) Kabahatler karşılığında uygulanabilecek olan idarî yaptırımların türleri ve sonuçları, c) Kabahatler dolayısıyla karar alma süreci, d) İdarî yaptırıma ilişkin kararlara karşı kanun yolu, e) İdarî yaptırım kararlarının yerine getirilmesine ilişkin esaslar” belirlenmiş ve çeşitli kabahatler tanımlanmıştır.

Kabahat deyiminden; kanunun, karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlık anlaşılır. Çevre ile ilgili düzenleme, söz konusu Kanun’un 41. maddesinde “Çevreyi Kirlletme” başlığı altında yapılmıştır. Buna göre, çevreyi kirlletme bir kabahat olarak kabul edilmiş ve karşılığında idari yaptırım uygulanması hükme bağlanmıştır.

Söz konusu maddede çevreyi kirlletme kabahati olarak atıklar, hayvan kesimi, inşaat atıkları gibi fiiller sayılmış ve bunlara karşılık verilecek idari para cezaları miktar olarak belirtilmiştir. Ayrıca çevre kirliliğinin kamu tarafından giderilmesi halinde bunun masrafının da ilgiliden tahsil edileceği hükme bağlanmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi idari para cezalarının amacı gelir elde etmek değil, çevreyi korumaktır. Bu nedenle, söz konusu madde

hükmüne göre çevresel kirlilik kişi tarafından derhal giderilirse söz konusu kişiye idari para cezası da kesilmeyebilir.

5326 sayılı Kabahatler Kanunu 36. maddesinde ayrıca gürültü kirliliği düzenlenmiştir. Buna göre, başkalarının huzur ve sükununu bozacak şekilde gürültüye neden olan kişiye idari para cezası verilecektir (Bulut, 2019; 45).

4.4.2.3. Diğer Kanunlarda İdari Yaptırımlar

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu gibi kanunlarda da çevre ile ilgili düzenlemeler bulunmakta ve çevresel idari yaptırımlar yer almaktadır. Fakat esas ve çoğunlukla düzenlemeler, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda yer almaktadır.

4.4.3. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde İdari Yaptırımların Önemi

Çevre hukuku içerisinde yer alan ve çevrenin korunmasına hizmet eden en önemli araçlardan birisi, çevresel idari yaptırımlardır. Çevre konusunda uygulanan idari yaptırımlar ile hedeflenen öncelikle caydırıcılıktır. İdari yaptırımların caydırıcılık fonksiyonu sayesinde çevre tahribatı önlenecektir. Caydırıcılık fonksiyonunun etkili olmaması durumunda çevresel tahribat ortaya çıkacaktır. Bu durumda da idari yaptırımlar ile çevrenin daha fazla tahribata uğraması önlenemez, para cezası müeyyidesi uygulanacak ve çevrenin önceki haline getirilmesi sorumluluğu çevreyi tahrip edene yüklenecektir.

Çevre, bugünün ve gelecek kuşakların en önemli değeridir. Bu nedenle, bu değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekir. Bunun için de çevrenin sürdürülebilir olması şarttır. Yani çevresel değerler, gelecek kuşakların da yararlanabileceği bir şekilde kullanılmalıdır. Bunun sağlanması ve çevrenin korunması için çeşitli hukuki araçlar mevcuttur; bunlardan birisi de idari yaptırımlardır. İdari yaptırımlar ile çevre korunmakta ve geliştirilmektedir.

4.5. Çevre Vergileri Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

Çevre vergileri, çevre koruma ve geliştirme aracıdır. Çevreye zarar veren ürün ve teknolojiler üzerine çevre vergisi konularak bu ürün ve teknolojilerin çevresel zararları önlenir (Kaypak, 2013; 26). Çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren ürünlerin üretim

maliyetini artıran ve bu şekilde ürün fiyatının yükselmesine yol açmak suretiyle tüketici tercihlerini etkileyen ve ürünün çevre üzerindeki olumsuz etkisini azaltan; çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren kişilerin katlanmadıkları maliyetlere katlanmalarını sağlayan vergilere, çevre vergisi denilmektedir.

Araştırmanın bu kısmında, çevre vergileri incelenmek suretiyle bu vergilerin çevrenin korunmasındaki önemi ayrıntılı olarak irdelenip anlatılmaktadır.

4.5.1. Vergi Kavramı

Devletin egemenlik göstergelerinden biri ve hatta belki de en önemlisi vergilendirme yetkisidir. Devlet tek taraflı olarak, kamu gücüne dayalı, re'sen icra yoluyla halktan vergi toplar. Bu, onun iç egemenlik yetkisidir. Vergi, tek taraflı olarak toplanır ve karşılıksızdır. Devlet, topladığı vergi karşılığında hizmet sunma sözü vermez. Vergi kamu gücüyle toplanır, iradi değildir. Devlet, topladığı vergilerle kamu hizmetini finanse eder (Ekin ve Topçu, 2016; 116).

Vergiye toplayan devlet ile vergiyi ödeyen arasında oluşan vergi ilişkisi, vergi hukuku kurallarına göre şekillenir. Buna göre, vergi hukuku vergisel ilişkinin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır (Arslan ve Biniş, 2015; 22). Vergi hukukunda vergi yasalarını uygulayan, bunları bireysel işlemlere dönüştüren vergi idareleridir. Vergi, kamusal harcamalar için alınan, hukuksal zora dayanan, parasal edim niteliğinde olan ve karşılığı bulunmayan mali bir araçtır (Taylar, 2012; 437).

Vergi ile ilgili temel düzenlemelere Anayasamızda yer verilerek anayasal güvence sağlanmıştır. Vergilendirme ile ilgili Anayasamıza bakılınca “Vergi Ödevi” başlığı altında 73.maddede, herkesin, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlü olduğu; vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımının maliye politikasının sosyal amacı olduğu; vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunla konulup, değiştirilip veya kaldırılacağı; vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisinin Cumhurbaşkanı’na verilebileceği düzenlemelerinin yer aldığı görülmektedir. Sosyal devlet, hukuk devleti, verginin belirliliği, vergi kanunlarının geriye yürümezliği, verginin yasallığı, verginin genelliği ve eşitliği, kıyas

yasağı, ödeme gücü ve ölçülülük, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, verginin kamu giderlerinin karşılığı olması ilkeleri Anayasamızda vergilendirme hususuna ilişkin olarak yer alan ilkelerdir.

Tüm bunlarla birlikte verginin genel ve kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat, vergiye dair mevzuatta yer alan özelliklerden hareketle vergiyi; kamu hizmetini finanse etme amacıyla, kamu gücü kullanılarak, karşılıksız ve zorunlu olarak, egemenlik yetkisine dayanılarak ve re'sen toplanan parasal değer olarak tanımlanabilmektedir.

4.5.2. Çevre Vergisi Kavramı ve Gelişim Süreci

Çevre vergileri asıl olarak piyasa ekonomisinin güçlü olduğu 1980'li yıllardan itibaren ilgi çekmeye başlamıştır. Çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli tedbirleri almak tüm dünyada artık bir zorunluluk olmuştur. Çevre kirliliğine yol açan üretim ve tüketim araçlarının belirlenmesi ve bunların yaydığı negatif dışsallığın maliyetlerine yansıtılması kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu maliyet yansımaları ile çevresel kirlilik yönetilebilir düzeye gelecektir. Bu maliyet yansımalarının en uygun aracı ise çevre vergileridir (Çevik ve Kazak, 2020; 328).

Çevre kirliliğine vergi uygulanması fikrini ilk kez 1920 yılında Arthur C. Pigou ortaya atmıştır. Pigou, üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini anlayan ilk iktisatçıdır. Pigou, çevreye zarar veren kimselerin devlet desteği ile bu zararların azaltılması için teşvik edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Pigou, Refah Ekonomisi adlı kitabında, çoğu kişilerin başkalarına ve çevreye maliyet yükleyen kararlar aldıklarını ama bu maliyetlere yüklenmediklerini söylemiş olup; çözüm olarak da bu maliyetleri ortaya çıkaranların söz konusu maliyetlere katlanmak zorunda kalacakları vergilerin devlet tarafından uygulamaya geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde getirilen vergi sayesinde kirleticiler, çevreye zarar vermeyecek üretim yöntemlerine yönelecek ve ödenen vergiyi ürünün fiyatına yansıtacaklardır. Bu sayede, ürünün fiyatı artacağı için de tüketiciler, ürünü etkin kullanacak veya başka alternatiflere yönelecektir (Erten, 2014; 24).

Çevre vergisi, kirliten öder ilkesinin uygulama ve dışsal çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi aracıdır (Reyhan, 2014; 113). Çevre vergisi, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, çevresel tahribatın önlenmesi veya azaltılması amacıyla alınan parasal bir

değerdir. Kirleten öder ilkesi gereğince çevre vergileri sayesinde çevresel tahribatın maliyetine çevreyi kirletenler katlanır. Ayrıca, çevre vergileri tüketicinin tercihlerini etkileyerek çevreye zararlı ürün kullanımlarını da sınırlamaktadır (Ertekin ve Dam, 2020; 69).

4.5.3. Türkiye’de Uygulanan Çevre Vergileri

Türkiye’de uygulanan ve çevre ile ilgili olan düzenlemeler, doğrudan ve dolaylı diye ikiye ayrılır. Doğrudan düzenlemeler içerisinde çevre temizlik vergisi, katı atık bedeli, atık su bedeli ve plastik poşet bedeli yer alır iken; dolaylı düzenlemeler arasında ise motorlu taşıtlar vergisi, özel tüketim vergisi ve konaklama vergisi yer almaktadır. Bu düzenlemeler, aşağıda ayrı başlıklar altında ve ayrıntılı olarak incelenmektedir.

4.5.3.1. Doğrudan Düzenlemeler

Türkiye’de uygulanan ve çevre ile ilgili olan doğrudan düzenlemeler çevre temizlik vergisi, katı atık bedeli, atık su bedeli ve plastik poşet bedelidir. Bu düzenlemeler, aşağıda ayrı başlıklar altında ve ayrıntılı olarak incelenmektedir.

4.5.3.1.1. Çevre Temizlik Vergisi

Çevre temizlik vergisi ile çevre kirliliğini önlemek ve kirlenme maliyetini kirletene yansıtmak hedeflenmektedir. Bu nedenle, çevre temizlik vergisi “Kirleten Öder” ilkesi ile ilişkilidir. Türkiye’de 1993 yılında ortaya çıkan çevre temizlik vergisi, aslında teorik olarak harç niteliğindedir (Samancı ve Karagöz, 2019; 74).

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu mükerrer madde 44’de yer alan çevre temizlik vergisinin konusu, “Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, iş yeri ve diğer şekillerde kullanılan binalardır”. Bu binalar çevre temizlik vergisine tabiidir.

Bununla birlikte, bazı binalar çevre temizlik vergisinden müstesna tutularak vergi istisnası getirilmiştir. Buna göre; “Genel ve katma bütçeli idareler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, bunların kuracakları birlikler, darülaceze ve benzeri kuruluşlar ve üniversiteler tarafından münhasıran hizmetlerinde kullanılan binalar, Kızılay Genel Merkezi ile şubeleri ve kampları, Kredi ve Yurtlar Kurumuna ait öğrenci yurtları, korumalı işyerleri

ile umuma açık ibadet yerleri, karşılıklı olmak şartıyla elçilik ve konsolosluk hizmetlerinde kullanılanlarla elçilerin ikametine mahsus olan binalar, milletlerarası kuruluşlar ve bunların temsilcilikleri tarafından kullanılan binalar ile bunların müştemilatı vergiye tâbi değildir.”

Çevre temizlik vergisinin mükellefi olarak binaları kullananlar belirlenmiştir. Burada malik olmak gerekli değildir. Mükellefiyet için binayı kullanmaya başlamak yeterlidir.

Çevre temizlik vergisinin matrahı, su tüketim miktarına bağlanmıştır. Buna göre, çevre temizlik vergisi tüketilen suyun metreküp hesabına göre ortaya çıkmaktadır. Konut olarak kullanılan binalar için metrekip başına sabit bir tutar belirlenmişken, diğerleri için ise 7 grupluk tarife belirlenmiştir. Ayrıca, bu tarifenin büyükşehirlerde %25 artırımlı olarak uygulanacağı hükme bağlanmıştır.

Belediyenin çevre temizlik hizmetinden yararlanmakla birlikte su ihtiyacını belediyece tesis edilmiş su şebekesi haricinden karşılayan konutlara ilişkin çevre temizlik vergisi, söz konusu tarifenin yedinci grubunun belediye meclisince belirlenecek derecesi üzerinden hesaplanır.

Su tüketim miktarı esas alınmak suretiyle hesaplanan çevre temizlik vergisi, su faturasında ayrıca gösterilmek suretiyle tahakkuk etmiş sayılır. Bu suretle tahakkuk eden vergi, su tüketim bedeli ile birlikte belediyelerce tahsil edilir. Su ve kanalizasyon hizmetleri ayrı bir kanunla düzenlenmiş bulunan büyükşehir belediye sınırları ve mücavir alanlardaki çevre temizlik vergisi ise 20.11.1981 tarihli ve 2560 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan su ve kanalizasyon idarelerince tahsil edilir.

İş yeri ve diğer şekillerde kullanılan binalara ait çevre temizlik vergisi, belediyelerce binaların tarifiedeki derecelere intibak ettirilmesi üzerine her yılın Ocak ayında yıllık tutarı itibarıyla tahakkuk etmiş sayılır. Tahakkuk eden vergi, bir defaya mahsus olmak üzere, belediyelerin ilan mahallerinde bir ay süreyle topluca ilan edilir. İş yeri ve diğer şekilde kullanılan binalarla ilgili olarak tahakkuk eden bu vergi, her yıl, emlak vergisinin taksit sürelerinde ödenir.

Su ve kanalizasyon idareleri büyükşehir dahilindeki her ilçe veya ilk kademe belediyesinin belediye ve mücavir alan sınırları içinde bulunan konutlara ilişkin olarak tahsil

ettiği çevre temizlik vergisi ile bu verginin süresinde ödenmemesi nedeniyle tahsil ettiği gecikme zammının yüzde seksenini tahsilatı takip eden ayın yirminci günü akşamına kadar bir bildirim ile ilgili belediyeye bildirerek aynı süre içinde öder. Tahsil edilen vergi ve gecikme zammının yüzde yirmisini ise münhasıran çöp imha tesislerinin kuruluş ve işletmelerinde kullanılmak üzere büyük şehir belediyesinin hesabına tahsilatı takip eden ayın yirminci günü akşamına kadar aktarır.

Büyükşehir belediye sınırları içinde bulunan belediyelerin kendileri tarafından tahsil edilen çevre temizlik vergisinin yüzde yirmisi büyükşehir belediyelerine aktarılır. Tahsil ettiği vergiyi veya gecikme zammını yukarıda belirtilen süre içinde ilgili belediyeye yatırmayan idarelerden, bu tutarlar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre gecikme zammı tatbik edilerek tahsil edilir.

Çevre temizlik vergisi, çevre kirliliğini önleyerek çevresel faktörleri korumayı hedefler. Fakat, Türkiye’de çevre temizlik vergisi, çevreyi korumaktan ziyade yerel yönetimlere mali kaynak aktarma rolü oynamaktadır (Aydın ve Deniz, 2017; 449). Türkiye’de çevre temizlik vergisi, belediyelerin sunduğu çevre temizlik hizmetlerinden yararlananların ödeyeceği bir harç niteliğindedir. Fakat, çevre temizlik hizmetlerinin neler olduğundan mevzuatta bahsedilmemiştir. Öte yandan, tahsil edilen bu verginin %20’sinin çöp imha tesislerinin kuruluş ve işletmelerinde kullanılacağı hükmünden ise bu verginin kısmen katı atık bedeli olarak alındığı anlaşılmaktadır. Kirleten öder ilkesi gereğince, katı atıklarını çevreye salan binaların çevreye verdikleri kirliliğin maliyeti olarak çevre temizlik vergisi toplanmaktadır. Fakat, bu verginin katı atık miktarı ile bağı bulunmamakta olup, söz konusu vergi su tüketim miktarı ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, katı atıklara ilişkin olarak zaten 2872 sayılı Çevre Kanunun’un 11. maddesi uyarınca katı atık bedeli toplanmaktadır. Bu nedenle, bu durum çifte vergilendirmeye yol açmaktadır (Acuner, 2014; 150).

Çevre temizlik vergisi su tüketim miktarı ile ilişkilendirildiği için bu verginin atık su bedeli olarak alındığı da düşünülebilir. Fakat, atık sulara ilişkin olarak zaten 2872 sayılı Çevre Kanunun’un 11. maddesi uyarınca atık su bedeli toplanmaktadır. Bu nedenle, çifte vergilendirmeyi önlemek ve çevre temizlik vergisini etkin kılmak için öncelikle bu verginin konusu olan çevre temizlik hizmetlerinin tanımlanması gerekir. Çünkü, insanlar ne için ve

hangi matraha göre çevre temizlik vergisi ödediğini bilirse ona göre daha rasyonel davranacaktır. Buna göre, çevre kirliliğini önlemek suretiyle çevre temizliğini sağlamak için öncelikle verginin konusunun belirlenmesi ve çevre ile ilgisinin tam olarak kurulması gerekir. Daha sonra, verginin matrahını da su tüketim miktarına göre değil, kirleten öder ilkesi gereğince kirleteni tespit eden daha rasyonel bir matrah göre belirlemek ve kirletmemeyi teşvik eden bir vergi sistemi kurmak gerekir.

4.5.3.1.2. Katı Atık Bedeli

Genel olarak insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan, değeri düşük, istenmeyen, kullanılmayan ve yararsız katı şeyler katı atık olarak ifade edilir (Aydın ve Deniz, 2017; 436). 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda ise katı atık; “Üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı atık maddeleri” olarak tanımlanmışken, evsel katı atık; “Tehlikeli ve zararlı atık kapsamına girmeyen konut, sanayi, işyeri, piknik alanları gibi yerlerden gelen katı atıklar” olarak tanımlanmıştır.

Ayrıca, söz konusu Kanun’un 11. maddesi ile “Büyükşehir belediyeleri ve belediyelere evsel katı atık bertaraf tesislerini kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettmek” yükümlülüğü verilmiştir. Öte yandan, bu hizmetten yararlanan ve/veya yararlanacaklara, sorumlu yönetimlerin yapacağı yatırım, işletme, bakım, onarım ve ıslah harcamalarına katılma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu hizmetten yararlananlardan, belediye meclisince belirlenecek tarife göre katı atık toplama, taşıma ve bertaraf ücreti alınacak ve tahsil edilen bu ücretler, katı atıkla ilgili hizmetler dışında kullanılamayacaktır.

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 11. maddesine dayanılarak çıkarılan Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik ile evsel katı atık hizmetleri için ücretlendirme esasları belirlenmiştir. Buna göre, evsel katı atık hizmetleri için ücretlendirme yapılırken tam maliyet ve kirleten öder esasları kullanılacaktır. Evsel katı atık hizmetlerine ait ücretler belirlenirken, atık üreticisinin ürettiği atık miktarı şu birimlerden biri veya birkaçı kullanılarak tespit edilecektir: “a) Atık ağırlığı, b) Konteyner sayısı, konteyner hacmi, konteyner doluluk oranı ve atık toplama sıklığı, c) Atık toplama aracı sayısı, araç hacmi, araç doluluk oranı ve atık

toplama sıklığı, ç) Atık üreticilerinin hanehalkı büyüklüğü, hastanelerde yatak sayısı, okullarda öğrenci sayısı gibi belirli özelliklerine göre belirlenebilecek sabit atık üretim değerleri.”

Katı atık bedelinin mali amacı atıkların toplanması ve bertaraf edilmesinin maliyetini karşılamak iken, mali olmayan amacı ise atık üretimini azaltmak ve geri dönüşüme katkı sağlamaktır (Zengin ve Ulutaş, 2016; 39). Katı atık üreterek çevre kirliliğine neden olanlardan katı atıkların toplanması ve bertaraf edilmesi hizmetine karşılık olarak bedel alınması adaletli bir uygulamadır. Kirleten öder ilkesinin uygulanması katı atıkların kontrolsüz bir şekilde artmasının önüne geçmiş olacaktır (Şentürk ve diğerleri, 2015; 17).

Katı atık bedeli, kirleten öder ilkesine hizmet ettiği gibi önleme ilkesine de hizmet etmelidir. Bu nedenle, katı atık bedeli belirlenirken, katı atıkların miktarının azaltılması için geri dönüşüme katkı sağlayanlara yönelik indirim, istisna gibi teşvikler getirilmesi gerekir. Bu şekilde, katı atık bedeli daha etkili bir uygulama olacak ve meydana çıkan katı atık geri dönüşüm sayesinde çevreye zarar vermeyecek veya daha az zarar verecektir.

4.5.3.1.3. Atık Su Bedeli

2872 sayılı Çevre Kanunun’da atık su: “Evsel, endüstriyel, tarımsal ve diğer kullanımlar sonucunda kirlenmiş veya özellikleri kısmen veya tamamen değişmiş sular” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, söz konusu Kanun’un 11. maddesi uyarınca; “Atık suları toplayan kanalizasyon sistemi ile atık suların arıtıldığı ve arıtılmış atık suların bertarafının sağlandığı atık su altyapı sistemlerinin kurulması, bakımı, onarımı, ıslahı ve işletilmesinden; büyükşehirlerde 20/11/1981 tarihli ve 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla belirlenen kuruluşlar, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeler, bunların dışında iskâna konu her türlü kullanım alanında valiliğin denetiminde bu alanları kullananlar sorumlu tutulmuştur.” Öte yandan, atık su altyapı sistemlerini kullanan ve/veya kullanacaklar, bağlantı sistemlerinin olup olmadığına bakılmaksızın, arıtma sistemlerinden sorumlu yönetimlerin yapacağı her türlü yatırım, işletme, bakım, onarım, ıslah ve temizleme harcamalarının tamamına kirlilik yükü ve atıksu miktarı oranında katılmak zorundadırlar. Bu hizmetlerden yararlananlardan, belediye meclisince ve sorumluluk verilen diğer idarelerce belirlenecek tarife göre atık su toplama,

arıtma ve bertaraf ücreti alınacak ve tahsil edilen bu ücretler, atıksu ile ilgili hizmetler dışında kullanılamayacaktır.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 11. maddesine dayanılarak çıkarılan Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik ile atık su hizmetleri için ücretlendirme esasları belirlenmiştir. Buna göre, atık su hizmetleri için ücretlendirme yapılırken tam maliyet ve kirleten öder esasları kullanılacaktır. Atık su hizmetlerine ait ücretler belirlenirken; su sayaçlarından kaydedilen su miktarı, içme ve kullanma suyu kaynağı olarak yeraltı veya yüzey suyu kullanan ve şebekeye bağlı olmayan aboneler için atık su sayacı olan yerlerde ölçüm değeri, olmayan yerlerde idarece belirlenecek atıksu miktarı esas alınacaktır. Sanayiler için ücretlendirme, atık su debisi ve kirlilik yüküne, sanayi dışı aboneler için tüketilen su miktarına ya da idarece belirlenecek atıksu miktarlarına göre yapılacaktır.

4.5.3.1.4. Plastik Poşet Bedeli

Plastik poşetler çeşitli tüketim mallarının taşınması için kullanılmaktadır. Bu poşetler biyolojik parçalanma olmadan dağılmaktadır. Tüketim toplumuna dönüşme ile tüketimin inanılmaz boyutlara varması ile plastik poşet kullanımı da artmıştır. Söz konusu plastik poşetler ekosistem ve canlılar için tehlike arz etmektedir. Ayrıca, plastik poşetler çevre kirliliğine neden olarak çevresel görüntü çirkinliği de meydana getirirler. Bu nedenlerle, plastik poşetlerin kullanımını sınırlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Çevik ve Kazak, 2020; 325). Ayrıca, plastik poşetlerin kanserojen olması, çeşitli hastalıklara yol açması ve bakteri üretmesi çevre ve insan sağlığını tehdit etmektedir. Bu nedenle, çevre ve insan sağlığını tehdit eden plastik poşetlerin kullanımının azaltılması elzemdir (Yasa ve Cop, 2019; 36).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de plastik poşet kullanımı çevresel tahribata yol açmıştır. Plastik poşetler doğada yok olmadıkları, geri dönüşüme tabi olmadıkları ve hafif olduklarından etrafa kolayca dağıldıkları için çevresel tahribat ve kirliliğe Türkiye'de de yol açmıştır. Bu nedenle, 10/12/2018 tarih ve 30621 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7153 sayılı Kanun ile 2872 sayılı Çevre Kanunun'da değişiklikler yapılarak plastik poşet ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile öncelikle 2872 sayılı Çevre Kanunun'un 3. maddesine eklenen hüküm ile plastik poşet ve plastik ambalaj kullanımının azaltılmasına

ilişkin idari ve teknik usul ve esaslara dair Bakanlığa yetki verilmiştir. Ayrıca, söz konusu Kanun'un 20. maddesinde yapılan değişiklik ile plastik poşetleri ücretsiz olarak verenler için idari para cezası öngörülmüştür. Öte yandan, söz konusu Kanun'a eklenen 13. madde ile de kaynakların verimli yönetimi ve plastik poşetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla plastik poşetlerin satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücret karşılığı verileceği hükme bağlanmış olup; uygulanacak taban ücret 25 kuruştan az olmamak üzere Bakanlıkça oluşturulacak komisyon aracılığı ile belirlenip, her yıl için güncellenecektir.

01/01/2019 tarihi itibarıyla uygulamaya giren plastik poşet bedeli 0,25 TL olarak belirlenmiştir. 09/01/2019 tarihli "Plastik Poşetlerin Ücretlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar" ile ülke genelinde plastik poşet kullanımının, yıllık kişi başına kullanılan adedin 31/12/2019 tarihine kadar %90'ı, 31/12/2025 tarihine kadar ise %40'ı aşmayacak şekilde azaltılması hedeflenmiştir. Plastik poşetlerin kullanımı ücrete tabi tutulduğu gibi promosyon ve hediye gibi kampanyalarla ücretsiz verilmesi de yasaklanmıştır. Poşetlerin barkodlu olarak satışı zorunlu kılınmıştır. 0,25 TL plastik poşet bedelinin 0,15 TL'si geri kazanım katılım payı olarak devlete ödenmektedir.

4.5.3.2. Dolaylı Düzenlemeler

Türkiye'de uygulanan ve çevre ile ilgili olan dolaylı düzenlemeler motorlu taşıtlar vergisi, özel tüketim vergisi ve konaklama vergisidir. Bu düzenlemeler, aşağıda ayrı başlıklar altında ve ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.5.3.2.1. Motorlu Taşıtlar Vergisi

Motorlu taşıtlar, çevreye saldıkları emisyon nedeniyle hava kirliliğine yol açarlar. Bu nedenle, hava kirliliğinin önlenmesi veya azaltılması için bu taşıtların kontrol altında tutulması gerekir. Bunun için de bu taşıtlar yönelik olarak motorlu taşıtlar vergisi uygulanmaktadır. Motorlu taşıtlar vergisi, servet üzerinden alınan dolaysız bir vergidir ve meydana getirdiği etki ile hizmet ettiği unsur açısından bir çevre vergisidir (Canpolat, 2009; 148).

Ayrıca, motorlu taşıtlar trafikte meydana getirdikleri sesteki ötürü gürültü kirliliğine de yol açarlar. Öte yandan, motorlu taşıtlardan kara taşıtları için karayolları yapılırken ister istemez çevresel faktörlere (yol yapımı için ağaç kesilmesi, yol yapılan yerdeki canlı

varlıkların yaşam alanlarının tahrip edilmesi gibi şekillerde) zarar verilmektedir. Bu nedenle, motorlu taşıtların çevreye olan zararları nedeniyle bunların sayılarının kontrol altında tutulması ve bu zararların maliyetine motorlu taşıt sahiplerinin katlanması gerekmektedir. Bunun için de, tam olarak bu amaçlara hizmet etmese de dolaylı olarak hizmet eden, motorlu taşıtlar vergisi uygulanmaktadır.

Ülkemizde ilk defa 1957 yılında 6939 sayılı Hususi Otomobil Vergisi Kanunu ile kara taşıtları vergi kapsamına alınmış ve bir servet vergisi konmuştur. Bu kanun, 1963 yılında kaldırılmış ve bunun yerine 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu kabul edilmiştir. 18/02/1963 tarih ve 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu ile, Karayolları Trafik Kanununa göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları ve Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler motorlu taşıtlar vergisine tabi tutulmuştur. Söz konusu motorlu taşıtların adlarına kayıt ve tescil edildiği gerçek ve tüzel kişiler de bu verginin mükellefidir.

Otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri ile motosikletler (I) sayılı tarifeye göre vergilendirilmektedir. (I) sayılı tarifiede yazılı olanlar dışındaki motorlu kara taşıtları (II) sayılı tarifeye göre ama uçak ve helikopterler ise (IV) sayılı tarifeye göre vergilendirilirler. (I) sayılı tarifiede otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri için vergilendirme esasları olarak motor silindir hacmi, taşıt değeri ve taşıtın yaşı belirlenmiş iken, motosikletler için sadece taşıtın yaşı belirlenmiştir. Motor silindir hacmi ve taşıt değeri arttıkça ödenecek vergi de artmakta iken, taşıtın yaşı arttıkça ödenecek vergi azalmaktadır. (II) sayılı tarifiede vergilendirme esasları minibüs için sadece taşıtın yaşı; panel van ve motorlu karavanlar için motor silindir hacmi ve taşıtın yaşı; otobüs ve benzerleri için oturma yeri ve taşıtın yaşı; kamyonet, kamyon, çekici ve benzerleri için azami toplam ağırlık ve taşıtın yaşı belirlenmiştir. (IV) sayılı tarifiede ise vergilendirme esasları olarak uçak ve helikopterler için azami kalkış ağırlığı ve taşıtın yaşı belirlenmiştir.

Motor silindir hacmi arttıkça ödenecek verginin de artması çevrenin korunmasına hizmet etmektedir. Çünkü, motor silindir hacmi yüksek taşıtların çevreye saldıkları emisyon miktarı daha fazladır. Bu durum da hava kirliliğine yol açmaktadır. Bu nedenle, motor silindir hacmi fazla olan taşıtların ödenecek vergisi yüksek olduğu için taşıt alacak kişiler motor

silindir hacmi düşük taşıtları tercih edecek ve böylece hava kirliliği azalacaktır. Ayrıca, oturma yeri ve toplam ağırlığın artması da ödenecek vergiyi artırmaktadır. Bu durum da çevrenin korunması amacına hizmet etmektedir. Çünkü, oturma yeri fazla olan veya ağırlığı çok olan taşıtlar büyük ve güçlü taşıtlar olarak güçlü motora da sahiptirler. Bu taşıtlar da saldıkları emisyon ile hava kirliliğine yol açarlar. Bu nedenle, bu tür taşıtlardan da fazla vergi alınması çevrenin korunmasına katkı sağlar.

Diğer taraftan, taşıt değeri arttıkça ödenecek verginin artmasının çevreyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu durumun ancak vergileme ilkelerinden olan ödeme gücü ve adalet ilkesi ile bir ilgisi olabilir. Taşıt değeri daha yüksek olan aracın daha yüksek gelire sahip kişiler tarafından alınabileceği düşünüldüğünden, bu kişilerden daha çok vergi alınması amaçlanmıştır. Ayrıca, taşıtın yaşı arttıkça ödenecek verginin azalması aslında çevre konusuna hizmet etmeyen bir uygulamadır. Çünkü, yaşı fazla olan taşıtlar daha eski teknolojiye sahip olduğundan dolayı havaya daha fazla emisyon salarak hava kirliliğine yol açtıkları gibi, gerek egzoz ve gerek motor yönünden meydana getirdikleri sesle de gürültü kirliliğine yol açarlar. Bu nedenle, söz konusu verginin çevrenin korunması durumuna hizmet etmesi için yaşı fazla olan taşıtlardan daha fazla vergi alınmalıdır.

Öte yandan, bu vergi çok yüksek tutarda bir vergi olmadığı için motorlu taşıt alımı ve kullanımını azaltmamaktadır. Bu nedenle, günden güne motorlu taşıt sayısı artmakta ve bu da daha fazla hava ve gürültü kirliliğine yol açmaktadır. Ayrıca, motorlu taşıt sayısı arttığı için mevcut karayolları yetmediğinden yenileri yapılmaktadır. Tabiki bu da karayolları yapımının çevresel maliyeti olarak çevresel faktörlere zarar verilmektedir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki bu toplanan vergiler doğrudan çevrenin korunmasına ve iyileştirilmesine tahsis edilmediği için motorlu taşıtlar vergisi tam olarak bir çevre vergisi değildir.

4.5.3.2.2. Özel Tüketim Vergisi

Özel tüketim vergisi, belirli mal veya hizmetlerin üzerinden alınan vergidir. Türkiye’de özel tüketim vergisi, ÖTV Kanunu’na ekli I, II, III, IV sayılı listelerde yer alan malların teslimi, ilk iktisabı, ithalatı veya müzayede yoluyla satışından bir defaya özgü olarak alınan ve harcamalar üzerinden alınan bir vergi türüdür. 01/08/2002 tarihinde yürürlüğe giren 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile 16 adet vergi, fon, harç gibi mali yükümlülükler

kaldırılmış ve Kanuna ekli dört adet listede yer alan mallar özel tüketim vergisine tabi kılınmıştır (Taylar, 2012; 440).

Söz konusu I sayılı listede petrol ürünleri, akaryakıt ve petrol yan ürünleri yer almaktadır. II sayılı listede ise kara, deniz ve hava taşıt araçları yer almaktadır. Ayrıca, III sayılı listede alkollü içkiler, kolalı içecekler, tütün ve tütün mamulleri yer almakta iken; IV sayılı listede havyar, parfüm, makyaj ürünleri, poşetlenerek satılan kitap, dergi ve gazeteler, buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinesi gibi bir çok ürün yer almaktadır.

Özel tüketim vergisine tabi olan çevre ile ilgili mallar I sayılı listede yer alan petrol ve petrol ürünleri ile II sayılı listede yer alan motorlu taşıtlardır. I sayılı tarife incelendiğinde çevreye daha fazla zarar veren ürünlerden daha az vergi alındığı görülmektedir. Söz konusu vergilendirmede yakıtın çevreye emisyon yayarak verdiği zarar miktarı değil, tüketim miktarı esas alınmış ve yakıtın türüne göre vergi oranı belirlenmiştir. Bu nedenle bu durum, söz konusu düzenlemenin çevresel amaçla değil, mali amaçla yapıldığını göstermektedir. Örneğin, dizel yakıt benzinden daha fazla çevreye zarar vermekte iken, dizel yakıtın ÖTV miktarı daha düşük belirlenmiştir. Bu nedenle, dizel araçlar daha fazla tercih edilmekte ve bu durum da çevrenin daha fazla kirlenmesine yol açmaktadır. Öte yandan, söz konusu vergi nedeniyle akaryakıt fiyatı artmakta ve bu da araç kullanımını azaltmaktadır. Bu durum, emisyon miktarını azalttığı için hava kirliliği de azalmaktadır (Ertekin ve Dam, 2020; 82).

II sayılı listede yer alan motorlu taşıtlara dair özel tüketim vergisi incelendiğinde, binek araçlar için araç değeri ve motor silindir hacmine göre ÖTV'nin belirlendiği görülmektedir. Buna göre, araç değeri ve motor silindir hacmi arttıkça ödenecek ÖTV de artmaktadır. Bu durum, motor silindir hacmi yüksek araçların kullanımını azaltacağı için bu araçların çevreye saldıkları emisyon miktarı ile hava kirliliğine yol açma durumu da azalacaktır. II sayılı listede yer alan motorlu taşıtlardan otobüs ve minibüs gibi binek araçlara göre daha büyük motor silindir hacmine sahip olan araçlar, binek araçlara göre daha az ÖTV'ye tabidir. Bu durum, ÖTV'nin çevresel amacını zedelemektedir. Bu şekilde yapılan vergisel uygulama hem çevrenin korunması hem de vergi adaleti açısından negatif sonuçlara yol açacaktır (Ertekin ve Dam, 2020; 83). Yine de motorlu taşıtların ilk iktisabında alınan

ÖTV nedeniyle araçların maliyeti artmakta ve toplu taşıma teşvik edildiğinden, trafikteki araç sayısının azalması suretiyle ÖTV'nin çevreye olumlu etkisi vardır (Ercan, 2015; 221).

4.5.3.2.3. Konaklama Vergisi

Daha çok tarihi ve turistik merkezlere sahip olan ülkelerde, konaklama veya turizm hizmetlerinden faydalanan kişilerden turizmi finanse etmek ve turistik altyapısını güçlendirmek için konaklama hizmeti üzerinden yerel yönetimlerce toplanan bu vergi, turizm vergisi olarak da adlandırılmaktadır (Akıncı, 2020; 79). Bazı ülkelerde söz konusu vergi şehir vergisi olarak da adlandırılmaktadır (Bozdoğanoglu, 2013; 132).

7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile hukuk sistemimize konaklama vergisi adı altında yeni bir vergi dahil edilmiştir. Söz konusu Kanun ile 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun 34. maddesinde konaklama vergisi ihdas edilerek düzenlenme yapılmıştır.

“Otel, motel, tatil köyü, pansiyon, apart otel, misafirhane, kamping, dağ evi, yayla evi gibi konaklama tesislerinde verilen geceleme hizmeti ile bu hizmetle birlikte satılmak suretiyle konaklama tesisi bünyesinde sunulan diğer tüm hizmetler (yeme, içme, aktivite, eğlence hizmetleri ve havuz, spor, termal ve benzeri alanların kullanımı gibi)” konaklama vergisine tabidir. Geceleme hizmetinin; sağlıklı yaşam tesisleri, eğlence merkezleri gibi tesislerin bünyesinde sunulması, vergilendirmeye etki etmez.

Konaklama vergisinin mükellefi söz konusu hizmetleri sunanlardır. Vergiyi doğuran olay, söz konusu hizmetlerin sunulması ile meydana gelir. Konaklama vergisinin matrahı, verginin konusuna giren hizmetler karşılığında, katma değer vergisi hariç, her ne suretle olursa olsun alınan veya bu hizmetler için borçlanılan para, mal ve diğer suretlerde sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaat, hizmet ve değerler toplamıdır. Konaklama vergisinin oranı % 2'dir. Cumhurbaşkanı, bu oranı bir katına kadar artırmaya, yarısına kadar indirmeye, bu sınırlar içinde farklı oranlar tespit etmeye yetkilidir. Konaklama vergisi, konaklama tesislerince düzenlenen fatura ve benzeri belgelerde ayrıca gösterilir. Bu vergiden herhangi bir ad altında indirim yapılamaz. Bu vergi, katma değer vergisi matrahına dahil edilmez.

Aşağıda sayılan hizmetler konaklama vergisinden müstesnadır:

“a) Öğrenci yurtları, pansiyonları ve kamplarında öğrencilere verilen hizmetler.

b) Karşılıklı olmak kaydıyla yabancı devletlerin Türkiye’deki diplomatik temsilcilikleri, konsoloslukları ve bunların diplomatik haklara sahip mensupları ile uluslararası anlaşmalar gereğince vergi muafiyeti tanınan uluslararası kuruluşlar ve mensuplarına verilen hizmetler. “

Konaklama vergisinde vergilendirme dönemi, faaliyet gösterilen takvim yılının birer aylık dönemleridir. Her bir vergilendirme dönemine ait konaklama vergisi, vergilendirme dönemini takip eden ayın yirmi altıncı günü akşamına kadar katma değer vergisi yönünden bağlı olunan vergi dairesine (katma değer vergisi mükellefiyeti bulunmayanlarca tesisin bulunduğu yer vergi dairesine) beyan edilir ve aynı süre içinde ödenir.

Konaklama vergisinin dolaylı olarak çevre ile ilgisi vardır. Bilindiği gibi otel, motel, tatil köyü, pansiyon, apart otel, misafirhane, kamping, dağ evi, yayla evi gibi konaklama tesisleri toplu yaşamın olduğu yerlerdir ve bu tip yerler çok fazla katı atık üretmektedir. Ayrıca, yurtdışından gelen turistler ülkede konaklama suretiyle ister istemez o ülkenin çevresini kirletmektedir. İşte, konaklama vergisi bir anlamda kirleten öder ilkesine hizmet eder ve bu çevresel kirlilik maliyetini kirletene yansıtır.

4.5.4. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Vergilerinin Önemi

Çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin korunmasında en önemli, etkili ve verimli araç çevre vergileridir. Çevre vergileri, çevreyi kirletenin kirlenme maliyetine katlanmak durumunda kalmasını sağlar. Çevre vergileri ile çevreye zararlı faaliyetlerin maliyetleri arttığı için söz konusu faaliyet sonucu ortaya çıkan iş ve ürünün fiyatı da artmış olur. Fiyatı arttığı için ürüne ve işe talep azalacağı için çevresel tahribat azalmış olur (Kayaer, 2012; 93).

Çevre vergileri, çevreyi koruyacak bir şekilde sistemli olarak düzenlenip uygulandığı zaman, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde önemli bir mali ve hukuki araç olmaktadır. Fakat, ülkemizde bulunan çevre vergileri düzenlemeleri yetersizdir. Aynı zamanda, ülkemizde bulunan çevre vergileri, çevreyi korumaktan ziyade; sadece mali fonlama aracı olarak kullanılmakta ve çevreye olumsuz etkisi olan ürünlerin üretim maliyetini

artırmamaktadır. Bu nedenle, ülkemizde yer alan çevre vergilerinin, çevreyi koruyacak bir şekilde yeniden düzenlenmesi elzemdir.

4.6. Çevre Davaları Yoluyla Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi

1982 Anayasası'nın 2. maddesine göre; "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir." Hukuk devleti, insan haklarına dayanan, kendi koyduğu kurallarla kendini de bağlı sayan, eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açık olan, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına sahip, vatandaşlarına hukuki güvence tanıyan devlettir. Hukuk devleti olmanın en önemli koşulu, kendi koyduğu kurallarla kendinin de bağlı olmasıdır. Bunun için de devletin tüm işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık olması gerekmektedir.

İdari yargı, hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesini sağlayan en önemli kurumdur. İdari yargı sayesinde hukuka aykırı işlemler hukuk aleminden kaldırılır. İdari yargı, güçlü olan devlet karşısında her anlamda zayıf olan bireyi korumak için oluşturulmuş bir mahkeme düzenidir. İdari yargı düzeninin işleyişi incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. İdari yargı düzeni idare ve vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ile Danıştay'dan oluşur.

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanun'unda iptal ve tam yargı olmak üzere iki çeşit dava türü vardır. İdari işlemlerin hukukilik denetimi, iptal davalarında yapılmaktadır. İptal davası ile idarenin çevreyi ilgilendiren işlemleri dava konusu yapılabilir ve bunların hukukilik denetimi yapılarak çevre korunabilir (Aykul, 2010;25).

İdari işlem; yetkili kamu makamlarının, kamu gücünü kullanarak, idari işleve uygun ve idare hukuku esaslarına göre kişilerin hukuki durumlarında değişiklik meydana getiren, kesin ve icrai özelliğe sahip tek yanlı irade açıklamasıdır. İdari işlemlerin en temel özelliği tek yanlı olmasıdır (Kağıtçıoğlu, 2012). İdari işlem için ilgilinin rızası, onayı veya işleme katılması aranmaz. İdari işlem, idarenin tek yanlı iradesi ile tesis edilir.

Çevre ile ilgili idarece yapılan işlemler de idari işlem olduğu için bunların hukukilik denetimi idari yargı tarafından yapılır. İdari yargı, yaptığı bu hukukilik denetimi ile çevrenin korunmasına katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın bu kısmında, çevre davaları ile ilgili ehliyet konusu incelendikten sonra çevre davalarının çevrenin korunmasındaki önemi ve yeri anlatılmaktadır.

4.6.1. Genel Olarak Dava Açma Ehliyeti

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanun’unda yargılama usulüne ilişkin kurallar yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi de dilekçeler üzerine ilk inceleme başlıklı 14. maddedir: “İdari davalar, Danıştay, idare mahkemesi ve vergi mahkemesi başkanlıklarına hitaben yazılmış imzalı dilekçelerle açılır. Dava açıldığı zaman öncelikle dilekçeler, evrak bürosunca kaydedilerek ilgili mahkemelere havale olunur. Dilekçe sahibine evrakın tarih ve sayısını gösterir ücretsiz bir alındı kâğıdı verilir. Daha sonra dilekçeler, mahkeme başkanı veya görevlendireceği bir üye tarafından: a) Görev ve yetki, b) İdari merci tecavüzü, c) Ehliyet, d) İdari davaya konu olacak kesin ve yürütülmesi gereken bir işlem olup olmadığı, e) Süre aşımı, f) Husumet, g) 3 ve 5 inci maddelere uygun olup olmadıkları, yönlerinden sırasıyla incelenir.”

İlk inceleme konularından olan “Ehliyet” konusu, çevre hakkı ile ilgili önemli bir konudur. Çünkü, idarenin yaptığı çevresel işlemlere ilişkin hukukilik denetimi iptal davalarında yapılır. İptal davası açılabilmesi için de öncelikle kişinin ehliyetli olması gerekir. Aksi halde dava, usulden reddedilir. Bu nedenle, çevre davaları ile ilgili olarak dava açma ehliyetinin incelenmesi gerekmektedir.

İlk inceleme konuları arasında yer alan ehliyet, objektif ve subjektif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 2577 sayılı Kanun 31. maddesinde ehliyet ile ilgili olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanun’una atıf yapıldığından dolayı, idari yargıda ehliyet konusunda 6100 sayılı Kanunda yer alan hükümler de uygulanır. 6100 sayılı Kanunda objektif ehliyetle dair düzenlemeler yer alır. Bu kanuna göre objektif ehliyet, taraf ehliyeti ve dava ehliyetinden oluşur. Taraf ehliyeti, medeni haklardan yararlanma ehliyetidir. Dava ehliyeti ise, medeni hakları kullanma ehliyetidir. Dava ehliyetine sahip olmayanlar davada, kanuni temsilcileri; tüzel kişiler ise, yetkili organları tarafından temsil edilir.

Subjektif ehliyetle ilişkin düzenlemeler 2577 sayılı Kanun’da yer almaktadır. Buna göre, iptal davası açmak için gerekli olan subjektif ehliyet menfaat ihlali iken, tam yargı davası açmak için gerekli olan subjektif ehliyet hak ihlalidir.

Hukuk devletinde asıl olan, hukukun tesisini ve idarenin işlemlerinin hukuka uygunluğunu sağlayarak hukuki güvenliği oluşturmak olduğundan, idarenin işlemlerinin

hukuka uygun olması ve denetlenmesi esastır. Bu kapsamda, idarenin tüm işlemlerinin yargı denetimine tabi olması ve bunlara karşı herkesin dava açabilmesi gerekir. Çünkü, hukuka aykırı işlemin iptal edilmesi, hukuk alanında kalmaması gerekir. Fakat, idarenin tüm işlemlerinin doğrudan yargı denetimine tabi olması, maddi olarak imkansız ve gereksizdir. Ayrıca, iptal davalarının ciddiyetini korumak ve gereksiz yere yargının meşgul edilmesini önlemek için de idari işleme karşı herkesin dava açması kabul edilmemiştir. İdari dava açabilmek için iptal davası açısından menfaat ihlali şartı aranmıştır.

Menfaat; meşru, kişisel ve güncel olmalıdır (Kalabalık, 2018; 160). Menfaatin meşru olması, hukuki bir dayanağının olması demektir. Menfaatin kişisel olması, davacıyı şahsen ilgilendirmesi demektir. Menfaatin güncel olması ise, davanın açıldığı zamanda davacının menfaatini etkiliyor olması demektir. Konu gereği ehliyetle ilgili sadece subjektif ehliyet, yani menfaat ihlali durumu incelenmektedir.

4.6.2. Çevre Davalarında Dava Açma Ehliyeti

İdari yargıda uygulanan yargılama usulüne göre, dava açacak olan kişinin dava açabilmek için öncelikle meşru, kişisel ve güncel bir menfaatinin ihlal edilmiş olması gerekir. Buna göre, kişiler, sadece kişisel menfaatlerinin ihlali durumunda dava açabilirler, genel ve soyut bir menfaat ihlali durumunda ise dava açamazlar (Turgut, 2009; 164). Öte yandan, Menfaatin kişisel olması durumu, “Halk Davası’nda” (Actio Popularis’de) farklıdır. Bireylerin kendi kişisel haklarının ihlal edilmesinden ziyade toplumun menfaatlerinin ihlal edildiği durumlarda toplumun menfaatini korumayı amaçlayan davalar, “Halk Davası” olarak adlandırılır. Bu davalarda korunan menfaat, bireysel menfaatten ziyade, kamu güvenliğinin korunması ve kamusal - toplumsal yararın sağlanmasıdır (Alica, 2018; 169).

Çevre ile ilgili davalar da bireysel yarardan çok kamusal ve toplumsal yarara hizmet eder. Bu kapsamda aslında, çevre ile ilgili iptal davaları da “Halk Davası” olarak görülebilir. Fakat, ülkemizde henüz bu yönde ne doğrudan bir mevzuat hükmü ne de bir yargı içtihatı bulunmaktadır. Bu nedenle, idari yargıda, çevresel idari işlemlere karşı herkesin dava açabileceği kabul edilmemektedir.

Bununla birlikte, idari yargıda çevresel idari işlemlere karşı herkesin dava açabileceği yönünde doğrudan bir mevzuat hükmü bulunmasa da, 5491 sayılı Kanun’un 21. maddesi ile 26/04/2006 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanun’unun 30. maddesinde yapılan değişiklik

sonucunda aslında, çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilmesi imkanı getirilmiştir. Buna göre, söz konusu hüküm yorumlanarak “Halk Davası” gereğince aslında, çevresel idari işlemlere karşı herkesin dava açabileceği yönünde yargısal bir içtihat oluşturulabilir (Yokuş Sevük, 2013;209).

4.6.3. Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesinde Çevre Davalarının Önemi

Devlet, çevre ile ilgili en büyük ve önemli ödev sahibi olan taraf olduğu için çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik gerekli iş ve işlemleri yapmalıdır. Bununla birlikte, devletin çevreye zarar verecek olan iş ve işlemlerden de kaçınması gerekir. Devlet, söz konusu iş ve işlemleri genel olarak yürütme erki ile yapmaktadır. Yürütme erki içerisinde de “idare” iş ve işlemleri yürütmektedir.

Hukuk devletinin bir gereği olarak idarenin bütün iş ve işlemlerine yargı yolu açık olduğu gibi, çevreye dair idari işlemler de yargı denetimine tabi tutulur. Söz konusu denetim de Türkiye’de idari yargı tarafından yapılır. Fakat, idari yargı, bu denetimi re’sen yapamayacağı için öncelikle dava açılması gerekir.

Dava açmak için gerekli usuli şartlardan birisi de ehliyet konusudur. Bu konu içerisinde dava açacak olan kişinin dava açabilmek için öncelikle meşru, kişisel ve güncel bir menfaatinin ihlal edilmiş olması gerekir. Fakat, bu durumun çevre davalarında katı bir şekilde uygulanmaması gerekir. Çünkü, çevre davaları ile; çevreye olumsuz etkisi olacak olan idari işlemler idari yargıda dava konusu edilip, iptal ettirilmek suretiyle çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkı sağlanmış olur. Bu nedenle, çevre davalarının açılmasının kolaylaştırılması gerekir.

5. HUKUKİ ARAÇLARIN 2010 - 2020 DÖNEMLERİNDEN SEÇİLMİŞ ÖRNEK İDARİ YARGI KARARLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Araştırmanın bu başlığı altında çevre hakkına, çevre hukuku ilkelerine, çevresel etki değerlendirmesine, çevresel idari yaptırımlara, çevre vergilerine ve çevre davalarına dair idari yargı kararları incelenmektedir.

Bu inceleme yapılırken, Ulusal Yargı Ağı Projesinde karar arama kolaylığı ve kararların daha güncel olması bakımından 2010 – 2020 dönemleri seçilmiş ve araştırma konumuzla ilgili toplam 4.243 tane idari yargı kararı bulunmuştur. Tez süresi boyunca bu kararlardan 383 tanesi ayrıntılı olarak incelenebilinmiştir. Konunun tamamına örnek teşkil etmesi açısından ise 46 tane idari yargı kararına işbu çalışmada yer verilmiştir.

5.1. Çevre Hakkına Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi

Çevre hakkının korunmasıyla asıl hedeflenen, doğayı gelecek kuşaklar için yaşamaya elverişli kılmak suretiyle herkesin ondan eşit yararlanmasını sağlamaktır. Çevre hakkı bu açıdan devlet, birey ve topluluklara çevrenin korunması ve çevrenin kirletilmemesi konusunda aktif ve pasif ödevler yüklemektedir. Anayasanın 56. maddesi çevre hakkına yer vermenin yanı sıra çevrenin korunmasını kamu kurumlarına ve vatandaşlara ortak bir sorumluluk olarak yüklemektedir (Danıştay 13. Dairesi'nin 25/12/2018 tarih ve E:2011/3904, K:2018/4372 sayılı kararı).

Çevre hakkı aynı zamanda vatandaşlara çevreyi koruma ödevi yüklediği için vatandaşlar hukuki yollardan da çevreyi korumalıdır. Hukuki yollardan en etkili koruma yolu ise yargısal başvurudur. Buna göre, tüzel ve gerçek kişi herkes çevrenin korunmasını istemek için yargısal başvuru hakkına sahip olmalıdır.

Konuya ilişkin olarak incelenecek olan ilk karar, Danıştay 10. Dairesi'nin 28/10/2014 tarih ve E:2014/3658, K:2014/6191 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, Mersin/Akkuyu Nükleer Santrali için Akkuyu ... Elektrik Üretim Anonim Şirketi'ne 06.12.2013 tarih ve ... sayılı işlemle verilen güncelleştirilmiş yer raporunun (lisansı) iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada öncelikle, Mersin 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçelerle davanın ehliyet yönünden reddine hükmedilmiştir:

Baroların 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 76. maddesinde sayılan görevleri dikkate alındığında, dava konusu işlemin davacı Baro'nun tüzel kişiliğini, hak ve menfaatlerini doğrudan etkilemediği sonucuna ulaşıldığı...

Bunun üzerine ise davacı tarafından, hukuka aykırı olduğu ileri sürülen Mahkeme kararının temyizen incelenerek bozulması istemiyle Danıştay'a başvurulmuştur. Danıştay 10. Dairesi tarafından ise, aşağıda yer verilen gerekçelerle söz konusu mahkeme kararının bozulmasına dair 28/10/2014 tarih ve E:2014/3658, K:2014/6191 sayılı karar verilmiştir:

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, Anayasada, gerçek-tüzel kişi ayrımı gözetilmeksizin herkes için tanınmış ve Çevre Kanunu ile meslek kuruluşlarının da herkes kavramı içerisine dahil oldukları hususu açıkça ifade edilmiş olduğu belirtilmek suretiyle; Anayasa ile Çevre Kanunu'nun hükümleri karşısında ehliyetli olduğu anlaşılan kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olan davacı Baro tarafından açılan davanın, esasının incelenmesi gerekirken ehliyet yönünden reddi yolunda verilen mahkeme kararında hukuki isabet bulunmadığı...

Yukarıda yer verilen Danıştay kararından da görüldüğü gibi, çevre hakkı kapsamında herkes yargısal koruma talep edebileceği için meslek kuruluşları da çevreyi ilgilendiren konularla ilgili olarak gerçek kişiler gibi subjektif dava ehliyetine ve çevrenin korunması için gerekli olan yargısal başvuru hakkına sahiptir. İdari yargı, çevre hakkını yargısal başvuru ve koruma talep edebilme hakkı ile bağdaştırmış ve açılan davaları da bu açıdan görmüştür.

Konuya ilişkin olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay 10. Dairesi'nin 01/10/2013 tarih ve E:2013/1771, K:2013/6875 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava; Ankara İli, Yenimahalle İlçesi, Orman Çiftliği Mahallesi'nde bulunan, ... ada, 1 ila 11 parsel numaralı, 151.723 m², arsa niteliğindeki ve Orman Genel Müdürlüğüne ait taşınmazların TOKİ'ye devri karşılığında Orman Genel Müdürlüğünün talep edeceği hizmet binalarının, aynı Mahalle'de bulunan, yine Genel Müdürlüğe ait ... ada, 13,14,15 parsel numaralı ve/veya Genel Müdürlükçe belirlenecek başka taşınmazlar üzerinde TOKİ tarafından Genel Müdürlük adına inşa edilerek Genel Müdürlüğe teslimi ile Genel Müdürlüğün TOKİ'ye devredeceği ... ada, 1 ila 11 parsel numaralı taşınmazlar üzerinde Başbakanlığın talep edeceği hizmet binalarının TOKİ tarafından yapılması ve bedelinin Başbakanlıkça TOKİ'ye ödenmesine ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi için davalılar arasında yapılan ... tarihli Protokolün iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada öncelikle, ilk derece mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçelerle davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

Dava konusu Protokol ile bir kamu kuruluşuna ait bulunan taşınmazların başka bir kamu kuruluşuna devrinin düzenlendiği, Protokol ile kullanım amacı veya imar planı ya da mimari proje değişikliği getirilmediği, dolayısıyla, davacıların, kuruluş amaçları ile ilgili düzenlemeler içermeyen Protokolün iptalini istemekte menfaatlerinin bulunmadığı...

Bunun üzerine ise davacı tarafından, hukuka aykırı olduğu ileri sürülen mahkeme kararının temyizen incelenerek bozulması istemiyle Danıştay'a başvurulmuştur. Danıştay 10.

Dairesi tarafından ise, aşağıda yer verilen gerekçelerle söz konusu mahkeme kararının bozulmasına dair 01/10/2013 tarih ve E:2013/1771, K:2013/6875 sayılı karar verilmiştir:

Anayasa'nın 56. maddesinde, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının kullanımı bakımından "herkes" denilerek gerçek ve tüzel kişi ayrımı yapılmadığı, çevrenin korunması ve kirlenmesinin önlenmesinin yalnızca devlet için değil, vatandaşlar için de bir ödev olarak belirlendiği; bir hakkın kullanımının ondan yararlanmayı içerdiği gibi, o hakkın talep edilebilmesini, korunması için gerekli idari ve yasal yollara başvurulabilmesini, kamu oyu oluşturma faaliyetlerinde bulunulabilmesini de kapsadığı belirtilmiş ve meslek kuruluşunun çevreyi ilgilendiren konularla ilgili olarak aynen gerçek kişiler gibi subjektif dava ehliyetine sahip olduğu...

Yukarıda yer verilen Danıştay kararından da görüldüğü gibi, tüzel kişiler de çevre hakkına sahip olduğu için çevre hakkı kapsamında yargısal koruma talep edebilirler. Yargısal koruma kapsamında ise tüzel kişilerin de çevrenin korunması amacı ile dava açma hakları vardır.

Çevre hakkı içerisinde idari ve yargısal başvuru hakkı da yer aldığı için herkesin çevrenin korunmasını istemek için yargısal başvuru hakkı olduğu kabul edilmelidir. Çünkü, çevre hakkı herkese tanınmış bir haktır. Ayrıca, ödev niteliğinde de olan çevre hakkı kapsamında, çevrenin korunması için herkesin, dava açma hakkı yanında yükümlülüğünden bile bahsedilebilir.

5.2. Çevre Hukuku İlkelerine Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi

Çevre hukuku ilkelerinden olan kirleten öder ilkesine ilişkin olarak incelenecek olan karar, Danıştay 14. Dairesi'nin 06/02/2018 tarih ve E:2015/7197, K:2018/394 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, davacı adına 2014 yılı Ekim ayına yönelik olarak 4.361,60-TL atık su bertaraf ücreti tahakkuk ettirilmesine ilişkin ... işlemin dayanağı olan 05/11/2013 gün ve ... sayılı ... ili Atıksu Arıtma Tesisi Kurma ve İşletme Birliği Meclis kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada öncelikle, ilk derece mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçelerle davanın reddine karar verilmiştir:

Birliğe üye idarelerin atık su bertaraf bedellerinin belirlenmesine yönelik dava konusu meclis kararının 2. maddesinin ilgili kısmının Atık Su Tarifelerinin Belirlenmesine Yönelik Kılavuzda belirtilen esaslara uygun olduğu anlaşıldığından, dava konusu işlemden hukuka aykırılık bulunmadığı...

Bunun üzerine ise davacı tarafından, hukuka aykırı olduğu ileri sürülen Mahkeme kararının temyizden incelenerek bozulması istemiyle Danıştay'a başvurulmuştur. Danıştay 14. Dairesi tarafından ise, aşağıda yer verilen gerekçelerle söz konusu mahkeme kararının bozulmasına dair 06/02/2018 tarih ve E:2015/7197, K:2018/394 sayılı karar verilmiştir:

Atık suların bertaraf edilmesinin zorunlu olduğu, atık su hizmetleri için ücretlendirme yapılırken tam maliyet ve kirleten öder esaslarının kullanılacağı, hizmetten yararlananların evsel atık su bertaraf ücretini ödemekle yükümlü olduğu belirtilmiş olup; evsel atık su bertaraf ücretinin kirleten öder ilkesi çerçevesinde hizmetten yararlananlar tarafından ödenmesi gereken ücret olduğu, atık su bertaraf hizmetinden yararlananların 5 köyün sakinleri olduğu, dolayısıyla evsel atık su bertaraf ücretinin, hizmetten yararlanan 5 köyün sakinlerinden talep edilmesi gerektiği açıklanmak suretiyle; 5 köyün evsel atık su bertaraf ücretinin, birlik kurucu üyesi olarak 5 köyü temsil ettiği gerekçesiyle davacıdan talep edilmesine ilişkin işlemin dayanağı olan 03/11/2014 gün ve ...sayılı Afyonkarahisar ili Atıksu Arıtma Tesisi Kurma ve İşletme Birliği işleminde hukuka uyarlık bulunmadığı...

Çevre hukuku ilkelerinden olan kirleten öder ilkesine ilişkin olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 01/03/2018 tarih ve E:2015/2475, K:2018/731 sayılı kararıdır. Söz konusu karar şu şekildedir:

Dava; 27/10/2010 günlü, 27742 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Atık Su Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesislerinin Tarifelerinin belirlenmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin "Amaç" başlıklı 1. maddesindeki "... bu tesislerle ilgili olarak verilen tüm hizmetleri karşılayabilecek tam maliyet esaslı tarifelerin;..., büyükşehir belediyeleri ve belediyeler tarafından belirlenmesi, ayarlanması..." ibaresinin, "Kapsam" başlıklı 2. maddesindeki "...ait tam maliyet esaslı tarifelerin belirlenmesinde uyulacak" ibaresinin, "Tanımlar" başlıklı 4. maddesinin (ı) ve (j) bentlerinin, "İlkeler" başlıklı 5. maddesinin (a) ve (b) bentlerinin, "Abonelerin ve atık üreticilerinin yükümlülükleri" başlıklı 9. maddesinin (a) ve (b) bentlerinin, "Toplam sistem maliyeti" başlıklı 13. maddesinin 1. fıkrasındaki "Toplam sistem maliyeti, yatırımın finansal maliyeti, sistemin işletilmesi ve bakımı, sabit varlıkların amortisman maliyetleri, yönetim ve izleme giderleri, vergiler, kamulaştırma ve sistemin finansal sürdürülebilirliğini sağlayacak özkaynak getirisinden oluşan tam maliyeti içerir..." ibaresinin, "Evsel katı atık hizmetleri için ücretlendirme" başlıklı 18. maddesinin 1. fıkrasındaki "Evsel katı atık hizmetleri için ücretlendirme yapılırken tam maliyet ve kirleten öder esasları kullanılır..." ibaresinin ve "Evsel katı atık tarife türleri" başlıklı 20. maddesinin iptali istemiyle açılmıştır.

Danıştay Ondördüncü Dairesi'nin 12/11/2014 günlü, E:2013/1679, K:2014/9775 sayılı kararıyla; 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 2. ve 11. maddeleri; 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 9. maddesi; 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 8. maddesi; 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. maddesi; 27/10/2010 günlü, 27742 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Atık Su Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesislerinin Tarifelerinin belirlenmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin dava konusu edilen maddeleri belirtilerek, anılan mevzuat hükümleriyle; katı atık bertaraf tesislerinin kurulması, işletilmesi ve buna bağlı olarak bu tesislere ilişkin tüm yükümlülüklerin yerine getirilmesi hususunda Büyükşehir Belediyelerinin yetkili ve görevli kabul edildiği, ilçe ve/veya ilk kademe belediyelerinin ise, bu süreçte katı atıkları toplamak ve aktarma istasyonlarına taşımak ile yükümlü kılındığı, bu yükümlülükler yerine getirilirken belediyeler tarafından katı atık depolama, taşıma, aktarma, geri kazanım, bertaraf için yapılan giderlerin ise "kirleten öder" ilkesinin bir sonucu olarak bu hizmetten yararlananlardan alınacak ücret ile karşılanacağını belirlendiği, idarelerce, verilen hizmetlerin finansmanına katkı sağlanması amacıyla alınan ücretlerin, kar amaçlı olmaması ve dava konusu Yönetmelik ile yapılan düzenlemelerde sadece atıksu ve evsel katı atık tarifelerinin belirlenmesine yönelik olarak usul ve esasların tanımlanmasının yapılması hususları dikkate alındığında, iptali istenilen Yönetmelik hükümlerinde 2872 sayılı Çevre Kanunu'na, diğer mevzuat hükümlerine ve hukuka aykırılık görülmediği gerekçesiyle, davanın reddine karar verilmiştir.

Davacı, anılan kararı temyiz etmekte ve bozulmasını istemektedir. Temyiz edilen kararla ilgili dosyanın incelenmesinden; Danıştay Ondördüncü Dairesi'nce verilen kararın usul ve hukuka uygun bulunduğu, dilekçede ileri sürülen temyiz nedenlerinin kararın bozulmasını gerektirecek nitelikte

olmadığı anlaşıldığından, davacının temyiz isteminin reddine, Danıştay Ondördüncü Dairesi'nin 12/11/2014 günlü, E:2013/1679, K:2014/9775 sayılı kararının ONANMASINA...

Yukarıda yer verilen Danıştay kararlarından da görüldüğü gibi, kirleten öder ilkesi gereğince kirlenme maliyetine kirleten katlanmalıdır. Bu nedenle, yetkili idarece, kirleten tespit edilmeli ve maliyet kirletene yansıtılmalıdır. Çevreyi kirletmeyen kişiler ise bu maliyete katlanmamalıdır.

Çevre hukuku ilkelerinden olan önleme, katılma ve ihtiyat ilkesine hizmet eden en iyi ve yaygın hukuki uygulama çevresel etki değerlendirmesidir. Bu nedenle, bu ilkeler ile ilgili yargısal kararlar ÇED davalarında verildiği için ÇED davalarına dair idari yargı kararları aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Öte yandan, çevre hukuku ilkelerinden olan sürdürülebilirlik ve geliştirme ilkelerine atıf yapan idari yargı kararları bulunmakta ise de doğrudan bu ilkeler esas alınmak suretiyle çözülen bir uyuşmazlık bulunamamıştır. Kanaatimizce bu durum, idari yargının, uyuşmazlıkların çözümünde ilkeler üzerinden değil de mevzuat üzerinden hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. İdari yargı, mevzuatta yer alan hükümlerle bağlı olduğundan dolayı sadece ilkelere dayalı olarak karar veremez. Ancak, söz konusu çevre hukuku ilkesine dair somut bir mevzuat hükmü bulunduğu vakit buna göre karar verilebilir.

5.3. Çevresel Etki Değerlendirmesine Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi

ÇED; katılımcı, önleyici, bütünleştirici ve disiplinlerarası olma özellikleriyle çevre hukuku ve çevre politikası açısından son derece önemli bir araçtır. ÇED ile, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde meydana getireceği olumsuz etkilerin önceden bilinip tespit edilmesi ve olumsuz etkilerin henüz ortaya çıkmadan önlenmesi amaçlanmaktadır.

Çevre - ekonomi ikilemini uzlaştırmaya çalışan bir araç olan ÇED, ekonomi ve hukukun kesiştiği noktada yer alan çevresel kaynakların korunmasında dünya genelinde kabul gören önleyici bir araç olarak Türk hukuk sisteminde 1993 yılından beri kendine özgü bir yere sahiptir. ÇED süreci sayesinde ekonomik faaliyetlerden kaynaklı çevresel tahribat önlenmekle birlikte ekonomik kalkınma da sağlanmaktadır.

Mahkeme kararları üzerinden yapılan geniş kapsamlı ikincil veri analizi neticesinde idari yargıdaki uyuşmazlıkların genel olarak, “ÇED Olumlu” ve “ÇED Gerekli Değildir” kararlarına karşı açılan davalardan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu kararlar, idare

tarafından alınan ve idari işlem niteliğinde olan kararlardır. Bu idari işlemler de çevre ile ilgili olarak etki doğurduğu için dava konusu edilmektedirler.

Bu davalar sınıflandırılarak aşağıdaki şekillerde incelenebilir:

5.3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararlarına Karşı Açılan Davalarda Verilen Kararların İncelenmesi

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Kütahya İdare Mahkemesi'nin 10/09/2019 tarih ve E:2019/67, K:2019/381 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... Köyü sınırları içerisinde bulunan ... mevkiinde, gümüş üretim tesisi işleten ... A.Ş. tarafından yapılması planlanan ... Atık Depolama Tesisi ve ... ruhsat numaralı Ocak ve Gümüş Üretim Tesisi Kapasite Artışı Projesi'ne ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ... tarih ve ... sayılı ÇED Olumlu Kararının iptali istemiyle açılmıştır.

ÇED ile ilgili davalar teknik ve uzmanlık bilgisi gerektirdiği için bu davalarda genellikle bilirkişi ve keşif incelemesi yapılmakta ve alınan bilirkişi raporu doğrultusunda karar verilmektedir. Söz konusu uyuşmazlıkta da mahkemece keşif ve bilirkişi incelemesi yapılmıştır.

Söz konusu davada, bilirkişi raporu doğrultusunda Kütahya İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçelerle dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

ÇED raporunda atık depolama alanlarından ve tesisten örnek alınan analiz noktalarının ve analizlerin sıklığının yeterli olmadığı, analizlerin düzenli yapılmadığı, yeni atık depolama alanının var olanlara benzer şekilde sürdürülmesinin uygun olmadığı, detox işlemi de dahil çok sayıda riskli işlemin açık alanda yapıldığı, tesisten çıkan atıkların (Katı+Sıvı atık) detox (CN arıtma) tesisinden geçirilerek depolama alanında depolandığı, ÇED raporunda belirtilen siyanüre ilişkin analiz raporlarına göre bazı örneklerin yetkili kişiler tarafından alınmadığının görüldüğü, siyanüre ilişkin analizlerin hayati önem arzettiği, 270 ppm'de havadaki siyanür (HCN) konsantrasyonlarına maruz kalmanın genellikle birkaç dakika içinde ölümcül sonuçlara yol açabileceği, ÇED raporunda, faaliyet sonunda pasa ve döküm alanları, atık depolama alanlarının tehlikeli atık kapsamında çevresel etkilerin azaltılması ve rehabilitasyonu çerçevesinde yapılması gereken çalışmalara yönelik bilimsel ve teknik yaklaşımın bulunmadığı, söz konusu tesiste hali hazırda siyanür dışındaki zehirli maden atıklarının yeterli tedbirler alınmadan ve yeterli ölçüm ve denetim yapılmadan depolanması söz konusu olduğundan bu atıkların çevreye yayılması olasılığı mevcut olup “Yeraltı suyu kirliliği”, “Yüzeysel su kirliliği”, “Toprak kirliliğine” sebep olarak canlı yaşamının çevreye yayılan kirleticilere maruz kalmasının muhtemel olduğu, ayrıca ... Atık Depolama Tesisi'nin yapılması planlanan bölgede hali hazırda çok sayıda atık toplama havuzu olduğu ve alanda çok yüksek miktarda atık su depolandığının görüldüğü, bunlara yenisinin eklenmesi olası bir depremde gelişebilecek çevresel olumsuz etki riskini arttırdığı, ... Atık Depolama Tesisi ve ... ruhsat numaralı Ocak ve Gümüş Üretim Tesisi Kapasite Artışı Projesi'ne ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ... tarih ve ... sayılı ÇED Olumlu Kararının hukuka ve mevzuata uygun olmadığı...

Yukarıda yer verilen mahkeme kararından da görüldüğü gibi, ÇED raporu mahkeme tarafından yetersiz bulunmuş ve yaptırılan bilirkişi incelemesine göre de söz konusu projenin

çevreye olumsuz etkileri bulunmakla birlikte olumsuz etkilerin önlenmesine ilişkin hiçbir tedbir öngörülmemiştir. Bu karar ile yargı, ekonomi için çevreyi riske atmamış ve ekonomiden ziyade çevrenin korunmasında dair yeterli tedbirlerin alınmasını gerekli olduğunu belirtmiştir.

Örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Şanlıurfa 2. İdare Mahkemesi'nin 14/10/2019 tarih ve E:2019/578, K:2019/982 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili ... ilçesi ... ve ... Mahallesi civarında I-b grubu killi kireç taşı ve I-b grubu maden ocağı işletmesine ilişkin olarak ÇED Raporuna istinaden verilen ... tarih ve ... sayılı " ÇED Olumlu" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, keşif ve bilirkişi incelemesi sonrasında Şanlıurfa 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

... ili ... ilçesi ... ve ... Mahallesi civarında I-b grubu killi kireç taşı ve I-b grubu maden ocağı tesisinin, 120 ila 140 metre aralığında değişen mesafelerde zeytinlik ve fıstıklık alanların olduğu, tesisin çevre, orman, mera ve tarım alanları ile etkileşiminin ve insan sağlığıyla olan potansiyel etkilerinin, çevrede bulunan zeytinlik ve fıstıklık alanlara zarar vermeden, toz ve duman çıkarmayacak şekilde faaliyete bulunmasının hayatın olağan akışına aykırı olduğu; mera vasfı devam eden bir taşınmazın ise tahsis amacı değiştirilmedikçe Mera Kanunu'nda gösterilenden başka şekilde faaliyette bulunulmasına imkan olmadığı açık olduğundan ÇED ve ruhsat alanı içerisinde kalan mera parselinde müdahil şirket tarafından işletilecek olan I-b grubu killi kireç taşı ve I-b grubu maden ocağı tesisi için verilen "ÇED Olumlu" kararında mevzuata ve hukuka uyarlık bulunmadığı...

Mera alanları, hayvanların otlatılması ve otundan yararlanılması için tahsis edilen veya öteden beri bu amaçla kullanılan yerleri ifade eder. Mera alanları, hayvancılık için önemli olduğundan özel olarak korunurlar ve amacı dışında kullanılamazlar. Bu nedenle, söz konusu mera alanında maden ocağı işletilmesi mümkün olmadığı için mahkeme, ÇED olumlu kararı işlemini iptal etmiştir. Bu karar ile yargı, ekonomiden ziyade çevreyi korumuştur.

Örnek olarak incelenecek olan üçüncü karar, Zonguldak İdare Mahkemesi'nin 08/08/2019 tarih ve E:2019/644, K:2019/718 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... Köyü ve ... Köyü sınırları içerisinde ... ve ... Mevkiinde, ... Enerji ve Maden Ticaret A.Ş. tarafından yapılması planlanan Kömür Hazırlama Tesisi Projesi ile ilgili olarak verilen ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın internet sitesinden ... tarihinde ilan edilen ÇED Olumlu kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Zonguldak İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

Kömür Hazırlama Tesisi (Lavvar) Projesi ile ... Termik Santrali, Kalker Ocakları ve Kül Depolama Sahası Projesinin ve ... Limanı (Dolgu Alanı ve Rıhtım) projesinin entegre proje niteliğinde olduğu, dolayısıyla bu projelerin çevresel etkilerinin kümülatif olarak ve aynı ÇED sürecinde değerlendirilmesi gerekirken, entegre bir projenin tüm etkilerinin bir bütün olarak en başta değerlendirilmesi ve alınacak tedbirlerin de ona göre belirlenmesi olanağının ortadan kaldırılmasına sebebiyet verecek şekilde, projenin parçalara ayrıldığı dikkate alındığında, "... Termik Santrali, Kalker Ocakları ve Kül Depolama Sahası" ve ... Limanı (Dolgu Alanı ve Rıhtım) projesinden ayrı olarak verilen dava konusu Kömür Hazırlama Tesisi Projesiyle ilgili ÇED Olumlu kararında hukuka uyarlık bulunmadığı...

Mahkeme tarafından, usuli eksiklik nedeniyle iptal kararı verilmiş ve söz konusu projeler entegre olduğu için aynı ÇED süreci ile değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu karar ile yargı, çevrenin korunmasına katkıda bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan dördüncü karar, Bursa 1. İdare Mahkemesi'nin 05/03/2019 tarih ve E:2018/778, K:2019/197 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... mevkiinde "... .. Enerji A.Ş" tarafından yapılması planlanan "... RES PROJESİ 60MWe/60MWm" ile ilgili olarak hazırlanan ÇED raporu hakkında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından verilen ... tarih ve ... sayılı " ÇED Olumlu" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, keşif ve bilirkişi incelemesi sonrasında Bursa 1. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

Projede faydaya karşılık sosyo-ekonomik ve çevresel etkilerinden kaynaklanacak zararın yeterince dikkate alınmadığı, bölgedeki canlıların varlığının gözetilmediği, raporun esasını oluşturan verilerin eksikliği, bu verilerin kendi uzmanlık alanları dışında uzmanlarca üretildiği, ÇED olumlu kararının verilmesinde temel alınan kurumlarda eksiklik ve kurumlarca verilen görüşlerin projeye izin verildiğine veya projenin uygun görüldüğüne dair bir açıklama içermediği, Ornitoloji Raporunun üreme döneminin gözlemlerden hazırlanmış olması ve raporda bahsedilen önlemlerle ilgili ÇED Raporunda içerik bulunmadığı anlaşıldığından, dava konusu işlemde hukuka uygunluk bulunmadığı...

ÇED raporlarının ayrıntılı olması, çevre üzerinde meydana gelebilecek olası olumsuz etkileri belirtmesi ve bunların önlenmesine dair bilgileri içermesi gerekir. Ayrıca, raporun, alanında uzman kişilerce hazırlanması şarttır. Aksi halde, olaydaki durum gibi, ÇED raporu hukuka aykırı olur ve idari işlem mahkemece iptal edilir. Görüldüğü gibi, bu karar da çevrenin korunmasına katkı sağlamıştır.

Örnek olarak incelenecek olan son karar, Danıştay 6. Dairesi'nin 03/04/2019 tarih ve E:2019/2366, K:2019/2069 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... ve ... İlçeleri, ... Mevkiinde, yapılması planlanan "... Enerji Santrali-II (Endüstriyel ve Tehlikeli Atık Düzenli Depolama Alanı Dahil)" projesi ile ilgili olarak Çevre ve Şehircilik

Bakanlığı ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü tarafından verilen ... günlü, ... sayılı " ÇED Olumlu" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 6. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Mahallinde yaptırılan keşif ve bilirkişi incelemesi sonucunda alanlarında uzman beş kişilik heyet tarafından düzenlenen bilirkişi raporu ile tesisin faaliyette olduğu 2015 yılından bu yana atık depolama alanının kullanılmadığının tespit edildiği, kullanılmayan depolama alanının vasfı ve alana mesafesi net olarak belirtilmeyen zeytin üretimine olumsuz etkisinin ne olabileceğinin bilimsel olarak ortaya konulmadığı hususları dikkate alındığında, ÇED Yönetmeliğinde belirtilen şartları sağladığı anlaşılan uyumsuzluk konusu tesise ilişkin olarak verilen ... tarihli ve ... sayılı " ÇED Olumlu" kararında hukuka aykırılık bulunmadığı...

Tesisin çevreye olabilecek olumsuz etkisinin bilimsel olarak ortaya konulmadığı gerekçesiyle Danıştay tarafından, çevresel tahribat iddiaları yerinde görülmeyle dava reddedilmiştir. Bu karar ile çevre değil, ekonomi korunmuştur. Çünkü, olayda yer alan bilgi ve belgelere göre atık depolama alanının merkezine üç kilometreden daha az mesafede zeytinlik alanlar bulunmaktadır.

Bu nedenle, her ne kadar Danıştay 6. Dairesi tarafından, kullanılmayan depolama alanının vasfı ve alana mesafesi net olarak belirtilmeyen zeytin üretimine olumsuz etkisinin ne olabileceğinin bilimsel olarak ortaya konulmadığı söylenmiş ise de; ihtiyat ilkesinin çevre hukukunun önemli ilkelerinden olduğu, bu ilke uyarınca, çevresel konularda bilimsel bir belirsizlik varsa bu durumda çevrenin korunmasının tercih edilmesi gerektiği, çevreyi korumak için alınacak tedbirlerden, tedbir alınmasına dair bilimsel bir belirlilik bulunmadığı gerekçesi ile kaçınılamayacağı unutulmamalıdır.

Çevresel konularda herşeyden önce ihtiyatlı davranılmalıdır. Bu kapsamda, riskli durumlar bilimsel olarak kanıtlanmamış olsa bile, ihtiyat ilkesi gereğince, çevreye karşı olumsuzlukları bertaraf edilebilecek tedbirler alınmalıdır.

5.3.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararlarına Karşı Açılan Davalarda Verilen Kararların İncelenmesi

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Edirne İdare Mahkemesi'nin 03/07/2019 tarih ve E:2018/1229, K:2019/822 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... Köyü sınırları içerisinde yapılması planlanan "154 Kv ... Elektrik Enerjisi İletim Hattı" projesi için ... Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nün 20.07.2018 tarih ve E.2018169-3538 sayılı "ÇED Gerekli Değildir" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, bilirkişi raporu doğrultusunda Edirne İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

Proje tanıtım dosyasında, kesilecek ağaç miktarının net bir şekilde ortaya konulmadığı, kesilen ağaçların yerine çevrenin ve ekosistemin bozulmasının nasıl telafi edileceğinin belirtilmediği, diğer yandan alan içerisinde, nadir ve endemik bitkilerin bulunduğu anlaşılmış olup, tüm dosya kapsamından, dava konusu Elektrik Enerjisi İletim Hattı projesi için verilen “ÇED Gerekli Değildir” kararında bilimsel esaslara ve ilgili mevzuata uygunluk bulunmadığı...

Ekonomik faaliyetin çevre üzerinde meydana getireceği olumsuz durumun ve bu olumsuzlukların önlenmesine dair tedbirlerin, ÇED sürecinde yeterli olarak ortaya konulması gerekir. Aksi halde, ÇED sürecinin bir anlamı kalmaz. Olayda görüldüğü gibi, projenin ağaçlar üzerindeki olumsuz etkisinin ortaya konulmaması, kesilen ağaçların yerine çevresel tahribatın nasıl giderileceğinin belirlenmemiş olması nedeniyle söz konusu projenin çevresel etkileri değerlendirilmediğinden, mahkemece işlemin iptaline karar verilmiştir. Bu karar ile çevre, ekonomiye tercih edilmiştir.

Örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Balıkesir 2. İdare Mahkemesi’nin 18/07/2019 tarih ve E:2019/291, K:2019/400 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesi, ... Mahallesi mevkiinde bulunan ... Ruhsat Numaralı 81,27 hektarlık işletme ruhsat alanının 24,70 hektarlık kısmında proje sahibi ... Çimento San. ve Tic. A.Ş. tarafından yapılması planlanan 2.000.000 ton/yıl kapasiteli "Kalker Ocağı Tesisi Projesi" ile ilgili olarak ... Valiliğince alınan ... tarihli ... sayılı "ÇED Gerekli Değildir" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, bilirkişi raporu doğrultusunda Balıkesir 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

Proje mahallinde yapılan incelemede dava konusu taş ocağı işletilecek sahanın 3 km'lik çevresinde zeytinlik alanların bulunduğu tespit edildiği, söz konusu tesiste zeytinliklere zarar vermeden, toz ve duman çıkarmayacak şekilde faaliyette bulunulmasının hayatın olağan akışına aykırı olduğu, 3573 sayılı Kanun uyarınca zeytinlik sahalarına 3 km'den daha kısa mesafede kurulması mümkün olmayan tesislerden olan "Kalker Ocağı Tesisi" projesine ilişkin olarak ... Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından verilen ... tarihli ... sayılı "ÇED Gerekli Değildir" kararında hukuka uyarlık bulunmadığı...

Her ağaç, insan ve çevre için önemlidir ama zeytin ağaçları, daha özel öneme sahiptir. Çünkü, zeytin ağacı, kısa sürede yetişen bir ağaç değildir. Bu ağaçların yetişmesi, zaman ve emek ister. Bu nedenle, çevre ve insan için önemli olan bu ağaçlar, 3573 sayılı Kanun ile özel olarak korunmuştur.

Sonuç olarak, söz konusu Kanun uyarınca zeytinlik sahalarına 3 km'den daha kısa mesafede kurulması mümkün olmayan tesisler arasında "Kalker Ocağı Tesisi" de yer aldığı

için dava konusu işlem mahkeme tarafından iptal edilmiştir. Bu karar ile zeytin ağaçları kurtarılacak suretiyle çevrenin korunmasına katkıda bulunulmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan üçüncü karar, Rize İdare Mahkemesi'nin 27/12/2018 tarih ve E:2017/181, K:2018/853 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesi, ... Köyü sınırları içerisinde ... Madencilik San. ve Tic. A.Ş. tarafından işletilmesi planlanan Maden Arama Faaliyeti Projesine ilişkin olarak verilen ... tarih ve ... sayılı "Çed Gerekli Değildir" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, bilirkişi raporu doğrultusunda Rize İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Proje için yapılan her türlü değerlendirmelerin mevcut yönetmelikler kapsamında yapıldığı ve ileriye dönük taahhütlerin verildiği, dava konusu maden arama faaliyetinin çevresel etkiler, biyoçeşitlilik, jeolojik-jeoteknik ve ekolojik yapı açısından mevcut yönetmelikler kapsamında yapıldığı, doğal tahribata yol açmayacağı görüldüğü...

Söz konusu karardan da görüldüğü gibi, bu tür davalarda, ÇED sürecinin mevzuata uygun olarak yürütülmesi ve projenin çevresel tahribata yol açmayacağına anlaşılmaması halinde mahkemelerce davanın reddine karar verilmektedir.

Örnek olarak incelenecek olan dördüncü karar, İzmir 3. İdare Mahkemesi'nin 20/02/2019 tarih ve E:2017/1897, K:2019/253 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... Köyü'nde ... Genel Müdürlüğü tarafından yapılması planlanan 35/2017-04 hammadde üretim izin ve 3356201 erişim numaralı (24,61ha) II-A grubu maden ocağı (1.600.000ton/yıl), kırma eleme (390.000 ton/yıl), mekanik plant (600 ton/saat) ve hazır beton tesisi (160 m³/saat) projesi ile ilgili olarak ... Valiliği'nin ... tarih ve ... sayılı "ÇED gerekli değildir" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, bilirkişi raporu doğrultusunda İzmir 3. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile işlemin iptaline karar verilmiştir:

Ruhsat alanı 36,34 hektar olan ve Yönetmelikte belirtilen 25 hektarlık sınırdan daha büyük bir alanı kapsadığı anlaşılan faaliyet konusunun ÇED sürecine tabi olduğu ve ÇED Gerekli Değildir kararı verilemeyeceği...

25/11/2014 tarihinde yürürlüğe giren son ÇED yönetmeliği ile hangi faaliyetlerin ÇED sürecine tabi olduğu belirlenmiştir. Yönetmeliğin eklerinde ÇED'e tabi projeler yer almakta olup, Ek-1'de "Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi", Ek-2'de ise "Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak projeler Listesi" düzenlenmiştir. Yönetmeliğin Ek-2 listesinde yer alan projeler, Ek 1 listesinde yer alan projelere göre küçük ölçekli projelerdir.

Dava konusu olayda ki söz konusu proje, 25 hektarlık sınırdan daha büyük bir alanı kapsamakta ve bu nedenle Ek-2 listesinde değil de Ek-1 listesinde yer almaktadır. Sonuç olarak, söz konusu projenin bu gerekçe ile ÇED sürecine tabi olması zorunlu olduğundan, mahkeme tarafından işlem iptal edilmiştir. Bu karar, çevrenin korunmasına hizmet etmektedir.

Örnek olarak incelenecek olan son karar, Bolu İdare Mahkemesi'nin 06/02/2019 tarih ve E:2018/423, K:2019/116 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçe, ... köyü mevkiinde madencilik faaliyeti sonucunda bozulan doğal yapının yeniden düzenlenmesi amacıyla Maden Sahasının Kapatılması Amaçlı Katı Atık Düzenli Depolama Projesi kapsamında hazırlanan proje tanıtım dosyası esas alınarak verilen ... tarih ve ... sayılı "ÇED Gerekli Değildir" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, bilirkişi raporu doğrultusunda Bolu İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile işlemin iptaline karar verilmiştir:

Proje Tanıtım Dosyasında (PTD); özellikle toprak akımlarından meydana gelebilecek muhtemel sorunların tespitine yönelik bir Jeoteknik Etüt Raporunun yer almadığı, toprak akımlarına karşı nasıl bir önlem ya da önlemlerin alınacağı konusunda da herhangi bir açıklamanın bulunmadığı, ilgili yönetmelik hükümlerine uyulacağı ifadelerinin dışında sahanın depremselliği hakkında da bir bilginin yer almadığı, bu yönleriyle PTD'nin bilimsel ve teknik yönden ciddi eksiklikler içerdiği, yine yapılacak dengeleme havuzu ve kurulacak ön arıtma üniteleri ile ilgili bilimsel düzeyde açıklayıcı ve yeterli bir bilgi bulunmadığı, dava konusu alanın gerek yeraltı ve gerek yerüstü su kaynakları açısından detaylı olarak incelenmesi ve bölgedeki kaynakların kurak sezondaki durumları ile ilgili araştırmaların yapılması gerekirken PTD'de bunların hiçbirine yer verilmediği, projenin yer seçimi açısından sakıncalar bulunduğu...

Dava konusu olayda, çevresel etkilerin yeterli ve yerinde yapılmış bilimsel çalışmalarla irdelenmediği, çevreye olabilecek olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için gerekli tüm önlemlerin alınmadığı görüldüğü için söz konusu karar verilmiştir. Görüldüğü gibi, bu karar ile yargı, ekonomi için çevreyi riske atmamıştır.

5.4. Çevresel İdari Yaptırımlara Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi

Çevresel idari yaptırımlar, kişilerin hukuk alanında olumsuz etkiler meydana getirirler. Bu nedenle, hukuk devleti olmanın gereği olarak ve hukuki güvenliği sağlamak için bunların yargısal denetime tabi olması şarttır. Yargısal denetim sayesinde idarenin keyfiliğinin önüne geçilir ve hukuki güvenlik sağlanmış olur. Ayrıca çevresel idari yaptırımlara karşı dava açma hakkının tanınması, idareyi hukuka uygun biçimde işlem tesis etmeye yöneltecektir (Bulut,

2019; 73). Bu kapsamda, Türkiye’de çevresel idari yaptırımlara karşı yargı yolu açıktır ve bu idari işlemlerin hukukilik denetimi idari yargı tarafından yapılır.

Teoride böyle olmakla birlikte kanun koyucu, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu kapsamında uygulanan idari yaptırımlardan doğan yargısal uyuşmazlıklara bakma görev ve yetkisini adli yargıya vermiştir. Görevli mahkeme sulh ceza hakimliğidir. Fakat, Çevre Kanunu kapsamında uygulanan idari yaptırımlardan doğan yargısal uyuşmazlıklara bakma görev ve yetkisi ise idari yargıya aittir. Burada görevli mahkeme idare mahkemesidir.

5.4.1. İdari Para Cezaları İle İlgili Kararların İncelenmesi

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, İstanbul 11. İdare Mahkemesi’nin 09/10/2019 tarih ve E:2019/437, K:2019/1844 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 8. maddesi ve Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği’nin 13. maddesinin ihlal edildiğinden bahisle 175.053,00-TL idari para cezası verilmesine ilişkin ... tarih ve ... sayılı işleminin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, İstanbul 11. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın reddine karar verilmiştir:

İzin verilen alan dışında hafriyat dökümü gerçekleştirildiği sabit olduğu...

Söz konusu mahkeme kararından da görüldüğü gibi, izin verilen alan dışında hafriyat dökümü gerçekleştirilmek suretiyle çevre kirliliğine yol açılmıştır. Bu fiil karşılığında verilen idari para cezası da mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Hatay 2. İdare Mahkemesi’nin 28/02/2019 tarih ve E:2018/769, K:2019/237 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, davacı kooperatifin atıksu arıtma tesisindeki atık suların Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğindeki deşarj standartlarını sağlamadan alıcı ortama deşarj edildiğinden bahisle 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 20/1 maddesi uyarınca 58.351,00 TL idari para cezası ile cezalandırılmasına ilişkin ... sayılı idari yaptırım karar tutanağının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Hatay 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Mevzuatın emrettiği yerden numunenin alındığı ve muhafaza edildiği, numunenin davalı idare tarafından analiz yapılacak laboratuvara usulüne uygun olarak ulaştırıldığı, başka bir numune ile karıştırılmadığı, numune alma tutanağında şahit numune istenildiğine ilişkin bir ibare bulunmadığı, alınan numunenin analizi sonucunda Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde sektör bazında belirlenen parametrelerin aşıldığı...

Söz konusu mahkeme kararından da görüldüğü gibi, davacı kooperatifin atıksu arıtma tesisindeki atık sularını, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğindeki deşarj standartlarını sağlamadan alıcı ortama deşarj ettiği ve su kirliliğine yol açtığı sabittir. Bu nedenle, söz konusu fiil karşılığında verilen idari para cezası mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan üçüncü karar, Bursa 1. İdare Mahkemesi'nin 31/10/2019 tarih ve E:2018/41, K:2019/1023 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, işletmenin Geçici Faaliyet Belgesi ve/veya Çevre İzin Belgesi olmaksızın faaliyet gösterdiğinden bahisle 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 20/b maddesi gereğince 50.975,00-TL idari para cezası verilmesine ilişkin olarak tesis edilen ... tarih ve ... sayılı işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Bursa 1. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacıya ait işletmede kot yıkama faaliyetinin yapıldığı, işletmede emisyon kaynağı olarak kazan bacasının bulunduğu, yakıt olarak kömür kullanıldığı, kazanın ısı gücünün 1,77 MW olduğu, bu haliyle mevzuatta öngörülen 1 MW sınırının üzerinde kalması nedeniyle işletmenin Geçici Faaliyet Belgesi/Çevre İzni belgesi alma yükümlülüğü olduğu halde bu yükümlülüğünü yerine getirmeksizin faaliyette bulunduğunun açık olduğu...

Söz konusu mahkeme kararından da görüldüğü gibi, işletme çevre için tehlike arz edebilecek bir yakıt kullandığı için Geçici Faaliyet Belgesi/Çevre İzni belgesi almakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğe uyulmadığı için de kesilen idari para cezası mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan dördüncü karar, Samsun 2. İdare Mahkemesi'nin 18/04/2019 tarih ve E:2018/194, K:2019/461 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesinde davacı şirket tarafından işletilen Duru 1 regülatörünün bulunduğu bölümde balık geçitlerinin aktif olarak çalışmadığı, balık geçitlerinde su bulunmadığı, dolayısıyla davacının proje tanıtım dosyasında belirtilen taahhütlerine aykırı davrandığından bahisle 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 20. maddesinin (e) bendi uyarınca 42.470,00.-TL idari para cezası ile cezalandırılmasına ilişkin ... tarih ve ... sayılı işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Samsun 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacı şirket tarafından tesiste balık geçidi ünitesinin aktif olarak çalıştırılmadığı, balık geçidi kanalından su geçişi sağlanmadığı, can suyu bırakılmadığı, böylelikle proje tanıtım dosyasında verilen taahhütlere uyulmadığının sübuta erdiği...

Çevresel etki değerlendirmesi, ekonomik projenin çevre üzerinde meydana getireceği etkileri öngörüp önleyen bir süreçtir. ÇED sürecinde proje sahibinin taahhüt ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu taahhütler, idarece takip edilmektedir. Olayda görüldüğü gibi, proje sahibi işletme, balık geçidi ünitesi kurmak ve çalıştırmak, balık geçidi kanalından su geçişi sağlamak, can suyu bırakmak gibi sorumluluklarını yerine getirmez ise idari para cezası ile karşılaşır. Bu nedenle, söz konusu idari para cezası mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan beşinci karar, İstanbul 8. İdare Mahkemesi'nin 06/11/2019 tarih ve E:2019/159, K:2019/2784 sayılı kararudur. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesi, ... Mahallesi, ... Caddesi adresinde faaliyet gösteren davacı Şirkete adına, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 14. maddesi ve Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'nin 22/b maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle aynı Kanunun 20.maddesinin (h) bendine göre 9.719,00-TL idari para cezası uygulanmasına yönelik ... tarih ve ... sayılı işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, İstanbul 8. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacı Şirket bünyesinde faaliyet gösteren işyerinde bulunan klima motorlarından çıkan sesin alt katta ikamet eden kişileri rahatsız ettiği, bu nedenle yapılan ölçümde arka plan gürültü düzeyini aşma miktarının 7,0dBA olarak tespit edilmiş olduğu ve bu değer yönetmelikte belirlenen değer üzerinde olduğu...

Gürültü, insan ruh sağlığı ve huzurunu bozan bir çeşit çevre kirliliğidir. Bu nedenle, mevzuat ile azami ses düzeyleri belirlenmiştir. Olayda görüldüğü gibi, bu ses düzeyinin aşılması gürültü kirliliği meydana getirir ve bu fiil de idari para cezası ile cezalandırılır. Bu nedenle, söz konusu idari para cezası mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan altıncı karar, Kayseri 2. İdare Mahkemesi'nin 05/09/2019 tarih ve E:2019/423, K:2019/624 sayılı kararudur. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, 2872 sayılı Yasanın 20. maddesinin (r) bendi uyarınca 216.591,00 TL idari para cezası verilmesine dair ... tarih ve ... sayılı işleminin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Kayseri 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacının tıbbi atıklarını 25.01.2017 tarih ve 29959 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinde belirtilen şekilde kaynağında ayırmadığı, öngörülen

şekillere aykırı olarak topladığı, geçici ve ara depolamalarını uygun yapmadığı, usulüne uygun şekilde bertaraf etmediği fiilleri sabit olduğu...

Tıbbi atıklar, çevre ve insan sağlığı için tehlike arz eden atıklardır. Bu nedenle, bu atıkların toplanması ve ayrıştırılması gibi konular özel olarak Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere uyulmaması, insan sağlığı ve çevreyi olumsuz etkileyeceği için idari para cezası yaptırımına bağlanmıştır. Bu nedenle, söz konusu idari para cezası mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan son karar, Sakarya 2. İdare Mahkemesi'nin 07/06/2017 tarih ve E:2016/962, K:2017/544 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 8. ve 11. maddesi ile aynı kanuna dayanılarak çıkarılan Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliğinin 6. maddesi ile Ek-1/h-(3) maddelerini ihlal ettiğinden bahisle aynı Kanunun 20/(b) maddesi uyarınca 98.196,00-TL para cezası uygulanmasına ilişkin ... tarih ve ... sayılı işleminin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Sakarya 2. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacıya ait tesiste yapılan denetimde emisyon ölçümlerinin Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliği Kontrol Yönetmeliğinin 6. maddesi ve Ek-1/h-(3) maddelerinde belirtilen değerlerden çok yüksek olduğu...

Hava, insan sağlığı ve canlı yaşamı için önemli etkenlerden biridir. Temiz hava, kaliteli yaşam sunar. Bu nedenle, havanın temiz tutulması önemlidir. Hava kirliliği, bir çevre kirliliğidir. Havanın kirletilmemesi için havaya salınan gazlar belirli ölçüm ve standartlara bağlanmıştır. Bu değerlerin aşılması hava kirliliğine yol açacağı için idari para cezası kesilmesini gerektirir. Olayda da tesiste havaya salınan gazların emisyon değerleri, mevzuatta belirlenen değerleri aştığı için idari para cezası yaptırımına bağlanmıştır. Bu nedenle, söz konusu idari para cezası mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

5.4.2. Faaliyet Durdurma Yaptırımı İle İlgili Kararların İncelenmesi

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, İstanbul 11. İdare Mahkemesi'nin 14/11/2019 tarih ve E:2018/2289, K:2019/2064 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... adresindeki işyerinde yapılan denetim ve düzenlenen denetleme tutanağı sonrasında, ... Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden alınmış Geçici Faaliyet Belgesi/ Çevre İzin Belgesi olmadığından bahisle 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 15. maddesine istinaden geçici olarak faaliyetten men edilmesine ilişkin ... Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nün ... tarih ve ... sayılı idari yaptırım kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, İstanbul 11. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacıya ait işletmenin izinsiz/lisanssız olarak faaliyet gösterdiği, havalandırma sisteminin bulunmadığı, tesisin işletmesinden kaynaklanan atıkların ne şekilde berteraf edildiğinin belli olmadığı sabit olduğu...

Görüldüğü gibi, izinsiz/lisanssız olarak faaliyet gösteren işletmenin faaliyeti durdurulmuştur. Çünkü, söz konusu işletme çevre için risk teşkil etmektedir. Bu nedenle, faaliyet durdurma yaptırım kararı mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Trabzon İdare Mahkemesi'nin 24/11/2016 tarih ve E:2015/1775, K:2016/1642 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, davacı şirkete ait Kalker Ocağı projesi hakkında ilgili kurumların olumsuz görüşleri ve Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'nün yazısı doğrultusunda 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 15. maddesi uyarınca faaliyetinin durdurulmasına ilişkin ... tarih ve ... sayılı işleminin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Trabzon İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacı şirket tarafından işletilen kalker ocağının faaliyetinin devamı halinde su ihtiyacını karşılayan ve alternatifi olmayan su kaynaklarında azalma olacağı, zamanla kaynak sularının kuruyacağı, çevre ve insan sağlığı açısından tehlike arz ettiğinin açık olduğu...

Faaliyet durdurma yaptırımı, çevre ve insan sağlığı için çok önemli bir araçtır. Bu yaptırım sayesinde, çevre ve insan sağlığına zarar veren faaliyetler durdurulur ve böylece zararın devamı engellenmiş olur. Olayda da kalker ocağı faaliyetinin su kaynaklarına zarar verdiği tespit edilmiştir. Bu zararın devamını engellemek için söz konusu faaliyet durdurulmuştur. Bu nedenle, faaliyet durdurma yaptırım kararı mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan son karar, İstanbul 12. İdare Mahkemesi'nin 17/01/2018 tarih ve E:2017/1181, K:2018/49 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... adresinde faaliyet gösteren davacı şirkete ait beton santralinde, 2872 sayılı Kanuna aykırı hareket edildiğinden bahisle ... tarihinde bildirilen ... İl Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nün ... sayılı süresiz olarak faaliyetinin durdurulmasına ilişkin işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, İstanbul 12. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davalı idare tarafından mahallinde yapılan denetimde davacı şirketin Çevre Kanunu'nun 15. Maddesi ve Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği'nin 17. Maddesi gereğince yükümlülüklerini yerine getirmediğinin tespit edildiği...

Söz konusu olayda, davacıya ait beton santrali hakkında Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği'nin 17. Maddesi uyarınca çevre izni belgesi alınmamıştır. Bu nedenle, işletmenin faaliyeti durdurulmuştur.

5.4.3. Eski Hale Getirme Yaptırımı İle İlgili Kararların İncelenmesi

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Adana 1. İdare Mahkemesi'nin 03/07/2015 tarih ve E:2015/134, K:2015/1470 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9/c-e maddesi ve 5491 sayılı Kanun'un 14 ve 20/k maddesine istinaden davalı idarenin 24.12.2014 tarih ve 268953 sayılı eski hale getirme uyarısına ilişkin işleminin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Adana 1. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın reddine karar verilmiştir:

... İli, ... İlçesi, ... Köyü sınırları dahilinde bulunan sulak alan niteliğindeki alanın doğal yapısını ve ekolojik dengesini, çeşitli yaş gruplarında narenciye ve zeytin ağaçları dikmek, arazi içerisinde kanallar açmak ve bina, depo vb. yapılar inşa etmek suretiyle tahrip ettiği sabit olan davacı hakkında tesis edilen dava konusu işlemde hukuka aykırılık bulunmadığı...

Eski hale getirme, çevre için çok önemli bir yaptırım aracıdır. Çevrenin bozulmasından sonra eski hale getirilmesi hem çok zor hem de çok maliyetlidir. Bu maliyete çevrenin bozulmasına sebep olan katlanmalı ve çevre mümkün olduğu kadar eski haline döndürülmelidir. Bu nedenle, bir yaptırım olarak çevrenin tahribatına yol açan kişiye, çevreyi eski haline getirme görevi yüklenir. Bunu yapmaması halinde bu kamu tarafından yapılır ama maliyeti söz konusu kişiye yansıtılır. Olayda da, sulak alanın doğal yapısı davacı tarafından bozulduğu için söz konusu yerin eski hale getirilmesi istenmiştir. Bu nedenle, eski hale getirme yaptırım kararı mahkeme tarafından hukuka uygun bulunmuştur.

Örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 29/12/2017 tarih ve E:2017/286, K:2017/3598 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ÇED alanı dışında yapılan faaliyetin sonlandırılarak 6 ay içerisinde alanın eski hale getirilmesi yönünde idari tedbir uygulanmasına ilişkin ... tarih ve ... sayılı ... Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü işleminin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Ankara 5. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın reddine karar verilmiştir:

Davacı şirketin mevcut ÇED alanının dışında faaliyette bulunarak ÇED sürecinde verdiği taahhünameye aykırı davrandığı hususunun idarece yapılan denetim sonucu düzenlenen ve tesis yetkilisi tarafından da imzalanan tutanak ve ekindeki belgeler ile sabit olduğu...

Görüldüğü gibi, çevresel etki değerlendirmesi sürecinde verilen taahhünameye aykırı davranıldığı için çevresel tahribat oluşmuştur. Bu nedenle, çevreyi eski haline getirme sorumluluğu da proje sahibine aittir.

Örnek olarak incelenecek olan son karar, Bursa 3. İdare Mahkemesi'nin 28/12/2010 tarih ve E:2010/760, K:2010/1167 sayılı kararındır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesi, ... Köyü, ... Girişinde faaliyet gösteren davacı şirkete faaliyetin durdurularak sahanın eski hale getirilmesine ilişkin ... gün ve ... sayılı işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Bursa 3. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın reddine karar verilmiştir:

... Gölü tampon bölge sınırları içinde tesisleşmenin yasak olduğu dikkate alındığında, dava konusu edilen taşınmazda yapılan dekoratif ve suni taş imalatının ... Gölü Yönetim Planının 3. maddesine aykırı olduğu sonucuna varıldığı...

Sulak alanlar, ekolojik yaşam için önem arz eden yerlerdir. Bu nedenle, söz konusu alanların özel olarak korunmaları gerekir. Sulak alanlarda yapılaşma yasağı bulunduğu için dava konusu olayda, dekoratif ve suni taş imalatı yapılan alanın eski haline getirilmesine karar verilmiştir.

5.5. Çevre Vergilerine Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi

Çevre vergilerine dair idari yargı kararları aşağıda ayrıntılı olarak incelenip değerlendirilmiştir. Fakat, 01/01/2019 tarihi itibarıyla uygulamaya giren plastik poşet bedeli yeni bir uygulama olduğu için 2020 yılı itibarıyla bu vergiye dair yargısal bir uyuşmazlık bulunamamıştır.

Ayrıca, 7194 sayılı “Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile hukuk sistemimize giren konaklama vergisinin yürürlük tarihi önce 01/04/2020 olarak belirlenmişken, daha sonra çıkan 25/03/2020 tarih ve 7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 51 nci maddesiyle konaklama vergisinin 1/4/2020 olan yürürlük tarihi,

01/01/2021 şeklinde değiştirilmiştir. Daha sonra çıkan 11/11/2020 tarih ve 7256 sayılı Kanunun 42 nci maddesiyle ise, konaklama vergisinin yürürlük tarihi 01/01/2022 şeklinde belirlenmiştir. Bu nedenle, söz konusu vergi 2022 yılında uygulanmaya başlanacağı için doğal olarak 2020 yılı itibariyle bu vergiye dair de yargısal bir uyuşmazlık bulunmamaktadır.

Son olarak, özel tüketim vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi dolaylı düzenlemeler olduğu için bu vergilere ilişkin olarak doğrudan çevre konusu ile alakalı bir idari yargı kararı bulunmamaktadır.

Çevre temizlik vergisine ilişkin olarak incelenecek olan karar, Bursa 2. Vergi Mahkemesi'nin 29/02/2016 tarih ve E:2015/80, K:2016/316 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, davacı bankanın Bursa İli, ... şubesinden dolayı davalı belediyece yapılan 2015 yılı çevre temizlik vergisi tahakkuku ile bu tahakkukun dayanağı ... Belediye Meclisi'nin 01.02.2005 tarih ve 2005/22 sayılı kararı ile belirlenen tarifenin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Bursa 2. Vergi Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemlerin iptaline karar verilmiştir:

Bakanlar Kurulunun bina gruplarını tespiti yetkili olduğu, bina gruplarının tespitine ilişkin Bakanlar Kurulu uyarınca da 1,2,3,4.sıradakiler hariç ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyetler için kullanılan binalar ile bunların dışında kalan faaliyetlere mahsus binaların personel sayısına göre çevre temizlik vergisine tabi tutulacağı, anılan düzenlemelerden bankaların personel sayısına göre yani 5.grupta vergilendirileceğinin anlaşıldığı, ancak dava konusu ... Belediye Meclisi'nin 01.02.2005 tarih ve 2005/22 sayılı kararı ile belirlenen tarifiede bankaların 2.grupta vergilendirildiği görülerek dava konusu meclis kararı ile belirlenen tarifenin hukuka uygun olmadığı...

Çevre temizlik vergisi Kanunda yer alan tarife göre hesaplanır. Tarifiede yer alan bina gruplarını belirlemeye Cumhurbaşkanı (söz konusu olay tarihinde Bakanlar Kurulu) yetkilidir. Belediye meclisleri ise, bulundukları mahallin sosyal ve ekonomik farklılıkları ile büyüklüklerini de dikkate alarak binaların hangi dereceye gireceğini tespit etmeye yetkilidir. Bu nedenle, söz konusu olayda Belediye Meclisi yetkisini aştığı için Mahkeme tarafından iptal kararı verilmiştir.

Katı atık bedeline ilişkin olarak incelenecek olan karar, İzmir 4. İdare Mahkemesi'nin 24/03/2016 tarih ve E:2015/229, K:2016/480 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... Belediye Meclisinin 11/04/2014 tarih ve 26 sayılı kararı ile yeniden belirlenen katı atık toplama ücretinin, "su tüketimi olmayan aylar için katı atık bedeli tahakkuk ettirilmemesi ancak daha

sonra ilk tüketim olan faturada (daha önce katı atık çıkmayan aylarla birlikte tamamı için) katı atık tahakkuk ettirilmesi" şeklinde uygulanmasına ilişkin işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, İzmir 4. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir:

Katı atık toplama ve bertaraf hizmeti ile atık su toplama ve arıtma hizmetinin ilgili kanunlar ile belediyelere verilmiş görevler olduğu, bu görevlerin yerine getirilmesi dolayısıyla oluşan giderlerin ise, kirleten öder ilkesi gereğince tam maliyet esasına göre bu hizmetlerden yararlanan kişilerden alınmasının öngörüldüğünün belirtildiği; uyuşmazlık konusu olayda ise davalı idarece sunulan katı atık toplama hizmetine karşılık oluşan maliyetin karşılanması amacıyla belediye meclisince belirlenen tarifenin, ikamet edilmemesi veya kullanılmaması sebebiyle evsel katı atık üretmeyen ve dolayısıyla belediyenin sunduğu katı atık toplama hizmetinden yararlanmayan mesken sahiplerinden de tahsil edilmesi şeklinde uygulandığı, katı atık üretmeyen ve dolayısıyla sunulan hizmetten yararlanmayan kişilerden bu ücretin alınması mümkün olmadığından bahisle dava konusu işlemde hukuka uyarlık bulunmadığı...

Görüldüğü gibi, kirleten öder ilkesi uyarınca katı atık bedeli, bu atıkları üretenden alınması gereken bir bedeldir. Bu nedenle, evsel katı atık üretmeyen ve dolayısıyla belediyenin sunduğu katı atık toplama hizmetinden yararlanmayan mesken sahiplerinin, çevreyi kirletmedikleri için bu bedeli ödemelerine gerek yoktur. Aksi uygulama ile bu bedel söz konusu kişilerden tahsil edilirse, hukuka aykırı bir durum ortaya çıkar. Mahkeme kirleten öder ilkesinden hareket etmiştir. Çünkü, söz konusu mevzuat hükümlerine göre, evsel katı atık hizmetleri için ücretlendirme yapılırken tam maliyet ve kirleten öder esasları kullanılacaktır.

Atık su bedeline ilişkin olarak ise idari yargı yerlerince; atık su bedelinin özel hukuk hükümlerine tabi olan abonelik sözleşmesinden kaynaklandığı, söz konusu ücretin iptali isteminden kaynaklanan uyuşmazlığın görüm ve çözümünün adli yargı mercilerine ait olduğu gerekçesi ile görev ret kararları verilmektedir. (Danıştay 14. Dairesi'nin 06/02/2018 tarih ve E:2015/7197, K:2018/394 sayılı kararı). Bu nedenle, atık su bedelinin esasına dair idari yargı kararı bulunmamaktadır.

5.6. Çevre Davalarına Dair İdari Yargı Kararlarının İncelenmesi

Çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi konular genel olarak çevre hakkını ilgilendiren idari işlemlerdir. Çevre hakkı aynı zamanda herkes için bir ödev teşkil etmektedir. Yani, çevreyi korumak ve geliştirmek herkesin sorumluluğundadır. Bu kapsamda, aslında idarenin çevrenin aleyhine olan karar ve işlemlerine karşı dava açmak, herkesin ödevidir.

Çevre hakkı, hakkın kullanımı, ondan yararlanmayı, hakkı talep etmeyi, gerekli idari yollara ve yasal yollara başvurabilmeyi ve kamuoyu oluşturabilmeyi de içerir. Buna göre çevre hakkı kapsamında, çevresel konularda herkesin bilgi edinme, katılım ve başvuru hakkı vardır (Alica, 2018; 173).

İdari işlemin yetki, şekil, sebep, konu ve maksat olmak üzere 5 adet unsuru vardır. Bunlardan amaç unsuru, kamu yararadır. Yani tüm idari işlemlerde olduğu gibi çevresel konulardaki idari işlemlerde de amaç kamu yararını sağlamak olmalıdır. Bu kapsamda, çevre hakkı ile ilgili olarak çevresel konularda tesis edilen idari işlemler, bireyselden ziyade toplumsal menfaati ihlal ettiği için bu konularda, “Halk Davası” kabul edilebilir ve herkes dava açabilir. Fakat, pozitif hukukta buna dair bir düzenleme yoktur.

Çevre ile ilgili idari işlemlere genel olarak baro, dernek, zilyet, malik, meslek odası, birey, belediye meclis üyesi gibi aktörler dava açabilmektedir. Bunların dava açma ehliyetine çevre hakkı çerçevesinde mahkemelerin nasıl baktığı aşağıda incelenmektedir.

5.6.1. Baroların Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Barolar, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. 1982 Anayasasının 135. maddesindeki tanıma göre de kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu ve üst kuruluşu, “belli bir mesleğe mensup olanların, müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre, yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.”

Türkiye’deki kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına örnek olarak, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türk Tabipler Birliği, Türkiye Barolar Birliği verilebilir (Avşarbey ve Dilekci, 2014; 329). Barolar, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmak konusunda yasal olarak yetkili kılınan; avukatlık mesleğinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve avukat haklarının korunması için çalışan kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. Genel olarak önemli çevresel konularda barolar dava açmaktadır.

Çevresel konularda açılan davalarda baroların ehliyetli olduğunun kabulü gerekir. Fakat, genel olarak baroların çevre konularında idari yargıda açtıkları davalarda, mahkemeler tarafından, ehliyetli olmadıklarına karar verilmektedir.

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 06/05/2019 tarih ve E:2018/954, K:2019/2148 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Baro tarafından, ... Nükleer santrali için ... Elektrik Üretim Anonim Şirketine ... tarih ve ... sayılı işlemle güncelleştirilmiş yer raporunun (lisansının) verilmesi üzerine anılan işlemin iptali istemiyle dava açıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu davada, ilk derece mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

... Baro Başkanlığının dava konusu işlemin iptalini istemede meşru, kişisel ve güncel bir menfaatinin bulunmadığı...

Dava konusu olayda, nükleer santral ile ilgili olarak yapılan işlemin, baronun menfaatini etkilemeyeceği kabul edilmiş ve baronun dava açamayacağına karar verilmiştir.

Oysa ki, nükleer güç santrallerinin çevreye olan etkisi, sadece projenin yapılacağı bölgeyle sınırlı olmayıp; başka nitelikteki projelere göre daha geniş bir alanı kapsaması nedeniyle herkesin dava konusu işlemle menfaat ilgisi bulunmaktadır. Bu nedenle, çevre hakkı ve ödevi kapsamında söz konusu işleme karşı herkes dava açabileceği gibi baro da dava açabilir. Hatta, nükleer santralin çevreye olan etkisinin büyüklüğü düşünüldüğünde ve bu tür davalar kamu yararını ilgilendirdiğinden, “Halk Davası” olarak görülebilir ve herkesin dava açma hakkının bulunduğu kabul edilebilir.

Örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Danıştay 10. Dairesi'nin 09/12/2020 tarih ve E:2020/5425, K:2020/6025 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Davacı Baro tarafından, ... tarih ve ... sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ... İli, ... İlçesinde bulunan ve sınırları karara ekli haritada gösterilen alanın 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu'nun 4/Ç maddesi gereğince ... Tarım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi ... Özel Endüstri Bölgesi olarak ilan edilmesine ilişkin ... tarih ve ... sayılı Cumhurbaşkanı kararının iptali ve yürütülmesinin durdurulması istenilmektedir.

Söz konusu davada, Danıştay 10. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

Davacı ... Barosu, kamu kurumu niteliğindeki bir meslek kuruluşudur. Anayasanın kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını düzenleyen 135. maddesinde; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kurulan kamu tüzelkişilikleri olduğu ve kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamayacakları düzenlenmiştir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının genel nitelikteki düzenleyici işlemlere karşı, kural olarak, sadece kuruluş kanunlarında gösterilen amaçları doğrultusunda dava açma ehliyeti bulunmaktadır.

Diğer taraftan, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 4667 sayılı Kanun ile değişik 76. maddesinin birinci fıkrasında, Barolar, avukatlık mesleğini geliştirmek, meslek mensuplarının birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamak; meslek düzenini, ahlakını, saygınlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunmak ve korumak, avukatların ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm çalışmaları yürüten, tüzel kişiliği bulunan, çalışmalarını demokratik ilkelere göre sürdüren kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olarak tanımlanmış; yine aynı Kanun'un Baro Yönetim Kurulunun görevlerinin sayıldığı 95. maddesinin 2 fıkrasının 21. bendinde de, yönetim kurulunun, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmakla görevli olduğu belirtilmiş, bununla birlikte, Anayasanın 135. maddesine paralel biçimde anılan Kanun'un 76. maddesinin ikinci fıkrasında "Barolar, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar." kuralına, 111. maddesinin birinci fıkrasında da "Türkiye Barolar Birliği, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamaz." kuralına yer verilmiştir.

Yukarıda verilen mevzuat hükümlerinin birlikte değerlendirilmesinden, dava konusu Cumhurbaşkanı kararının avukatlık mesleği ile ilgili herhangi bir düzenleme getirmediği, 1136 sayılı Kanun'un 76. ve 95. maddelerinde barolara verilen "hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmak" görevinin ise barolara avukatlık mesleği ile ilgili olmayan konularda tek başına dava açma imkanı vermediği dikkate alındığında, davacı Mersin Barosunun dava konusu Cumhurbaşkanı kararına karşı dava açma ehliyetinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Örnek olarak incelenecek olan son karar, Danıştay 14. Dairesi'nin 14/12/2017 tarih ve E:2017/1294, K:2017/7054 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, ... İlçesi, ... Mahallesi, ... pafta, ... parselde bulunan taşınmaza yapılması planlanan Zeytin İşleme ve Zeytinyağı Üretim Tesisi projesi ile ilgili olarak ... Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nce verilen "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararının iptali amacıyla açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 14. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 2. maddesinin 1/a bendinde; iptal davaları "idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan davalar" olarak tanımlanmakta; yargı kararlarında "menfaat" kavramının davacı ile iptalini istediği idari işlem arasındaki bağı, ilgiyi ifade ettiği belirtilmekte ve idari işlem ile dava açan kişi arasında meşru, güncel ve ciddi bir ilişki söz konusu ise, davada menfaat bağının bulunduğu kabul edilmekte; bunun dışında ayrıca sübjektif bir hakkın ihlâl edilmesi koşulu aranmamaktadır.

Dolayısıyla, iptal davasının gerek anılan maddede, gerekse içtihat ve doktrinde belirlenen hukuki nitelikleri gözönüne alındığında, idare hukuku alanında tek taraflı irade açıklamasıyla kesin ve yürütülmesi zorunlu nitelikte tesis edilen idari işlemlerin, bu idari işlemle meşru, kişisel ve güncel

bir menfaat ilgisi kurabilenler tarafından iptal davasına konu edilebileceğinin kabulü, idarenin işlemleriyle istikrarsızlığa neden olmaması ve işleyişinin olumsuz etkilenmemesi için zorunlu bulunmaktadır.

Anayasanın kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını düzenleyen 135. maddesinde; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kurulan kamu tüzelkişilikleri olduğu, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamayacakları düzenlenmiştir. 1136 sayılı Avukatlık Kanununun baroların kuruluş ve niteliklerini düzenleyen 76. maddesinin birinci fıkrasında baroların; avukatlık mesleğini geliştirmek, meslek mensuplarının birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamak; meslek düzenini, ahlakını, saygınlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunmak ve korumak, avukatların ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm çalışmaları yürüten, tüzel kişiliği bulunan, çalışmalarını demokratik ilkelere göre sürdüren kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları olduğu; Baro Yönetim Kurulu'nun görevlerinin sayıldığı 95. maddesinde ise, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmakla görevli olduğu hükmüne yer verilmiştir.

Baroların hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmak konusunda yasal olarak yetkili kılındığı konusunda duraksama bulunmamakla birlikte, Baroların hukukun üstünlüğünü savunma görevinin avukatlık mesleğinin geliştirilmesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğinden, Baronun avukatlık mesleğini ilgilendirmeyen ve avukatların ortak menfaatlerini koruma amacı dışında kalan işlemleri dava konusu etmesi durumunda, bu davaların subjektif ehliyet koşulunun bulunmaması nedeniyle reddedileceği tabiidir.

Her ne kadar; Danıştay kararlarında, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını ilgilendiren konularda dava açma ehliyeti geniş yorumlanarak, özellikle yörede ikamet eden vatandaşların da dava açma ehliyetlerinin bulunduğu kabul edildiği görülmekte ise de, çevreyi geliştirmeyi, çevre sağlığını korumayı, çevre kirliliğini önlemeyi Devlete bir ödev olarak veren, ayrıca herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirten Anayasa'nın 56. maddesine dayanılarak, yaşadığı çevre ile ilgili işlemler nedeniyle, Anayasal hakkı ihlal edilen kişilerce açılan söz konusu davaların, bu dava için emsal oluşturmayacağı açıktır. Ayrıca, odalar gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, kendi görev alanlarını ilgilendiren, bu bağlamda çevre, imar planı gibi konularda dava açma ehliyetine sahip olmaları, kuruluş kanunlarında yer alan ve görev alanları ile ilgili konularda dava açmalarına olanak veren düzenlemelere dayanmakta olup, Barolar ile ilgili mevzuatta benzer bir düzenleme bulunmadığından, söz konusu meslek kuruluşları tarafından açılan davaların da, bu davaya örnek teşkil etmesi hukuken olanaklı görülmemiştir.

Bu durumda; baroların yukarıda yer verilen kuruluş amaçları dikkate alındığında; davacılar ... Barosu Başkanlığının dava konusu işlemle meşru, kişisel ve güncel bir menfaat ilişkisinin bulunmadığı anlaşıldığından, davacılar ... Barosu Başkanlığı yönünden davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerekmektedir...

Barolar, hukukun üstünlüğünü savunan ve hukuk devleti ilkesine işlerlik kazandıran kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. Kaldı ki, çevre hakkı ve ödevi kapsamında, çevresel idari işlemlere karşı herkes dava açabilmelidir. Bu nedenle, çevresel idari işlemlerle ilgili davalar kamu yararını ilgilendirdiğinden “Halk Davası” olarak görülmeli ve herkes gibi baroların da dava açma hakkının bulunduğu kabul edilmelidir.

5.6.2. Derneklerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Dernek, tüzel kişiliğe sahip, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, kar gütmeye amacı olmadan, kanunlarla yasaklanmamış bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelinerek kurulmuş olunan bir kişi topluluğudur (Akkaya, 2019; 3). Her derneğin bir kuruluş amacı vardır. Çevre derneklerinin kuruluş amacı, çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Derneklerin açtığı davalarda örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Mersin 1. İdare Mahkemesi'nin 18/11/2016 tarih ve E:2016/319, K:2016/1635 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

... Çevre ve Doğa Derneği tarafından, ... İli, ... İlçesi, ... Mahallesi mevkiinde yapımı planlanan nükleer santralin yeri olarak belirlenen bölgenin 1. derece doğal sit alanı ve tabiatı koruma alanı olarak ilan edilmesi isteminin reddine ilişkin ... tarih ve ... sayılı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü işleminin iptali istemiyle dava açıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu davada, Mersin 1. İdare Mahkemesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

Davacının, dava konusu yerin bulunduğu yörede ikamet etmemesi ve o yörede taşınmazlarının bulunmaması nedeniyle dava konusu işlemle ilgili güncel ve meşru menfaatlerinin ihlal edildiğinden söz edilemeyeceği...

Fakat, söz konusu karar, Konya Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi'nin 30/11/2017 tarih ve E:2017/1829, K:2017/2034 sayılı kararı ile bozulmuş ve davacı derneğin ehliyetli olduğundan dolayı dava açabileceğine karar verilmiştir.

Derneklerin açtığı davalarda örnek olarak incelenecek olan ikinci karar, Danıştay 6. Dairesi'nin 02/03/2020 tarih ve E:2020/2462, K:2020/2923 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

... .. Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilan edilen alan kapsamındaki muhtelif taşınmazların acele kamulaştırılmasına dair ... tarihli, ... sayılı Cumhurbaşkanı kararının iptali istenilmektedir.

Söz konusu davada, Danıştay 6. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

2577 sayılı Yasanın 2. maddesinde yer alan ve iptal davasının subjektif ehliyet koşulu olan "menfaat ihlali" kavramı doktrin ve içtihatlarla dava konusu işlemle davacı arasında kurulan kişisel, meşru, güncel bir menfaat ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Sözü edilen menfaat ilişkisinin varlığı ve sınırları her olayda yargı yerince uyumsuzluğun niteliğine göre belirlenmektedir. Dava konusu işlemin ancak bu işlemle meşru, kişisel ve güncel bir menfaat ilişkisi kurulabilenler tarafından iptal davasına konu edilebileceği açıktır.

Yukarıda yer verilen mevzuat hükümlerinin birlikte değerlendirilmesinden, subjektif bir işlem olduğu tartışmasız olan acele kamulaştırma işleminin iptali istemiyle dava açılabilmesi için taşınmaz ile davacı arasında kişisel bir menfaat ilişkisinin kurulması gerekmekte olup, acele kamulaştırmaya konu taşınmazın maliki olmaksızın kent ve çevre haklarının korunması temel iddiasına dayalı olarak dava açılmayacağı açıktır.

... Derneği Tüzüğü'nün 2. maddesinde, Derneğin Anayasanın 56. maddesinde tanımlanan sağlıklı çevrede yaşama hakkının, doğal ve kültürel değerlerin korunmasının ... sağlanması amacıyla hukuki yollara başvurmak ... amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Davacılar ... Derneği yönünden yapılan değerlendirmede, derneklerin üyelerinin ve temsil ettikleri kişilerin ortak çıkarlarını korumak ve dayanışmalarını sağlamak üzere kurulan özel hukuk tüzel kişisi olması dolayısıyla faaliyet alanları kendilerince hazırlanan tüzüklerle belirlendiğinden, dernek tüzel kişiliğinin hak ve menfaatlerini ilgilendiren konularda iptal davası açabilecekleri kabul edilmekle birlikte, bu kapsamı aşan konularda sırf tüzüğünde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının, doğal ve kültürel değerlerin korunmasının sağlanmasına yönelik hüküm bulunduğundan bahisle, dava ehliyetinin mevcut olduğunun kabulüne hukuken olanak bulunmamaktadır.

Zira, subjektif bir işlem olduğu tartışmasız olan ve mülkiyet bağı ile ilişkili bulunan kamulaştırma işlemine karşı dava açılabilmesi için kamulaştırmaya konu taşınmaz ile davacı arasında mülkiyet hukukuna dayalı bir menfaat ilişkisinin kurulması gerekmektedir.

Bu durumda, uyumsuzluğa konu işlem, davacı Derneğin doğrudan doğruya hak ve çıkarlarını etkilemediğinden ve Dernek Tüzüğü'nün de derneğe böyle bir hak tanıyamayacağı değerlendirildiğinde; davacı Derneğin dava konusu acele kamulaştırmaya ilişkin kararın iptalini istemekte hukuken korunması gereken bir menfaatinin bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.

Derneklerin açtığı davalarda örnek olarak incelenecek olan son karar, Danıştay 6. Dairesi'nin 19/12/2018 tarih ve E:2018/537, K:2018/10421 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca ... tarihinde onaylanan "EÜAŞ ... Termik Santraline" ilişkin ... İli, 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı değişikliği ile dayanağı ... Alt Bölgesi ... Havzası 1/100.000 ölçekli revizyon çevre düzeni planı değişikliğinin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 6. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin Hukuk Devleti olduğu belirtilmektedir. Hukuk Devletinin ögesi olan idarece tesis edilen işlemlerin hukuka uygunluğu ve sonuçta idarenin hukuka bağlılığının yargısal denetimi iptal davaları yoluyla sağlanır. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 08.06.2000 tarihli, 4577 sayılı Kanunla değişik 2. maddesinde belirtildiği üzere, idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan davalar iptal davası olarak tanımlanmıştır.

İdari işlemlerin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetimini amaçlayan iptal davasının görüşülebilmesinin ön koşullardan biri olan "dava açma ehliyeti", her idari işleme karşı herkes tarafından iptal davası açılmasının idare ile işlemlerinde istikrarsızlığa neden olmaması ve idarenin işleyişinin bu yüzden olumsuz etkilenmemesi için, dava konusu edilecek işlem ile dava açacak kişi arasında belli ölçütler içinde menfaat ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Her olay ve davada, idari işlem ile dava açacak kişi arasında öngörülen subjektif ehliyet koşulu olarak menfaat ihlalinin kişisel, meşru ve güncel bir menfaat olması ölçütleri ekseninde yargı mercilerince değerlendirilerek takdir edilecektir.

Olayda, ... davada dava açma ehliyetini sağlayan menfaat ihlalinin incelenmesi gerekmektedir. Bu durumda faaliyet konusu itibariyle şehirleşme ve imarla ilgisi bulunup bulunmadığı ara kararlarına cevap vermemeleri nedeniyle belirlenemeyen davacı derneklerin çevre düzeni planı değişikliği yapılmasına ilişkin işleme karşı dava açmakta menfaatleri bulunduğu saptamasının da davacı derneklerin isimlerinden yola çıkılarak yapılmasına hukuken olanak bulunmadığından, davacılar ... Hukuk Derneği ile ... Çevre Derneğinin dava açma ehliyetlerinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Buna göre, idari yargı yerlerince, derneklerle ilgili olarak öncelikle derneğin kuruluş amacına bakılmakta ve duruma göre ehliyetle ilgili olarak karar verilmektedir. Fakat, yukarıda barolar ile ilgili olarak yapılan açıklamalar, derneklerle ilgili olarak bu konuda da geçerli olmalıdır.

5.6.3. Zilyetlerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Zilyet, bir eşyayı elinde tutan, bulunduran ve onu kullanıp; eşya üzerinde fiili hakimiyet kuran kişidir. Zilyetlik, hak sahipliğinden ziyade, fiili durumu anlatır (Özlük, 2019; 154). İdari yargıda, bir eşyaya zilyet olan kişiler de dava açmaktadırlar. Bunların açtığı davalarla ilgili bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

Örnek olarak incelenecek olan karar, Konya Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi'nin 24/12/2019 tarih ve E:2019/2052, K:2019/2271 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... Mevki, ... bölme numaralı orman vasfındaki taşınmazların ... isimli şahsa ağaçlandırma amaçlı kiralınmasına ilişkin işlemin iptaline karar verilmesi istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Konya Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

Kıralanmak istenilen alanla ilgili olarak davacının zilyetlik iddiasının bulunması, aynı hak iddiası ile devam eden başvuru ve davaların bulunması nedeniyle davacının zilyetlik iddiasında bulunduğu yerin üçüncü kişilere kiralınmasına ilişkin işlemin iptalini istemede hukuken korunacak güncel, meşru menfaati bulunduğu sonuç ve kanaatine varılmıştır.

Örnek olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay 14. Dairesi'nin 13/05/2015 tarih ve E:2014/4384, K:2015/3828 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava; ... İli, ... İlçesi, Yaka ..., ... ada, ... parsel sayılı taşınmazın 1. derece doğal sit alanı olarak belirlenmesine ilişkin ... günlü, ... sayılı ... 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 14. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinde; Türkiye Cumhuriyetinin Hukuk Devleti olduğu belirtilmektedir. Hukuk Devletinin ögesi olan idarece tesis edilen işlemlerin hukuka uygunluğu ve sonuçta idarenin hukuka bağlılığının yargısal denetimi iptal davaları yoluyla olur. İdari işlemlerin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetimini amaçlayan iptal davasının görüşülebilmesi için ön koşullardan olan "dava açma ehliyeti" iptal davasına konu kararın niteliğine göre idari yargı yerince değerlendirilmektedir.

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde, iptal davaları; "idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan davalar" olarak tanımlanmakta; yargı kararlarında "menfaat" kavramının davacı ile iptalini istediği idari işlem arasındaki bağı, ilgiyi ifade ettiği belirtilmekte ve idari işlem ile dava açan kişi arasında meşru, güncel ve ciddi bir ilişki söz konusu ise, davada menfaat bağının bulunduğu kabul edilmekte; bunun dışında ayrıca subjektif bir hakkın ihlâl edilmesi koşulu aranmamaktadır.

Dolayısıyla, iptal davasının gerek anılan maddede, gerekse içtihat ve doktrinde belirlenen hukuki nitelikleri göz önüne alındığında, idare hukuku alanında tek taraflı irade açıklamasıyla kesin ve yürütülmesi zorunlu nitelikte tesis edilen idari işlemlerin, bu idari işlemle meşru, kişisel ve güncel bir menfaat ilgisi kurabilenler tarafından iptal davasına konu edilebileceğinin kabulü zorunlu bulunmaktadır.

Dosyanın incelenmesinden; ... İli, ... İlçesi, ... Köyü, ... ada, ... parsel sayılı taşınmazın ... 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun dava konusu ... günlü, ... sayılı kararı ile 1. derece doğal sit alanı olarak belirlendiği, anılan taşınmazda zilyet olan davacının, 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkartılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun kapsamında 2/B alanlarında bulunduğunu belirterek başvuru bedelini yatırmak suretiyle taşınmazı satın alma talebinde bulunduğu, ancak; bu talebin işleme konu taşınmazın dava konusu işlemle 1. derece doğal sit alanı olarak tescil edilmesi nedeniyle satışının mümkün olmadığı gerekçesiyle ... Milli Emlak Dairesi Başkanlığının ... gün ve ... sayılı işlemiyle reddedildiği, bunun üzerine taşınmazın 1. derece doğal sit alanı olarak belirlenmesine ilişkin Koruma Bölge Kurulu kararının iptali istemiyle bakılmakta olan davanın açıldığı anlaşılmaktadır.

Dava konusu olayda; uyuşmazlığa konu taşınmazda zilyet olan davacının; 6292 sayılı Kanun kapsamında hak sahibi sayılarak 2/B alanında kalan söz konusu taşınmazın mülkiyetini elde etmek amacıyla başvuru yaptığı, başvurusunun taşınmazın 1. derece doğal sit alanı olarak belirlendiği gerekçesiyle reddedildiği dikkate alındığında, taşınmazın sit alanı olarak belirlenmesine ilişkin dava konusu Koruma Bölge Kurulu kararının davacının mülkiyet hakkını sınırlandırıcı nitelikte olduğu dolayısıyla iptali istemiyle dava açmakta güncel, meşru ve kişisel menfaatinin bulunduğu açıktır.

Bu kararlara göre, zilyet olan kişilerin idari yargıda çevre ile ilgili davaları açmakta, zilyet oldukları eşya ile ilgisi bulunduğu sürece, ehliyetli olduğu kabul edilmektedir.

5.6.4. Maliklerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Malik, sahip olduğu şey üzerinde kullanma, yararlanma ve tasarruf etme yetkilerine haiz olan kişidir. Eşya üzerinde mülkiyet hakkına sahip olan kişiye malik denir (Uzun, 2009; 292). İdari yargıda genel olarak, çevresel işlemlerden taşınmazları etkilenen maliklerin taşınmazının bulunduğu alandaki çevresel işlemlere dava açmada ehliyetli olduklarına karar verilmektedir.

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Danıştay 8. Dairesi'nin 28/04/2014 tarih ve E:2013/7409, K:2014/3486 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, davalılara ait parselin yakınında yer alan ve imar planında da rekreasyon alanı olarak ayrılan belediyeye ait taşınmazın, kiraya verilmesine ilişkin meclis kararı ile bu kararın uygulanmasına ilişkin encümen kararı ve üçüncü kişi ile belediye arasında akdedilen kira kontratının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 8. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

Davacıların, uyuşmazlık konusu rekreasyon alanının plandaki amacına uygun olarak kullanılmasını isteme konusunda, dava açma ehliyetinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Örnek olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay 10. Dairesi'nin 16/09/2020 tarih ve E:2016/9200, K:2020/2979 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

... ili, ... ilçesi, ... köyünde bulunan davacının intifa hakkı sahibi olduğu 512 ve 514 parsel sayılı taşınmazların da içinde yer aldığı alanda 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu kapsamında gerçekleştirilen arazi toplulaştırması işleminin anılan taşınmazlar yönünden iptali istenilmektedir.

Söz konusu davada, Danıştay 10. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçe ile davacının ehliyetli olmadığına karar verilmiştir:

Dosyanın ve UYAP kayıtlarının incelenmesinden, dava konusu toplulaştırma işlemine karşı, toplulaştırma yapılan taşınmazların tapuda maliki olarak görülen tarafından dava açılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda dava konusu taşınmazların maliki tarafından dava açılmayarak muvafakat edilen toplulaştırma işleminin intifa hakkı sahibi tarafından iptalinin istenilmesi, malikin aleyhine olacak şekilde, Medeni Kanun hükümleri ile düzenlenen intifa hakkının kapsamının ve bu hak sahibine sağlanan hakların genişletilmesi dolayısıyla da sübjektif dava ehliyetinin mülkiyet hakkının önüne geçirilmesi sonucunu doğuracak olup, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınmış olan mülkiyet hakkının bu yolla sınırlandırılmayacağı tartışmasızdır. Davacının dava konusu taşınmazlarda mülkiyet değil, intifa hakkı sahibi olduğu ve taşınmazın maliki tarafından da söz konusu toplulaştırma işleminin iptali istemiyle dava açılmadığı göz önünde tutulduğunda, 5403 sayılı Kanun kapsamında yapılan toplulaştırma uygulamasına ilişkin işlemin iptali istemiyle malik olmayan intifa hakkı sahibi davacının dava açmasının hukuken mümkün olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Buna göre, söz konusu kararda Danıştay 10. Dairesi, davacının malik olmaması ve sadece intifa hakkı sahibi olmasından hareketle, davacının ehliyetli olmadığına karar vermiştir.

5.6.5. Meslek Odalarının Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Meslek odaları, mesleki faaliyetleri kolaylaştırmak, mesleğin menfaatlerini korumak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim

kılmak, meslek disiplini ve ahlâkını korumak ve bu maksatla kurulan tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlardır. Genel olarak idari yargıda, meslek odalarının kuruluş amacı ve konusuna bakılarak bir değerlendirme yapılmakta ve çevreyle ilgisi olan odaların, ehliyetli olduğuna karar verilmektedir.

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Danıştay 6. Dairesi'nin 16/05/2019 tarih ve E:2018/969, K:2019/4404 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesi, ... Mahallesi ve ... ilçesi, ... Mahallesi sınırları içerisinde bulunan bazı alanların "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı" ilan edilmesine ilişkin Bakanlar Kurulunun (Cumhurbaşkanının) ... tarih ve ... sayılı kararının iptali istemiyle ... Mimarlar Odası tarafından açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 6. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının idari işlemlere karşı kuruluş kanunlarında gösterilen amaçları doğrultusunda dava açma ehliyetlerinin bulunduğu anlaşıldığından, davacı odanın yasalara, kamu yararına, planlama ve şehircilik ilkelerine aykırı gördükleri işlemleri kendi kuruluş amaçları doğrultusunda dava konusu yapma ehliyetine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Örnek olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay 6. Dairesi'nin 04/02/2020 tarih ve E:2015/10196, K:2020/885 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

... ili, ... ilçesi, ... Mahallesi ve ... ilçesi, ... Mahallesi 1. Etap Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alan Sınırının onaylanmasına ilişkin ... Büyükşehir Belediye Meclisinin ... tarih ve ... sayılı kararının iptali istenilmektedir.

Söz konusu davada, Danıştay 6. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

Davalı idare, davacı Odanın subjektif dava açma ehliyeti bulunmadığı yönünde itirazda bulunmuştur. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 8/6/2000 tarihli, 4577 sayılı Kanunla değişik 2. maddesinde idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan davalar, iptal davası olarak tanımlanmaktadır. İdari işlemlerin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetimini amaçlayan iptal davasının görüşülebilmesinin ön koşullardan biri olan "dava açma ehliyeti", her idari işleme karşı herkes tarafından iptal davası açılmasının idare ile işlemlerinde istikrarsızlığa neden olmaması ve idarenin işleyişinin buna bağlı olarak olumsuz etkilenmemesi için, dava konusu edilecek işlem ile dava açacak kişi arasında belli ölçütler içinde menfaat ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Her olay ve davada, idari işlem ile dava açacak kişi arasında öngörülen subjektif ehliyet koşulu olarak menfaat ihlalinin kişisel, meşru ve güncel bir menfaat olması ölçütleri ekseninde yargı mercilerince değerlendirilerek takdir edilecektir.

Anayasanın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler arasında yer verdiği "Çevrenin korunması" hususu, hem herkes için "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını", hem de "çevreyi

geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek " ödevini tüm vatandaşlar için "hak ve ödev" olarak düzenlenmiş bulunmaktadır.

6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanununun 2.maddesinde, "...Mühendislik ve mimarlık mesleği mensuplarının, müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplinini ve ahlakını korumak için gerekli gördüğü bütün teşebbüs ve faaliyetlerde bulunmak. Meslek ve menfaatleriyle ilgili işlerde resmi makamlarla işbirliği yaparak gerekli yardımlarda ve tekliflerde bulunmak, meslekle ilgili bütün mevzuatı normları, fenni şartnameleri incelemek ve bunlar hakkındaki görüş ve düşünceleri ilgililere bildirmektir." birliğin kuruluş amaçları arasında sayılmış, 13. maddesinde; "Lüzum görülen yerlerde Birlik Umumi Heyeti kararıyla (Türk mühendis ve mimarları odaları) açılabilir." hükmüne, 14. maddesinde; "Her ihtisas şubesi yalnız bir oda açar. İhtisas ve işgal mevzuları ayrı olan mühendis ve mimarlar; ancak ihtisas veya işgal mevzularının taallük ettiği odaya kaydolunurlar." hükmüne, 19. maddesinde ise; "Odalar, bu kanunun 2 nci maddesinde belirtilen amaç için Birlik Umumi Heyetince kararlaştırılan işlerden yalnız odalarını ilgilendiren kısımlar ile görevlidirler." hükmüne yer verilmiştir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının idari işlemlere karşı kuruluş kanunlarında gösterilen amaçları doğrultusunda dava açma ehliyetleri bulunmaktadır.

Bu bağlamda esasen çevre ve kültür varlıklarının korunması, kişilerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanması için idareye başvuruda bulunulması, yargı kararlarının uygulanmasının istenilmesi kural olarak gerçek kişilerin ve amaçları doğrultusunda kurulan kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin görev ve yetki alanına girmektedir. ... Şehir Plancıları Odası; yasalara, kamu yararına, planlama ve şehircilik ilkelerine aykırı gördükleri imar planlarını kendi kuruluş amacı doğrultusunda dava konusu yapma ehliyetine sahiptir.

5.6.6. Bireylerin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, Samsun Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi'nin 14/06/2019 tarih ve E:2017/1191, K:2019/687 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... ili, ... ilçesi, ... Mahallesi ve ... Mahalle, ... Bulvarı üzerinde bulunan ve Rıhtım Alanı olarak ifade edilen bölgede deniz dolgu işlemi yapılmasını öngören, Fen İşleri Daire Başkanı tarafından tasdik edilen ... Sahil Bandı Tahkimat Projesinin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Samsun Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

İlk derece mahkemesi tarafından; davacının, sahil düzenleme projesinin (deniz dolgu) yapıldığı ... ilçesinde ikamet etmediği, bu ilçe sınırları içerisinde taşınmazlarının da bulunmadığı, bu nedenle adı geçen davacının dava konusu işlemde dolayı güncel ve meşru bir menfaatinin ihlal edildiğinden söz edilemeyeceğinden bahisle bakılan davayı açma ehliyetinin bulunmadığı gerekçesiyle bu kişi yönünden davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmiş ise de; davacının bakılan davayı, kıyıda yer alan dolgu alanında kamu yararına aykırı olarak sahil bandı tahkimat projesi yapıldığı iddiasıyla açtığı, dolayısıyla taşınmazla ilgili ileri sürdükleri iddiaların bireysel yararın ötesinde kamusal bir nitelik taşıdığı, bu nedenle dava konusu işlemin davacının menfaatini etkilediği sonucuna ulaşılmakta olup...

Görüldüğü gibi, ilk derece mahkemesi, davacının söz konusu ilçede ikamet etmediği ve taşınmazının da bulunmadığı gerekçesi ile davayı ehliyet yönünden reddetmiştir. Fakat,

istinaf incelemesi yapan Bölge İdare Mahkemesi, davanın bireysel yararın ötesinde kamusal bir nitelik taşıdığı gerekçesi ile davacıyı ehliyetli görmüştür.

Daha önce de açıklandığı gibi çevresel konularda tesis edilen idari işlemler, bireyselden ziyade toplumsal menfaati yani kamu yararını ilgilendirir. Bu nedenle, “Halk Davası” görüşü doğrultusunda herkes dava açabilir. Bölge İdare Mahkemesi kararının gerekçesi dolaylı olarak bu görüşe dayanır.

Örnek olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay 6. Dairesi’nin 28/11/2019 tarih ve E:2018/17925, K:2019/12536 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... İli, Merkez ve ... İlçeleri, ... ve ... Köyleri, ... ve ... Mevkiinde, davalı yanında müdahil tarafından yapılması planlanan "Kömür Hazırlama Tesisi" projesi ile ilgili olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğünce verilen ... günlü, ... sayılı "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Olumlu" kararının iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, Danıştay 6. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olmadığına karar verilmiştir:

Davacıların, davanın açıldığı tarih itibarıyla dava konusu proje alanı veya proje etki alanında ikamet etmedikleri gibi, bu alanlarda taşınmazlarının da bulunmadığı anlaşıldığından, dava konusu işlem ile kişisel, güncel ve meşru bir menfaatlerinin ihlal edildiğinden söz edilemeyeceğinden, bakılan davayı açma ehliyetlerinin bulunmadığı sonucuna varılmış olup...

Görüldüğü gibi, Danıştay, davacıların proje alanında - etki alanında ikamet etmemeleri veya bu alanlarda taşınmazlarının bulunmaması gerekçesi ile davacıları ehliyetli görmemiştir.

Dava açma ehliyetine bakılırken, taşınmaz veya ikamet gibi koşullar aranarak dar yorum yapılmamalı; söz konusu çevre olduğu için projenin çevresel etki alanı ve önemine bakılıp geniş yorum yapılmalıdır. Anayasa’da yer alan çevre hakkı ve ödevi kapsamında da davanın durumuna göre hemen hemen herkesin dava açma hakkı bulunduğu kabul edilmelidir.

Çevre ile ilgili olarak açılan davalarda, proje alanında ikamet etmeyen veya taşınmazı bulunmayan bireylerin dava açma ehliyetine dair farklı yargı kararları bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu kriterlere bakılmaksızın herkesin dava açma hakkının olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

5.6.7. Belediye Meclis Üyelerinin Açtığı Çevre Davalarının İncelenmesi

Belediyenin karar organı olan belediye meclisi, kanunda belirtilen şekilde üyelerden oluşur. Belediye meclis üyeleri de çevresel işlemlerle ilgili olarak dava açmaktadırlar. Bu davalara dair incelemeler aşağıda yapılmaktadır.

Örnek olarak incelenecek olan ilk karar, İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi'nin 26/01/2017 tarih ve E:2016/109, K:2017/61 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

Dava, ... Belediye Meclisi Üyesi olan davacı tarafından, semt sakini ve belediye meclis üyesi olması hasebiyle dava açmakta hukuki yararı olduğu öne sürülerek; ... İli, ... İlçesi, ... Ada, ... Parsel Yanı adresinde bulunan taşınmaza yapı ruhsatı verilmesine ilişkin olarak ... Valiliği Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından tesis edilen, ... tasdik tarihli ve ... sayılı işlemin iptali istemiyle açılmıştır.

Söz konusu davada, İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacının ehliyetli olduğuna karar verilmiştir:

Dava konusu ruhsat içeriği yapının; ... sahil şeridi üzerine yapılmakta olduğu, yapının niteliğinin yat limanı (ofis ve işyeri) olduğu, yapının inşaat alanının 2398 m2, yüksekliğin 15,5 m olacağı tespit edildiği, söz konusu tespitler çerçevesinde; yapının tüm ... ilçesi ve ötesinde ... ili halkına hizmet edecek olması, ... ilçesi halkının yararlandığı sahil şeridinde yapılması, vatandaşların seyir ve gezme alanlarına etkisinin olması gibi unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, belde halkından olan ve meclis üyesi olduğu Belediyenin yetki alanı içinde yapılan yapının ruhsatının iptalini istemekte davacının meşru ve güncel menfaatinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Söz konusu olayda, davacı, belediye meclisi üyeliği sıfatından ziyade beldede ikamet ettiği için ehliyetli görülmüştür.

Örnek olarak incelenecek olan diğer karar, Danıştay 14. Dairesi'nin 12/04/2017 tarih ve E:2017/589, K:2017/2258 sayılı kararıdır. Söz konusu kararda yer alan davaya dair bilgiler şu şekildedir:

... günlü, ... sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ... İli, ... İlçesi, ... Mahallesi sınırları içerisinde bulunan ve ekli kroki ile listede sınır ve koordinatları gösterilen alanın, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun 2. ve ek 1. maddeleri uyarınca riskli alan ilan edilmesine ilişkin ... günlü, ... sayılı Bakanlar Kurulu Kararının iptali istenilmektedir.

Söz konusu davada, Danıştay 14. Dairesi tarafından, aşağıda yer verilen gerekçeler ile davacıların ehliyetli olmadığına karar verilmiştir:

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 2. maddesinin (a) fıkrasında, idari davaların idari işlemler hakkında yetki, sebep, şekil, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılacağı belirtildikten sonra ilk inceleme konularının belirlendiği 14. maddenin 3/c bendinde dilekçenin ehliyet yönünden inceleneceği, 15. maddenin 1/b bendinde ise bu hususta kanuna aykırılık görülmesi halinde davanın reddedileceği hükme bağlanmıştır. İdari işlemlerin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetimini amaçlayan iptal davasının görüşülebilmesinin ön koşullardan birisi olan "dava açma ehliyeti", her idari işleme karşı herkes tarafından iptal davası açılmasının idare ile işlemlerinde istikrarsızlığa neden olmaması ve

idarenin işleyişinin bu yüzden olumsuz etkilenmemesi için, dava konusu edilecek işlem ile dava açacak kişi arasında belli ölçütler içinde menfaat ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Her olay ve davada, idari işlem ile dava açacak kişi arasında öngörülen subjektif ehliyet koşulu olarak menfaat ihlalinin kişisel, meşru ve güncel bir menfaat olması ölçütleri ekseninde yargı mercilerince değerlendirilerek takdir edilecektir.

Dosyanın incelenmesinden; ... İli, ... İlçesi, ... Mahallesi sınırları içerisinde bulunan ve ekli kroki ile listede sınır ve koordinatları gösterilen alanların riskli alan ilan edilmesine ilişkin ... günlü, ... sayılı Bakanlar Kurulu Kararının alındığı, bu kararın iptali istemiyle ... Belediyesi ve ... Büyükşehir Belediyesi Meclis üyeleri olan davacıların, dava konusu alanda taşınmazlarının olmadığı, Belediye Meclis Üyesi sıfatıyla, dava konusu işlemin ... İlçesinin plan bütünlüğünü bozucu nitelik taşıdığını ileri sürerek bakılmakta olan davayı açtıkları anlaşılmaktadır.

Bu durumda; dava konusu riskli alan sınırları içerisinde davacılara ait taşınmazın bulunmadığı dikkate alındığında, davacılar ile mülkiyet bağı veya hukuki ilgisi bulunmadığı açık olan taşınmazların riskli alan olarak ilan edilmesinin, davacıların meşru, kişisel ve güncel menfaatini etkilemediği... dolayısıyla belediye meclis üyelerinin riskli alan ilan edilmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının iptalini istemekte, meşru, kişisel ve güncel menfaat ilişkisinin bulunmadığı anlaşıldığından, davanın ehliyet yönünden reddi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Buna göre, idari yargıda çevresel işlemlere karşı dava açabilmek için tek başına “meclis üyesi” olmak durumu yeterli görülmemekte ve menfaat ihlali koşulu aranmaktadır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdan meydana gelen çevre; insanın her döneminde hayatını etkilemiş olan ve insanın da sürekli müdahalesine maruz kaldığı bir unsurdur. İnsan hayatında önemli bir unsur olan çevrenin önemi ancak son yıllarda anlaşılmıştır. Bu nedenle, insan yaşamı üzerinde önemli etkiler meydana getiren çevrenin korunması ve geliştirilmesi için hukuki, sosyal, kültürel, ekonomik vb. bir çok alanda düzenleme ve araçlar getirilmiş ve politikalar uygulamaya geçirilmiştir. Ancak, bu araçlar içerisinde önemli bir yer edinen araç; çevre hakkı, çevre hukuku ilkeleri, çevresel etki değerlendirmesi, idari yaptırımlar, çevre vergileri ve çevre davalarından oluşan hukuki araçtır.

Hukuk, insanın hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. İnsan, daha anne karnında bir cenin iken bile hukuk ile muhattap olmaktadır. İnsan, yaşarken hukuk ile sürekli muhattap olduğu gibi, öldükten sonra da miras hukuku adı altında hukuk ile muhattap olmaktadır. İşte, hukuk, insanın yaşamının her anını düzenleyip kurala bağladığı gibi insan ve çevre ilişkilerini de düzenlemektedir. Bu nedenle, devlet tarafından yaptırıma bağlanmış kurallardan meydana gelen hukuk kuralları, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için de bir takım düzenlemeler içermektedir. Önemi ve etkisi bakımından hukuki araçlar, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için etkili araçlardır.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen hukuki araçlardan birisi olan çevre hakkı, üçüncü kuşak bir insan hakkıdır. Bu hak, aynı zamanda çevre ile ilgili bir ödev de teşkil etmektedir. Söz konusu hak, Türkiye’de anayasal bir hak olup; bu hak kapsamında herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Çevre hakkı, idari ve yargısal başvuru hakkını da içeren ve herkesin sahip olduğu anayasal bir hak ve ödevdir. Bu kapsamda, çevre hakkına sahip olan herkes yargısal başvuru yoluyla çevrenin korunmasını talep edebilir.

Çalışmada yapılan incelemeler ışığında çevre hakkı ile ilgili olarak, bu hakkın; çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile arasında bir ilişki vardır ve bu hak; çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de çevre hakkı, pozitif

hukukta yeterli olarak düzenlenmiş olup; bunun yanında, bu hak, ayrıca, Anayasa’da da güvence altına alınmıştır. Öte yandan, idari ve yargısal başvuru hakkını da içeren ve herkesin sahip olduğu anayasal bir hak ve ödev olan çevre hakkı kapsamında, herkesin yargısal başvuru yoluyla çevrenin korunmasını talep edebilmesi gerekmekte iken; yukarıda yer verilen mahkeme kararlarının incelenmesinden görülmüştür ki, bu duruma dair Türkiye’de henüz tam anlamı ile bir içtihat oluşmamıştır. İdari yargı bazen ehliyet konusunu geniş yorumlayıp çevre konusunda herkesin dava açabileceğini kabul ederken, bazen de ehliyet konusunu dar yorumlayıp sadece çevresel işlemden menfaati ihlal edilenlerin dava açabileceğini kabul etmektedir. Halbuki, idari yargının söz konusu dar yorumu, hukuki bir çevre koruma aracı olan çevre hakkını zedelemektedir. Bunun giderilmesi için, çevre hakkına sahip olan herkesin bu hak çerçevesinde yargısal korunma isteme ve başvuru hakkına sahip olduğu yönünde içtihat oluşturulması gerekmektedir. Ancak bu durumda çevre hakkı, idari yargı kararları ile çevrenin korunması ve geliştirilmesine hizmet edebilir.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen hukuki araçlardan birisi olan çevre hukuku ilkeleri şunlardan meydana gelir: Kirleten öder, önleme, ihtiyat, sürdürülebilirlik, geliştirme ve katılma. Söz konusu her bir ilke çevre için çok önemlidir. Çünkü, bu ilkeler sayesinde çevre hukuku gelişmiş ve çevrenin korunması ile geliştirilmesi amacına hizmet etmiştir. Çalışmada yapılan incelemeler ışığında çevre hukuku ilkeleri ile ilgili olarak, bu ilkelerin; çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile arasında bir ilişki vardır ve bu ilkeler; çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Söz konusu ilkeler, Türkiye’de pozitif hukukta yansımalarını bulmaktadır. Ayrıca, idari yargı, uyuşmazlıkların çözümünde doğrudan ilkeler üzerinden değil de mevzuat üzerinden hareket ettiği için mevzuatta yer alan çevre hukuku ilkelerini dikkate almaktadır. Bu kapsamda, yukarıda yer verilen mahkeme kararlarının incelenmesinden görülmüştür ki idari yargı, mevzuatta yer alan çevre hukuku ilkelerini, çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacı kapsamında kullanmakta olup; çevre – ekonomi ikileminde daha çok çevreye ağırlık veren tercihsel bir tutum ile çevre hukuku ilkelerini kullanmaktadır.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen hukuki araçlardan birisi olan ÇED; çevre - ekonomi ikileminde denge kurmaya çalışan, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini öngörmeyi amaçlayan, bu zararları önlemeyi veya en aza indirmeyi

hedefleyen hukuki bir araçtır. ÇED aynı zamanda, çevre hukuku ilkelerinden olan önleme, katılma ve ihtiyat ilkesine de uygulamaya geçiren bir araçtır. Öte yandan, ÇED; sürdürülebilirlik, geliştirme ve kirlenen öder ilkesine de dolaylı olarak hizmet etmektedir. Buna göre, çalışmada yapılan incelemeler ışığında ÇED ile ilgili olarak, ÇED'in; çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile arasında bir ilişki vardır ve ÇED; çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. ÇED, Türkiye'de pozitif hukukta ayrıntılı ve yeterli olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, yukarıda yer verilen mahkeme kararlarının incelenmesinden görülmüştür ki idari yargı, ÇED konusunda verdiği kararlar ile ekonomiden ziyade daha çok çevre konusuna öncelik tanımaktadır. Öte yandan, her ne kadar ÇED'in, çevre - ekonomi ikilemini uzlaştırdığını söylesek de bu dengenin nerede sağlandığını belirlemenin kolay olmadığını da vurgulamak gerekir. Çünkü, bu denge göreceli bir dengedir. Bu çalışmada incelenen mahkeme kararları çerçevesinde de, idare tarafından (ÇED sürecinde yetkili olan kamu idareleri) söz konusu dengede ekonomi faktörüne önem verildiği, mahkemeler tarafından ise genel olarak çevre konusuna ağırlık verildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Mahkemeler tarafından, çevre konusuna önem verildiği için de ÇED sürecinde projenin çevresel olumsuz etkilerinin ortaya konulması ve bunun önlemine dair tedbirlerin bilimsel olarak belirtilmesi istenilmektedir.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen hukuki araçlardan birisi olan çevresel idari yaptırımlar, herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın yetkili idare tarafından re'sen uygulanan ve caydırıcılık fonksiyonu taşıyan hukuki bir araçtır. Çevresel idari yaptırımların caydırıcılık fonksiyonu sayesinde çevre korunmaktadır. Öte yandan, idari yaptırımların caydırıcılık fonksiyonu etkili olmayıp da çevresel tahribat meydana gelse bile, yine çevresel idari yaptırımlar sayesinde çevresel tahribat durdurulur ve çevrenin önceki haline getirilmesi sorumluluğu çevreyi tahrip edene yüklenir. Aynı zamanda, çevreyi tahrip edene idari para cezası da kesilir. Buna göre, çevresel idari yaptırımlar; idari para cezası, faaliyet durdurma yaptırımı ve eski hale getirme yaptırımından meydana gelmekte olup; Türkiye'de pozitif hukukta ayrıntılı ve yeterli olarak düzenlenmiştir. Buna göre, çalışmada yapılan incelemeler ışığında çevresel idari yaptırımların; çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile arasında bir ilişki vardır ve çevresel idari yaptırımlar; çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, çevresel idari yaptırımlar, kişilerin

hukuki alanına etkide bulunurlar. Bu yaptırımlar ile kişilerin özgürlükleri kısıtlanmaz belki ama mülkiyet hakları etkilenir. Bu nedenle, bu yaptırımların hukuka uygun olması gerekir. Bu hukuka uygunluk denetimi de görevli ve yetkili mahkemelerce yapılmaktadır. Buna göre, yukarıda yer verilen mahkeme kararlarının incelenmesinden görülmüştür ki idari yargı, çevresel idari yaptırımlar ile ilgili davalarda çevrenin korunmasını esas almakta ve çevresel tahribatı teşvik edip de idari yaptırımları etkisiz kılacak kararlar vermemektedir. Bu durumda, idari yargı, söz konusu davalarda verdiği kararlar ile ekonomiden ziyade daha çok çevre konusuna öncelik tanımaktadır.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen hukuki araçlardan birisi olan çevre vergileri; çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren ürünlerin üretim maliyetini artıran, tüketici tercihlerini çevre lehine etkileyen ve çevre üzerinde olumsuz etki meydana getiren kişilerin bu maliyetlere katlanmalarını sağlayan vergilerdir. Çevre vergisi, kirleten öder ilkesinin bir yansıması olan parasal bir değere karşılık gelmektedir. Buna göre, çalışmada yapılan incelemeler ışığında; Türkiye’de uygulanan dolaylı veya dolaysız çevre vergileri düzenlemelerinin yetersiz olduğu, çevre vergilerinin; sadece merkezi ve yerel yönetimlere mali fon sağlama amacı güttüğü, çevrenin geliştirilmesi amacıyla kullanılmadığı, kirleten öder ilkesine hizmet etmediği, çevreye olumsuz etkisi olan ürünlerin üretim maliyetini yeterince artırmadığı ve tüketici tercihlerini çevre lehine değiştirmedığı sonucuna varılmaktadır. Bu durumda, Türkiye’de çevre vergilerinin; çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile arasında bir ilişki yoktur ve çevre vergileri; çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmamaktadır. Öte yandan, Türkiye’de, tam olarak çevre vergisi anlamında yasal düzenlemeler bulunmadığı için bu durum yargı kararlarına da yansımış ve sadece çevre temizlik vergisi ile katı atık bedeline dair idari yargıda, yargısal uyuşmazlıklar bulunmuştur. Bu uyuşmazlıklara dair yukarıda yer verilen mahkeme kararlarının incelenmesinden de görülmüştür ki, bu davalarda idari yargının, çevreye ağırlık veren tercihsel bir tutum takındığı söylenemez.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen hukuki araçlardan birisi olan çevre davaları, çevresel konularda tesis edilen idari işlemlere karşı idari yargıda açılan davalardır. İdari yargıda iptal davası açacak olan kişinin öncelikle meşru, kişisel ve güncel bir menfaatinin ihlal edilmiş olması gerekir. Buna göre, çevresel idari işlem ile menfaati ihlal

edilmeyen kişilerin, idari yargıda açtıkları iptal davası usulden reddedilir. Bu durumda, Türkiye’de çevre davası adı altında bir dava türü bulunmadığı ve “Halk Davası” da kabul edilmediği için çevresel idari işlemlere karşı herkesin dava açabileceği kabul edilmemektedir. Oysa, çevre ile ilgili davalar bireysel yarardan çok, kamusal ve toplumsal yarara hizmet etmektedir. Bu kapsamda, çevre ile ilgili iptal davaları “Halk Davası” olarak görülebilir. Fakat, Türkiye’de pozitif hukukta böyle bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu durumda, Türkiye’de çevre davalarının; çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile arasında bir ilişki yoktur ve çevre davaları; çevrenin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmamaktadır. Öte yandan, yukarıda yer verilen mahkeme kararlarının incelenmesinden görülmüştür ki, çevresel idari işlemlere karşı herkesin dava açabileceği ve çevre davalarının “Halk Davası” olduğu yönünde yargısal bir içtihat bulunmamaktadır. Buna göre, çevre davalarının açılması konusunda idari yargının, çevreye ağırlık veren tercihsel bir tutum takındığı söylenemez.

KAYNAKÇA

- Acuner, S., “Katı Atık ve Atık Su Bedelinin Hukuki Niteliği ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, *Türk İdare Dergisi*, 2014 (478).
- Akgündüz, A., (2009), İslam ve Osmanlı Çevre Hukuku, OSAV Yayınları, İstanbul.
- Akıncı, N., “Konaklama Vergisi: Ölçülülük Meselesi”, *TBB Dergisi*, 2020 (148).
- Akkaya, A., “Derneklerin Kuruluşu ve Tüzel Kişilik Kazanması”, *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 2019 (3).
- Alıca Gökalp, S., “Çevrenin Korunmasına İlişkin İptal Davalarında Kişisel Menfaat Kavramı”, *TBB Dergisi*, 2018 (139), ss.165–220; Alıca Gökalp, S., “Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011 (3).
- Arslan, M., M., Biniş, “Tahsil Zamanaşımı Süresini Kesmeye Yönelik Bir Uygulama: Vergi İdaresince Yapılan Ödemeler”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2015 (24).
- Avşarbay, A., T., Dilekci, “Türkiye’de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları ile İlgili Temel Tartışmalar ve İngiltere’deki Tıp Mesleği İle İlgili Uygulama”, *Türk İdare Dergisi*, 2014 (478), ss.323–358.
- Aydın, M., K., Deniz, “Atık Yönetiminde Vergi Politikasının Rolü: Türkiye Değerlendirmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2017 (30).
- Aykul, Ö., (2010), Ekolojik Hukuk, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Baykal, H., T., Baykal, “Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008 (5/9).
- Bilgili, M., “Ekonomik, Ekolojik Ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017 (49), ss.559-569.
- Bozdoğanoglu, B., “Konaklama Vergisi Uygulaması ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Maliye Dergisi*, 2013 (164).
- Bozkurt, E., “Çevre Hakkı Kapsamında İstanbul Berlin Karşılaştırması”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2019,

- Bozkurt, Y., (2016), Çevre Sorunları ve Politikaları, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa;
- Bozkurt, Y., (2010), Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikalarının Dönüşümü, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Budak, S., (2000), Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, Büke Yayınları, İstanbul.
- Bulut, A., "Türk Çevre Hukukunda İdari Yaptırımlar", *Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli, 2019,
- Canpolat, S., "Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması", *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2009.
- Çevik, O., G., Kazak, "Sürdürülebilir Çevre Muhasebesi Aracı Olarak Ücretli Plastik Poşet Uygulaması Üzerine Bir Araştırma", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020 (2), ss.323–351.
- Çiçek, E., "İnsan Hakkı Olarak Çevre ve Çevre Hukukuna Hakim Olan Bazı İlkeler", *TBB Dergisi*, 2012 (103), ss.351–378.
- Dadak, K., "Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2015 (5), ss.309-326.
- Demiral B., H., Evin, "Türkiye'de Çevre Politikalarının Gelişiminin Çevresel Etki Değerlemesi Yönetmeliği Üzerinden Değerlendirilmesi", *II. Uluslararası Çevre Ve Ahlak Sempozyumu*, Adıyaman, 2014, ss.37-48.
- Dervişoğlu, S., "AB Müktesabatına Uyum Sürecinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)", *Türk İdare Dergisi*, 2010 (467).
- Des Jardins, J. R., (2006), Çevre Etiği, İmge Kitapevi, Ankara.
- Diamond, J., (2019), Çöküş; Toplumlar Başarısızlığı Ya Da Başarıyı Nasıl Seçerler?, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Dogaru, L., "The Importance Of Environmental Protection And Sustainable Development", *Procedia – Social And Behavioral Sciences*, 2013.
- Ekin, A., M., Topçu, "İşçi Alacakları Açısından Gelir Vergisi ve Yasal Kesintiler", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2016 (8).
- Ercan, E., "Türkiye'de Çevre Vergileri Mi Çevre Vergisi Mi?", *TBB Dergisi*, 2015 (119).
- Erişgin, N., (2005), Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Erol, Ö., "Çevre Kanunu'na Göre Çevresel Etki Değerlendirmesi", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2012.

- Ertekin, Ş., M., Dam, “Türkiyede Çevre Vergilerinin Çevresel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Yaşar University*, 2020 (15), ss.66–87.
- Erten, C., “Çevre Vergileri ve Türkiye Değerlendirmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir, 2014.
- Ertürk, H., (2009), Çevre Bilimleri, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa; Ertürk, H., (2011), Çevre Politikası, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Foster, J. B., (2013), Savunmasız Gezegen, Epos Yayınları, Ankara.
- Göksel, N., “Çevre Kanunu’na Göre Çevreyi Kirletenlerin Hukuki Sorumluluğu”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2004.
- Görmez, K., (2007), Çevre Sorunları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Güneş, A., “Aarhus Sözleşmesi Ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013 (29), ss.25- 40; Güneş, A., “Çevre Hukuku Açısından Stratejik Çevresel Değerlendirme”, *TBB Dergisi*, 2010 (91), ss.33–66; Güneş, A., “Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme”, *İÜHFM Dergisi*, 2012 (LXX), ss.83–114.
- Gürseler, G., “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *TBB Dergisi*, 2008 (75).
- Hatipoğlu, M., “Çevrenin Korunmasında İdari Yaptırımların Caydırıcılık Açısından Değerlendirilmesi”, *YBHD*, 2016, ss.77–118.
- Issı, Y., “Üretim Sürecindeki Dışsalılıkların Önlenmesine Yönelik Bir Enstrüman; ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1989 (47), ss.1–4.
- Kaboğlu, İ., (1992), Çevre Hakkı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kağıtçıoğlu, M., “İdari İşlemin İcrailiği”, *TBB Dergisi*, 2012 (103).
- Kalabalık, H., (2018), İdari Yargılama Usulü Hukuku, Sayram Yayınları.
- Karaman, Z., “Afetlerde Hızlı Çevresel Etki Değerlendirmesi Ve Kriz Yönetiminde Kritik Sorgulama”, *Hastane Öncesi Dergisi*, 2016 (1), ss.1–16.
- Kayaer, M., “Hukuksal Araçlarla Çevrenin Korunması”, *Doktora Tezi*, Sakarya, 2012.
- Kayan, A., “Çevre Sorunlarına Eğitimle Farkındalık Oluşturma”, *Journal of Awareness*, 2018 (3).
- Kayıkçı, M., (2014), Osmanlı’da Çevre Düşüncesi, Orion Kitapevi, Ankara.

- Kaypak, Ş., “Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013 (31), ss.17–34.
- Kayserilioğlu, G., “Bir Tüketici Hakkı Olarak Sağlıklı Bir Çevreye Sahip Olma Hakkı”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2006.
- Keleş, R., (1997), İnsan Çevre Toplum, İmge Kitapevi, Ankara.
- Keleş, R., (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Keleş, R. ve Ertan, B., (2002), Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitapevi, Ankara.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C., (1993), Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C., (2005), Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R., vd., (2012), Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, S., “Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım”, *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2012 (47), ss.201–226.
- Kuzu, B., (1997), Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Miser, R., (2010), Çevre Eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Mezunları Derneği Yayını, Ankara.
- Muşmul, G., K., Yaman, “Çevre Ve Ekonomi İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Ekonomi, İşletme Ve Yönetim Dergisi*, 2018 (2), ss.66–86.
- Oğurlu, Y., (2000), İdari Yaptırımlar Karşısında Yargısal Korunma, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Olgun, H., V., Işık, “Bir “İnsan Hakkı” Olarak “Çevre Hakkı” ve Türk Hukukundaki Yeri”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2017 (3).
- Örçen Güler, İ., “Çevresel Değerlendirme Tekniklerinin Gelişimi ve Türkiye’deki Uygulamaların Değerlendirilmesi”, *Van Yüzüncüyıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2019 (8).
- Özçelik, Ö., A., Barut, “Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi ve Türkiye’deki Atık Yönetimi Düzenlemeleri ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Mevzuatına Uyum Süreci”, *Uluslararası Afro – Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2017 (4), ss.1–32.
- Özdek, Y., (1993), İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayınları, Ankara.

- Özkalp, E., “Teknoloji ve Çevre”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1992 (X), ss.1-2.
- Özkaya Özlüer, I., “İdari Yaptırımların Özellikleri ve Çevre Kanunu”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2015, ss.121–186; Özkaya Özlüer, I., “İdari Yaptırım Kuramı Açısından Çevre Kanunu’nda İdari Cezalar”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2008.
- Özlük, B., “Mülkiyet ve Zilyetlik Üzerine Düşünceler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019 (27).
- Reyhan, A., “Çevre Ekonomisinde Çevre Vergileri Uygulamaları”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014 (1).
- Saçlı, A., “Kalkınma İle Çevre İlişkisinde; Çevreyi Dışlamayan Kalkınma Mı? Sürdürülebilir Kalkınma Mı?”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017 (4).
- Samancı, M., B., Karagöz, “Türkiye’de Çevre Temizlik Vergisinin Değerlendirilmesi”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2019 (2).
- Saygılı, A., “Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi”, *Doktora Tezi*, 2007.
- Semiz, Y., “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, *Hacettepe HFD*, 2014, ss.9-46.
- Serter, G., “Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, *Planlama Dergisi*, 2006, ss.43–52.
- Sevinç, V., (2009), Genel Çevre Bilimi, Maya Akademi, Ankara.
- Sönmezoğlu, F., Ö., Erler Bayır, “Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2012 (47), ss.247–289.
- Şentürk, S., L., Eser, S., Polat, “Evsel Katı Atıkların Vergilendirilmesi: Türkiye’de Çevre Temizlik Vergisine Fayda İlkesi Çerçevesinde Eleştirel Bir Bakış”, *Maliye Dergisi*, 2015 (169).
- Taylar, Y., “Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2012 (12), ss.435–467.
- Tıraş, H., “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2012 (2), ss.57–73.

- Turgut, N., (2001), Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara; Turgut, N., (2009), Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Tursun, D., “Danıştay Kararlarında Çevre ve Çevre Hakkı”, *Yüksek Lisans Tezi*, Hatay, 2010.
- Ulucak, R., E., Erdem, “Çevre – İktisat İlişkisi Ve Türkiye’de Çevre Politikalarının Etkinliği”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2012 (6), ss.78–98.
- Ulusoy, A., “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, “Tarih Yok”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629622>
- Uzun, M., “Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Gelişme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2009 (23), ss.291–308.
- Üçışık, G., Üçışık, F., (2013), Çevre Hukuku, Ötüken, İstanbul.
- Yasa, Y., R., Cop, “Yeşil Pazarlama Anlayışında Tüketicilerin Plastik Poşet Kullanımına Yönelik Bakış Açıları: Belçika Örneği”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2019 (5/1), ss.34–45.
- Yaş, H., “Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Kent Akademisi*, 2018 (11), ss.29-43.
- Yediyıldız, M., “Osmanlı Toplumunu ve Çevre”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008 (17/2), ss.147–158.
- Yıldırım, U., Marın, M., (2004) Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Yayın, İstanbul.
- Yokuş Sevük, H., (2013), Çevre Hukuku – Doğal Çevrenin Korunması, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Yörük, D., “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Çevre Anlayışının Gelişmesinde Vakıflar ve Dernekler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2016 (40), ss.361–372.
- Zengin, E., K., Ulutaş, “Büyükşehir İlçe Belediyelerinde Evsel Katı Atık Ücret Tarifelerinin Belirlenmesi ve Uygulanması”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016 (11).

Mahkeme Kararları:

Adana 1. İdare Mahkemesi’nin 03/07/2015 tarih ve E:2015/134, K:2015/1470 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 29/12/2017 tarih ve E:2017/286, K:2017/3598 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Balıkesir 2. İdare Mahkemesi'nin 18/07/2019 tarih ve E:2019/291, K:2019/400 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Bursa 1. İdare Mahkemesi'nin 05/03/2019 tarih ve E:2018/778, K:2019/197 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Bursa 1. İdare Mahkemesi'nin 31/10/2019 tarih ve E:2018/41, K:2019/1023 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Bursa 3. İdare Mahkemesi'nin 28/12/2010 tarih ve E:2010/760, K:2010/1167 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Bursa 2. Vergi Mahkemesi'nin 29/02/2016 tarih ve E:2015/80, K:2016/316 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 06/05/2019 tarih ve E:2018/954, K:2019/2148
sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 01/03/2018 tarih ve E:2015/2475, K:2018/731
sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 6. Dairesi'nin 19/12/2018 tarih ve E:2018/537, K:2018/10421 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 6. Dairesi'nin 03/04/2019 tarih ve E:2019/2366, K:2019/2069 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 6. Dairesi'nin 16/05/2019 tarih ve E:2018/969, K:2019/4404 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 6. Dairesi'nin 28/11/2019 tarih ve E:2018/17925, K:2019/12536 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 6. Dairesi'nin 02/03/2020 tarih ve E:2020/2462, K:2020/2923 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 6. Dairesi'nin 04/02/2020 tarih ve E:2015/10196, K:2020/885 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 8. Dairesi'nin 28/04/2014 tarih ve E:2013/7409, K:2014/3486 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Danıştay 10. Dairesi'nin 01/10/2013 tarih ve E:2013/1771, K:2013/6875 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 10. Dairesi'nin 28/10/2014 tarih ve E:2014/3658, K:2014/6191 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 10. Dairesi'nin 09/12/2020 tarih ve E:2020/5425, K:2020/6025 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 10. Dairesi'nin 16/09/2020 tarih ve E:2016/9200, K:2020/2979 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 13. Dairesi'nin 25/12/2018 tarih ve E:2011/3904, K:2018/4372 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 14. Dairesi'nin 13/05/2015 tarih ve E:2014/4384, K:2015/3828 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 14. Dairesi'nin 12/04/2017 tarih ve E:2017/589, K:2017/2258 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 14. Dairesi'nin 14/12/2017 tarih ve E:2017/1294, K:2017/7054 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Danıştay 14. Dairesi'nin 06/02/2018 tarih ve E:2015/7197, K:2018/394 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Edirne İdare Mahkemesi'nin 03/07/2019 tarih ve E:2018/1229, K:2019/822 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Hatay 2. İdare Mahkemesi'nin 28/02/2019 tarih ve E:2018/769, K:2019/237 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi'nin 26/01/2017 tarih ve E:2016/109, K:2017/61 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

İstanbul 8. İdare Mahkemesi'nin 06/11/2019 tarih ve E:2019/159, K:2019/2784 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

İstanbul 11. İdare Mahkemesi'nin 09/10/2019 tarih ve E:2019/437, K:2019/1844 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

İstanbul 11. İdare Mahkemesi'nin 14/11/2019 tarih ve E:2018/2289, K:2019/2064 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

İstanbul 12. İdare Mahkemesi'nin 17/01/2018 tarih ve E:2017/1181, K:2018/49 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

İzmir 3. İdare Mahkemesi'nin 20/02/2019 tarih ve E:2017/1897, K:2019/253 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

İzmir 4. İdare Mahkemesi'nin 24/03/2016 tarih ve E:2015/229, K:2016/480 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Kayseri 2. İdare Mahkemesi'nin 05/09/2019 tarih ve E:2019/423, K:2019/624 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Konya Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi'nin 30/11/2017 tarih ve E:2017/1829,
K:2017/2034 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Konya Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi'nin 24/12/2019 tarih ve E:2019/2052,
K:2019/2271 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Kütahya İdare Mahkemesi'nin 10/09/2019 tarih ve E:2019/67, K:2019/381 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Mersin 1. İdare Mahkemesi'nin 18/11/2016 tarih ve E:2016/319, K:2016/1635 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Rize İdare Mahkemesi'nin 27/12/2018 tarih ve E:2017/181, K:2018/853 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Sakarya 2. İdare Mahkemesi'nin 07/06/2017 tarih ve E:2016/962, K:2017/544 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Samsun Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi'nin 14/06/2019 tarih ve E:2017/1191,
K:2019/687 sayılı kararı (Yayımlanmamıştır).

Samsun 2. İdare Mahkemesi'nin 18/04/2019 tarih ve E:2018/194, K:2019/461 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Şanlıurfa 2. İdare Mahkemesi'nin 14/10/2019 tarih ve E:2019/578, K:2019/982 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Trabzon İdare Mahkemesi'nin 24/11/2016 tarih ve E:2015/1775, K:2016/1642 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).

Zonguldak İdare Mahkemesi'nin 08/08/2019 tarih ve E:2019/644, K:2019/718 sayılı kararı
(Yayımlanmamıştır).